GRAĐA ZA MONOGRAFIJU SENTE

PÉNZÜGYI ÉLET

I.

GRAĐA ZA MONOGRAFIJU SENTE

UREĐIVAČKI ODBOR
BRANOVAČKI DANILO
DR BURÁNY BÉLA
ERDÉLYI ISTVÁN, GL. UREDNIK
KATONA PÁL
DR SZELI ISTVÁN
TÓTH HORGOSI PÁL
VUKOV NESTOR

TOLMÁCSY GÉZA

PÉNZÜGYI ÉLET

I. rész

Bankok és részvénytársaságok

1876 — 1944

Könnyü a monográfiairó munkája, ha csak a korábban összegyüjtött és megrostált anyagot kell kellö szakértelemmel feldolgoznia.

Nekem, úgyszolván semmi anyag nem állt kezdetkor rendelkezésemre. Sok-sok fáradsággal kellett kikeresnem a szabadkai Történelmi Levéltár birtokában lévö, kb. száz évre visszamenö, hiányos kereskedelmi cégjegyzékeknek Zenta vonatkozó adatait. Ezzel sikerült megteremtenem jelen munkám keretét, mely még mindig kevésnek mutatkozott ahhoz, hogy elfogadható dolgozatot alkothassak.

Sok kedves ismeröst, régi munkást és alkalmazottat kerestem fel, akik csillogó szemekkel és lelkes szavakkal emlékeztek vissza. Igy mind újabb és újabb adatokhoz jutottam.

Munkámban a helyi pénzintézetek, illetve egykori részvénytársaságaink alapitásának és fellendülésének, Zenta iparosodásának elfogadható, oknyomozó történetét akarom adni. A téma, amennyire vonzó, annyira szerteágazó is, s ilyen rövidlélegzetü tanulmány keretében, aránylag rövid elökészületi idö alatt, csak elég hiányosan dolgozható fel, különösen akkor, amikor még a legjelentösebb adatok után is külön gonddal kell nyomozni. De még igy is akkora anyagot sikerült összehoznom, hogy sok érdekes mérlegadatot mellöznöm kellett a tanulmány szükreszabott keretei miatt, mely keretet igy is jelentös mértékben túlléptem. Ilyen formán jól megrostálva, csak azokat a mérlegadatokat vettem fel, melyek jellemzö módon mutatják pénzintézeteink és iparvállalataink régebbi és közelmultban történt müködésére vonatkozó pénzügyi helyzetét, s amelyek egy-egy kor képének megalkotásához életet és szinezetet adhatnak.

A szöveget jegyzetek kisérik, melyeket nem akartam túlméretezni tekintettel arra, hogy dolgozatom olvasói leginkább pénzügyi és ipari szakemberek soraiból kerülnek ki. Hogy mégis kissé bövebben bántam jegyzeteim terjedelmével, tettem pedig azért, hogy az olvasónak mint egy bepillantást engedjek a történetirás mühelyébe,s hogy kellöképpen méltányolják a kutató munkáját.

Az anyag feldolgozásában a csoportositás játszotta a föszerepet. A megválogatott anyag oly csoportositására törekedtem, mely tiszta és világos képet nyújtja a történéseknek, s mely feltünteti a korszakot alkotó gazdaság politikai eszmék keletkezését és hatását,mely egyben föbb vonásaiban ismerteti nagyobb gazdasági kezdeményezéseinket, mint a hazai és külföldi események és koreszmék teremtményeit, amelyeknek megalakulása és változásai viszont új eseményeknek lettek okaivá.

Stilusomban talán túlon túl látszik az a racionális, olykor "hivatalos"-nak tünö, száraz mondatfüzés és mondat-szerkesztés, ami olykor a hivatalos levelek, kereskedelmi levelezési-stilus jellemzöje. Hiszem, hogy ez megbocsátható, tekintettel korábbi foglalkozásomra, hiszen száraz, történelmi adatokat felsoroló munkához nem is illene a szentimentális hangvétel.

Z e n t a, 1969. január 27.

Tolmácsy Géza

POLITIKAI ÉS HITELPOLITIKAI VISZONYOK
A XIX. SZÁZAD ELSO FELÉBEN

A mult század huszas éveinek elején a bécsi udvar elérkezettnek látja az idöt, hogy Magyarország alkotmányának sirját megássa. E törekvés Ferenc császár minden ható államminiszterében, Metternich hercegben összpontosul, aki már a bécsi kongresszus után kidolgozza az egységes Osztrák Császárság abszolut kormányrendszerének tervét s azt teljes erejével keresztülvinni iparkodik.

1812 óta azért is nem enged országgyülést tartani, hogy a sérelmeket fel se lehessen hozni. A megyék egy része ellenállott ugyan és az idöközben kiadott törvénytelen rendeletek végrehajtását megtagadta, de ellenállásuknak nem sok sikere volt, mert a rendeleteket erőszakkal is végrehajtották.

Az ellenállásnak mégis megvolt az az eredménye, hogy a császár kénytelen volt 1825-re az országgyülést összehivni. Ez országgyülésen ugyan még a régi, sérelmi politika alapján csoportosultak a pártok, s az elkövetett nagy sérelmek orvoslásán kivül a rendi alkotmány épségben tartását igyekeztek féltékenyen megörizni.

Ennek az országgyülésnek mindjárt az elején lép fel Széchenyi István, aki politikai és társadalmi téren egyaránt egyengeti az utakat nagy tervének, Magyarország társadalmi és gazdasági átalakulásának keresztülvitele céljából.

Politikájának súlypontját a közgazdasági átalakulásra helyezte, s tekintet nélkül hagyta a hagyományos magyar politika eddigi sarkpontját: a közjogi sérelmeket.

A magyar közgazdasági élet megindítása kizárólag az ö munkája, de csak lassan és nehezen tudták törekvé-

seit megérteni, eszméit azonban maguk a korviszonyok is érleltették. A nemzeti állam eszméje mind nagyobb hullámokat vetett s a jobbágykérdés megoldása mind sürgetőbbé vált. Bármilyen féltékenyen védelmezték is az országgyülések a nemesi jogokat, az ösi alkotmányon változtatni kellett,s amint ennek tudata általánossá vált, elkövetkezett Széchenyi eszméinek ideje is.

Különösen a magánjogi viszonyok átalakulását sürgette, s a eddig megváltoztathatatlannak hitt nemesi birtokjog, robot, az ösiség törvénye, mint a gyökeres gazdasági átalakulás elöfeltétele, megérett a reformra.

Ebben az időben a magyarországi birtokos osztály nagy kiterjedésü földbirtoka, ingatlana és jószágállománya mellett készpénztökével, birtokai továbbfejlesztéséhez szükséges összegekkel nem rendelkezett, pedig még az ország terheihez sem járult hozzá.

A feudális elmaradottság elleni harc mérföldköveit jelentették Széchenyi közgazdaságtani munkái. A most tárgyalt kérdések szempontjából elsösorban a Hitel- t kell kiemelni.

Az östermelésen kivül valamelyes ipar is kifejlödött az országban, de a Nyugathoz hasonlitva még mindig csak a kezdeten állt töke hiányában. Igy tehát a gazdasági fejlödés legfőbb gátlója az a körülmény volt, hogy nagyobb arányú kereskedelem folytatásához, a mezögazdasági termények belföldi feldolgozásához, illetve a szükséges beruházásokhoz, az arra vállalkozóknak nem állt rendelkezésére elegendö készpénz vagy hitel, arra kölcsönt nem kaphattak sehol.

Magyarország területén, ha akadt is itt-ott némi alkalmas tökefelesleg, ennek kikölcsönzését lehetetlenné tette az a körülmény, hogy esetleges kényszerbehajtás céljából nem volt megfelelö váltótörvény az országban, hogy a követelés gyorsan és maradéktalanul legyen behajtható.

Akinek nagyobb összegü pénzre volt szüksége, az méregdrága külföldi kölcsönre szorult, ha ugyan kapott a hitelezés biztonságának hiánya miatt, ellenkezö esetben kénytelen volt belföldi uzsorásokhoz folyamodni, akik

20-40%, sőt többször még ennél is magasabb százalék mellett adták uzsorakölcsöneiket.

Ausztriában, ahol már 1763-ban meghozták a váltó törvényt, a hitelezés biztonságos volta következtében úgy a kereskedelem, mint az ipar, a nyugati államokkal párhuzamosan fejlödött s tökehiány nem mutatkozott. A magyar hitelélet azonban még a század elsö felében sem volt megalapozva. Érezte is ennek hiányát az ország közgazdasága.

Kölcsönhöz belföldön csak úgy jutott a hiteligény lö, ha gazdag barátja személyileg megbizott benne s igy kölcsönzött neki, de ingatlan vagyona nem jöhetett számitásba fedezetként.

A föld, a jó zsiros, fekete, kincstermö, dús Lajtán-inneni föld jó volt a tulajdonosnak, de mint fedezet a kölcsönre, semmit sem ért a hitelezönek. Ezért ausztriai hitelezö sem helyezte el pénzét Magyarországon, az esetleges behajtás törvényes biztonságának hiányában, még busás kamatfizetés mellett sem.

A földet u.i. ebben az idöben az ösiség törvénye szerint nem lehetett jelzálog-kölcsönnel megterhelni, azt nem lehetett elárverezni sem, mert a föld halál esetében átszállt a leszármazókra, ezek hiján az oldalági rokonokra, mindaddig, amig ilyet csak egyetlen egyet is lehetett találni. Ha ilyen sem volt, akkor a királyra, vagyis az államkincstárra szállt a tulajdonjog.

Az egyéni tulajdonost még végrendeleti szabadság sem illette, sőt még az élök közötti elidegenitéshez is a vérrokonok beleegyezese volt szükséges.

A mi birtokosaink ily módon csak külterjes gazdálkodást folytathattak, s terményeiket kénytelen-kelletlen a szomszédos Ausztriának kényszerültek eladni feldolgozás céljából, szükségáron.

A termények és termékek feldolgozásán nyert haszon Ausztriát gazdagitotta, s ott segitette elö a tőkeképzést.

A mezögazdasági termények feldolgozása nálunk, leginkább csak a malomiparra szoritkozik, a legszükségesebb, mindennapi kenyérgabona felörlésére.

Magyarország ipara még a század derekán sem hasonlitható össze az osztrák vagy a nyugati államok iparával. Ezeknek és Ausztriának már igen fejlett nagyiparával a verseny igen neház volt, s hogy hol tartott az ország, arra nézve jellemző, hogy a mezögazdasági országban nem készült egyetlen kasza, hogy e bortermelö országban nem készült egy perenoszpóra-fecskendö és hogy csupán lábbeli kért több tizmillió koronát kellett fizetni Ausztriának. Függött is az ország gazdaságilag mindenben a nyugati országoktól, de kivált Ausztriától.

Már az 1843/44-i országgyülésen is élénk vita tárgyát képezte a bécsi kormány vámpolitikája,melynek segitségével Ausztria úgyszólván potom áron szerezte be Magyarországból a nyerstermányeket, mig a maga iparcikkeit méregdrága árakon sózta a magyar piac nyakába.

Az 1840: XV. t. c. végre becikkelyezte a váltótörvényt Magyarországon is, s ezzel gyökeres változást idézett elö a magyar gazdasági életben (1).

A hitelezés visszakapta biztonságát, a készpénzt nem kellett többé a ládafiában vagy különféle letéti helyeken, - községi elöljáróságokon, papi vagy egyházmegyei hatóságoknál, kolostorokban - tartani.

A váltótörvény meghozatala utáni idöben egymás után alakultak az ország területén a takarékpénztárak és bankok, amelyek fellendítették az ország gazdaságát. Ezek a pénzintézetek többnyire a gazdagabb vidékek központjaiban alakultak.

1841 október havában megszületett az elsö magyar bank, pesti kereskedök alapitották, Pesti Magyar Kereskedelmi Bank néven, hogy - mint az alapitók kérvényükben irták - "olly intézetet állitanának-fel, melly által a' kereskedés 's ez által az egész hazai munkásság számára nevezetes tökepénz szereztessék, melly egyedül a'kereskedésre forditva, hazánkban a'pénz forgását sokszorozza, az igyekezetet bátoritsa, a' felvállelt tartozások pontos tellyesétését könnyebbitse, végre a' személyes hitelnek erösb talpkövet vessen, 's éppen ez által a' szorgalomnak eddiglen olly veszedelmes uzsoráskodásnak eleit vegye." (2).

1846-ban egyidöben alakulnak takarékpénztárak Pécsett, Székesfehérvárt, Szegeden, Nagykanizsán, Miskolcon, Komáromban, Eperjesen, Besztercebányán, Veszprémben, stb., melyek hosszabb-rövidebb ideig éltek.

A pénzintézetek sikeres müködéséhez azonban, elő zöleg szükség volt bizonyos magánjogi viszonyok átalakitá sára.

Midön az országgyülést 1847 november 17-ére, Pozsonyban összehivták, az ellenzék programmja - Deák Ferencz fogalmazásában, többek között követelte az ösiség eltörlésével együtt, a hitel és birtokszerzés biztositását is.

A bécsi kormány, hogy elejét vegye az ellenzék támadásainak, kénytelen-kelletlen maga is több reformkérdés megoldását illesztette programjába. A reformok utáni lázas törekvés ekkor már az egész müvelt magyar társadalmat forrongásban tartotta. Maga a császár elöterjesztése is elölátta többek között, a birtokszerzési és átruházási törvények módositását, a jobbágyok örökváltsági szabadságának összhangba hozatalát a tulajdonjoggal, valamint a belkereskedelem, a közlekedés és az ipar felvirágoztatása céljából való törvényjavaslat elkészitését.

Az országgyülési ellenzék, az általa sürgetett,s orvoslásra váró sérelmeket és kivánságokat azonban, a csá szár elöterjesztésétöl eltérően, még tömörebben és világo sabban határozta meg. Igy például, a politikai kivánságok mellett, többek között követelte az új vámrendszert a tel jes viszonosság alapján az ország és az örökös tartományok között, keletkezö iparunk védvámok által való megvédését, a közlekedés eszközeinek javitását: vaspályát (vasutat), csatornák és közutak státusköltségen vagy kamatbiztositás mellett részvények útján való épitését, állami hitelintézetek és telekkönyvek letesitését, az ösiség eltörlését, kötelezö örökváltságot a státus (értsd: állam) segitségével, stb.

Az ösiséget az 1848:XV.t.c. elvileg eltörölte,de tényleges megszüntetése csak az 1852 november 29-én kiadott, u.n. "Ösiségi nyilt parancs"-csal következett be.

Ezzel, a fellendülő hiteléletet gátló jelentős akadály dölt le.

Iparunk ekkor még gyenge lábon állott, de meg ennél is gyengébb volt kereskedelmünk. Az 1867. évi kiegyezés alapján, Magyarország és Ausztria közös vámterületet alkotott; mindketten kezelték a saját területre eső vámvonalakat és annak jövedelmét a közös költségekre fordították.

De még a közös vámterület ellenére sem volt az ország Ausztriával egyenrangú fél. Ausztriában sokkal több a tőkeerős kereskedő, Ausztriának az évszázados centralista politika folytán sokkal több, jó és mindig járható országútja van, ami a mi viszonyainkról, kivált az Alföld tájairól, - Bácskáról is, - nem volt mondható.

Vasutak és tengeri kikötők dolgában is jobban áll Ausztria.

Gazdasági szempontokból Magyarország, mint földmüvelő és állattenyésztő ország, alkalmas közlekedési lehetőségek hiányában, semmiféleképpen sem versenyezhetett az iparilag fejlett és tőkeerős kereskedelemmel rendelkező Ausztriával. Az 1867-es kiegyezés után a magyar gazdasági életnek újabb lehetőségei támadtak ugyan a közös vámterület létesitésével az Osztrák-Magyar Monarchia határain belül, külföldi versenytársak nélkül értékesithette termékeit Ausztriában, de iparát továbbra is háttérbe szoritotta a fejlettebb osztrák ipar.

AZ ELSŐ TAKARÉKPÉNZTÁRAK ALAKITÁSA ÉS ENNEK KÖZVETLEN ELŐZMÉNYEI

A század derekán háromszor szegényedett el az ország. Háromszor kellett városunk polgárainak is erejük teljes megfeszitésével, közismert szorgalmukkal ismét felküzdeni magukat arra nivóra, amely gazdasági szempontból lehetővé tette, hogy a század második felében megindulhassanak valamelyes polgári jólét felé vezető uton.

Erre sajnos csak a birtokos- és kereskedő-osztály nak volt, földingatlanai illetve könnyen mobilizálható s ennek következtében könnyen menthető vagyona folytán kilá tása és lehetősége, s ezen törekvésekben mind nagyobb és nagyobb szakadék nyilott a vagyon és töke birtokosai, valamint a kialakuló proletárság között.

Ismerjük meg, miért szegényedett el a század derekán polgárságunk három izben, hogy annál inkább értékel hessük megujuló vagyoni felemelkedésüket.

A nagy francia forradalom hatása átalakitotta az egyeduralom járma alatt sinylödö népek gondolkodásmódját. 1848. február 22-én Franciaországban ismét kitört a forra dalom. A forradalom vihara végigzúgott Svajcon, Olaszországon, a német államokon, Belgiumon és Ausztrián.

A párisi forradalom hirére pénzügyi zavar támadt Bécsben is és a többi ország fővárosában is.

Tudvalevö, hogy a század elsö felében a sok hadakozás felemésztette a Habsburg-országok aranyát és ezüstjét, úgyhogy a bécsi kormány kénytelen volt a nemes fémpénzeket papirpénzzel pótolni. A párisi forradalom hirére, a bécsi bank pénzjegyei iránt a régi bizalom hirtelen megingott.

Köztudomású volt u.i., hogy a bank az osztrák kormány szükségleteinek pótlására, hat milliónyi ércalapjára, kétszáz millió forintnál is több papirpénzt bocsátott ki. A közönség, mely e körülményt ismerte, attól tartott, hogy a külföldi zavaros események folytán a bank közforgalomban lévö papirpénze csakhamar értékét veszti, hogy tehát vagyonát a vélt bukás elöl megmentse, megrohanta az állampénztárakat és bankjegyeit arany- és ezüstpénzre igyekezett beváltani.

Drágasági hullám árasztotta el a hazai piacokat, s szükségszerüen bekövetkezett a devalváció (3).

Ez abban állott, hogy a pénz értékét elöbb egy ötödére szállitották le, később pedig úgy rendelkezett a bécsi kormány, hogy a papirpénz az ezüst- és aranypénznél két és félszer kevesebbet ér. Akinek tehát 100 papirforintja volt, az elsö rendezés értelmében csak 20 forintot,

a második devalváció után nemes fémben pedig már csak 8 forintot kapott érte. Igy sokan elvesztették majdnem teljes vagyonukat, a lakosság széles rétege pedig gazdaságilag igen súlyos helyzetbe került. Az ipar fejlödése teljesen megakadt, igen sok iparos munka hiján mezögazdaságra adta magát vagy a városi proletáriátus sorsára jutott.

Ezért sürgette Kossuth az 1848. március 3-i alsó táblai ülésen "a magyar státus-jövedelmek és státus-szükségek számbavételét, az ország financiájának alkotmányos kezelés alá tételét, szóval önálló magyar pénzügyminisztériumot"."Különben - mondotta - a rólunk, nélkülünk intézkedö idegen hatalom pénzviszonyainkat végtelen zavarokba bonyolithatja, ha ellenben felelös fináncminiszterünk lesz hazánk szükségleteiröl s minden jogszerü kötelességeink teljesitéséröl okszerü gazdálkodással gondoskodhatunk a polgártársaink pénzviszonyait minden veszélyes fluktuációk (4) ellen biztonságba helyezhetjük."

Egyben követelte, hogy a bankjegyeknek ezüstpénzeli beváltásra az ország minden részében sikeres intézkedések tétessenek, valamint a bizalom helyreállitását.

Polgáraink alighogy valamelyest kiheverték ezt a gazdasági összeomlást, csakhamar bekövetkezett városunk ujabb tragédiája, ami ismét sokakat juttatott koldusbotra. Ez az 1848/49-es szabadságharc alatt történt, amikor Zenta lakosságának egy része életét vesztette, jó része elmenekült és a város nagy része a lángok martaléka lett.

Csakhamar elérkezett az idö, hogy még az is elveszitse kevéske megmaradt vagyonát, aki az addigi vérzivataros idöket átvészelte.

A szabadságharc idején az önvédelmi harc költségeinek fedezésére az u.n. Kossuth-bankókat adták ki, de ezek a szabadságharc után értéküket vesztették, úgyhogy ismét sok-sok család jutott szegénységre.Amikor kimondották a jobbágyság felszabaditását, a földesurak elvesztették azokat a birtokaikat, melyeket a jobbágyok müveltek meg. Kárpótlásul késöbb kamatozó kötvényeket kaptak (földtehermentesitési kötvények). Mivel azonban a közteherviselés értelmében a nemeseknek is adót kellett fizetni, sok neme

si család is nehéz helyzetbe jutott.

Még súlyosabban érintette a közteherviselés kimondása az u.n. bocskoros nemeseket, akiknek csak jobbágytelkük volt, de mint nemesek azelött nem adóztak. Ezek Zentán is szép számmal találtattak.

A vállalkozószellem ilyen körülmények között a mélypontra süllyedt. A szabadságharc után még az addig mutatkozó kevéske akarat és kezdödö gazdasági fellendülés is újból lehanyatlott. A devalváció után az embereknek sem pénzük, sem kedvük nem volt újabb, esetleges nagyobbszabású ipari vállalkozás kezdésére.

A 67-es kiegyezés hozta csak meg a lehetöségeket bizonyos nagyobb arányú gazdasági fellendülésre, s ekkor érett meg a helyzet Zentán is egy pénzintézet alakitására, amely hivatva lenne a takarékosság eszméjét hirdetni és a kölcsönre szorulóknak segiteni.

A mostoha idöjárás következtében, 1863-ban és 1866-ban nagyon rossz termés volt egész Bácskában, igy városunk határában is. Ez a körülmény is siettette vagy legalább is erös megfontolás tárgyává tette egy takarékpénztár mielöbbi létesitését Zentán, mely ebben az idöben már erös mezögazdasággal és jelentös iparostársadalommal birt.

A hangadók jól tudták, hogy elemi csapások,rossz termés vagy készletcsökkenés esetében csak saját erejükre támaszkodhatnak, s ilyen esetekben még az elörelátó gazda is kölcsönre szorul, - azt pedig elsösorban csak helyi pénzekböl kaphatja meg, hogy pénzügyi helyzetét minamarabb megfelelöen szanálhassa (5).

Mind jobban érlelödött a helyzet egy helyi pénzintézet megalakitására, mig 1868-ban - egyidejüleg a Szabadkán megalakitott elsö pénzintézettel, a Takarékpénztár és Népbankkal, - Zentán is megalakult a Zentai Takarékpénztár 1200 db, egyenként 100 Ft n.é. (6) részvénnyel, összesen 120.000 Ft részvénytökével.

A helyi töke, látva a sikeres tökekoncentrálást, s az elsö takarékpénztár kezdeti sikereit, új pénzintézetet alapit már 1870-ben, Zentai Általános Takarékpénztár név alatt, 2098 db, egyenként 50 Ft n.é. részvénnyel, ösz

szesen 104.900 Ft részvénytőkével.

Az 1876. és 1877., amúgy is csapadékos években hatalmas árvizek pusztitottak Bácska-szerte, igy Zentán is. A nagy- és kisrét például két teljes éven keresztül, télen-nyáron viz alatt volt, termést nem hozott, s összefüggő, nagy vizterülete, mint egy óriási tó, csak a halállományt szaporitotta. Hasonlóképpen a többi, laposban fekvő, főleg szőlő és vetemény alatti birtokok is százszázalékos kárt szenvedtek. Sokat pusztitott, az egyébként száraz részeken a talajviz is.

Ez az esemény újabb pénzintézet alakitására adott alkalmat és okot, s igy az új tőke mobilizálása jelentősen hozzájárult a károk folytán előállott újabb hiteligények kielégitéséhez. Igy alakult meg Zenta harmadik pénzintézete 1882-ben, Zentavidéki Takarékpénztár R.T. néven, összesen 1200 db, egyenként 50 Ft n.é., 60.000 Ft részvénytőkével.

Az alapitással egyidőben folyt a zentai járásföldek, legelők felosztása, melynek folyamán a város földjeinek java része magánkézbe került (7). Itt bő alkalom adódott, hogy az ujonnan alakitott takarékpénztár a hiteligénylők tőkeigényét kielégitse s ily módon hasznosan forgassa meg részvénytőkéjét.

Igy, az eddig kihasználatlanul heverő helyi tőke vidéki és fővárosi részvényjegyzésekkel kiegészitve, hasznos felhasználásra és befektetési lehetőségekre talált Zentán és környékén. Egyben jelentősen hozzájárult a mult századvégi és jelen század eleji ipari és kereskedelmi befektetések elősegitéséhez, valamint a már korábban eladósodott gazdatársadalom pénzügyi helyzetének valamelyes javitásához.

TOVÁBBI RÉSZVÉNYTÁRSASÁGOK ÉS HITEL-
INTÉZETEK ALAKULNAK

A mult század végén és a jelen század elején észrevehető gazdasági fellendülés újabb pénzeket, új tőkét igényelt az eddigiek mellett.

A kedvező körülmények folytán a vállalkozó szellem új erőre kapott, egyre-másra alakultak a különféle részvénytársaságok a mind nagyobb számban létesülő egyéni cégek és közkereseti társaságok, valamint szövetkezetek mellett.

A tőkefeleslegnek részvénytársaság formájában létesitett takarékpénztárakban történő összpontositása és kihelyezése, több okból mutatkozott alkalmasnak mind a részvénytulajdonosok, mind a hiteligénylők szempontjából. A zentai pénzintézetek szerencsésen foglalták ügykörükbe az eddig itt-ott működő önsegélyző intézetek, hitelegyletek és a banküzlet minden ágával foglalkozó takarékpénztárak ügy- és hatáskörét.

A kisebb-nagyobb ipari vállalkozások számára is felette kedvezőnek mutatkozott a részvénytársaságok alakitása, s ezt a lehetőséget ki is használták városunk lakosai.

A fennálló, idevonatkozó, igen alkalmas törvények előnyös feltételeket biztositottak a részvényjegyzők részére. A részvények tulajdonosai csak részvényeik erejéig felelősek. A részvénytársaság (szerbhorvát nyelven:dеоničarsko društvo, németül: Aktiengesellschaft, franciául: société anonym, olaszul: società anonima, angolul: joint stock company) a törvények értelmében kereskedelmi társaságnak minősült, s mint ilyen, mindenben részesült a törvényadta kedvezmények közül.

Az alapitás, az alaptöke, a részvények, az ellenőrzés és a felelősség kérdését igen elfogadható módon rendezte és biztositotta a törvények egész sora. Igy a tőkegyüjtés, a vállalkozási szellem fokozása, a bankszerü üzletek minden ágának folytatása, könnyü és olcsó hitelnyújtás, új ipari és gazdasági vállalkozások támogatása és alapitása, a város közgazdasági érdekeinek minden irányú előmozditása egyszeriben megoldást nyert.

A részvények igen magas osztalékot biztositottak a tőketulajdonosoknak, kifizetődő és biztonságos befektetést jelentettek. A részvényesek leginkább a saját soraikból választották az igazgatóbizottságok tagjait, igy közvetlen betekintést kaptak az ügyvitelbe, maguk intézték a részvénytársaság ügyeit, közvetlen vagy közvetve hatást gyakorolhattak az ipar és kereskedelem fejlődésére (8).

A kereskedők, iparosok, kis- és nagygazdák is hasznát látták az efajta egyesülésnek, a takarékpénztárak tól könnyen és gyorsan megszerezhető hitelhez jutottak és vagyonilag gyarapodtak.

Lakosaink kedvet kaptak új ipari és pénzügyi vállalkozásokhoz, s a vállalkozási hajlandóságot nagyban fejlesztette és támogatta előbb a fahid (1873-ban), majd a vasút (1889-ben) (9), végül pedig 1895-ben az első áramfejlesztő generátorok létesitése Zentán.

Sorra alakultak a különféle részvénytársaságok és kisebb-nagyobb hitelintézetek.

A sort, az 1879. augusztus 24-én tartott alakuló közgyülésen létesitett, Zentai Göz- és Kádfürdő R.T. nyitotta meg, amely 1889. február 23-án szünt meg.

1885 végén alakult a Zentai Keresztény Onsegélyző Szövetkezet, mely 1888 elején megváltoztatta nevét:Zentai Keresztény Takarékpénztár mint Szövetkezet-re. A cég megszünik 1895-ben, a Zentai Ipar és Közgazdasági Takarékpénztár R. T.-gal való egyesülése folytán.

Ugyancsak 1885 végén alakult a Zentai Hitelszövetkezet, mely 1889-ben elhatározza felszámolását és 1894 ben megszünik.

1888. julius 25-én alakul a Takarék és Hitelrész

vénytársaság, mely 1905-ben megszünik, de közben,1893-tól 1897-ig csödbe jut, fizetésképtelenné válik.

1895. május 12-én alakitják a Zentai Ipar és Közgazdasági Takarékpénztár R. T.-ot, mely 1901/2-ben felszámol.

1899. május 14-én alakul a Zentai Halastó R. T., mely feltételezés szerint az első világháború alatt szüntette be működését.

1908 februárjában alakult a Zenta-Roskányi Egyesült Iparvállalatok R. T., mely 1922-ben Zentai Iparvállalat R. T. -vé alakult át.

1906. március 4-én alakult meg a Zentai Agrár Takarékpénztár R. T., mely a szocialista Jugoszláviában kialakitott új bankrendszer következtében, 1949-ben törölte tett a cégregiszterből.

1906 tavaszán alapit kirendeltséget Zentán, aKözponti Hitelintézet R. T. (későbbi Szerb Bank) újvidéki fiókja, mely szintén a szocialista Jugoszlávia első éveiben szünik meg.

1912-ben alakul a Zentai Mengermalom Heszler és Társai R. T., melyet a szocialista Jugoszlávia 1946-ban állami tulajdonba vesz.

1917-ben, augusztus 18-án alapitják a Zentai Gőzfürész R. T.-ot, mely a harmincas évek végén, a vállalat vagyonának teljes felszámolásával szünik meg.

A Zentai Fürdő R. T. alakuló közgyülése 1918.junius 1. A vállalat 1925-ben likvidál.

1925-ben kirendeltséget nyit Zentán a Jugoslovenska Udružena Banka D. D. szabadkai fiókja, mely a harmincas évek derekán szünik meg.

1927. április 27-én szintén kirendeltséget nyit Zentán az Általános Hitelbank R. T. szabadkai pénzintézet, mely később Horvát Általános Hitelbank R. T. itteni kirendeltsége néven folytatja működését 1934. junius 1-ig, mikor is a bank bevonja Szabadkára itteni kirendeltségét.

Időrendben az utolsó részvénytársaság 1940. augusztusában alakult Zentán, Trgovina Sirovina Akcionarsko Društvo néven, mely 1941-től 1943-ig terjedő idő alatt, likvidál.

ZENTAI RÉSZVÉNYTÁRSASÁGOK
AZ ELSŐ VILÁGHÁBORÚ BEFEJEZÉSÉIG

Részvénytársaságaink története, a rajtuk keresztül lebonyolódó pénzügyi élet Zentán tulajdonképpen két nagy, egymástól több szemponttól elkülönülő szakaszra oszlik.

Az első szakasz, mely az első világháború befejezéséig tart, az Osztrák-Magyar Monarchia jellegzetes pénzügyi ismérveit hordja magán, jellegzetesen helyi-vidéki jellegü pénzgazdálkodás.

Ez a szakasz a kisemberek, kiskereskedők, kisvállalkozók szakasza. A takarékpénztárak is csak korlátozott keretek között működnek, kizárólag saját részvénytőkéjükre és a lakosság takarékbetéteire támaszkodnak, azokat igyekeznek hasznothajtó és biztonságos befektetések céljára kihelyezni.

Nagyobb, különösebb rizikóval járó kihelyezések még nincsenek, a kölcsönök leginkább kisebb személyi kölcsönök, föld- vagy házvásárlás céljait szolgálják, kisebb nagyobb, vidéki keretek között dolgozó iparüzemek létesitését segitik elő.

A hitelek folyósitása körül a takarékpénztárak vezetőségei meglehetős mozgékonyságot tanúsitanak, az igazgatóbizottságok tagjai szükség szerint, ügyfeleik gazdasági tényked ését időben követve, tartják összejöveteleiket s határozataikat spontán hozzák meg (10).

Ami a kölcsönök fajtáit illeti, leginkább váltón alapuló, egyéb fedezet nélküli személyi hiteleket vagy jelzálogjog telekkönyvi betáblázásával biztositott kölcsönöket folyósitanak. Nem ritka az olyan kölcsön sem, melyre fedezetül az adós biztositéki okiratot ad ugyan,de azt

a takarékpénztár csak abban az esetben táblázza be az ingatlanokra, ha más kiutat nem talál a követelés behajtására. Igy a kölcsön rendszeres visszafizetése esetében az adós megtakaritja a telekkönyvi költségeket.

Még egy jellemzője van ennek a korszaknak, u.i.a külföldi tőke még nem jelent meg pénzpiacunkon, illetve községünk területén. Fővárosi és egyéb más vidéki városokból ideirányuló beruházások és tőkebefektetések vannak ugyan, de az ipari és kereskedelmi lehetőségek még nem értek meg annyira, hogy a külföldi tőke érdemesnek találja az itteni befektetést.

A XIX. század végén induló szövetkezeti mozgalom Zentán is kedvező talajra talál, érdekes és értékes jellemzője a fejlődésnek, jelentősen érezteti hatását.

Egész sor szövetkezeti szervezet alakul, melyek részben, mint hitelszövetkezetek, részben mint beszerzés ellátási, valamint értékesitési- (méhész, tejértékesitési) szövetkezetek működnek.

Ezek, a Raiffeisen-minta alapján működő szövetkezetek három alapelv, az önsegélyzés, az egyetemes felelősség és az önkormányzat alapján működnek, több-kevesebb sikerrel.

Fridrich Wilhelm Raiffeisen (1818-1880), az önsegélyző hitelszövetkezeti mozgalom megalapitójának munkáit a század végén teszik közzé "Hitelszövetkezetek" (1887.), a "Hitelszövetkezeti üzleti- és könyvvitelhez szükséges utasitások" (1883.), valamint "Utasitás a hitelszövetkezetek alapitásához" (1888.) cimü munkáiban. Kezdeményezése a század végéig európai, majd az új század elején szövetkezeti világmozgalommá fejlödik, s világszerte több tizezer szövetkezetet hoz létre.

A mozgalom alapelve az önsegélyzés, minden külsö segitség nélkül. A takarékosságot hirdeti, heti vagy havi takarékbefizetések formájában.

Ezen az alapon, hamarosan minden kisebb helységben is, - igy községünkben is, - különféle takarékszövetkezetek alakulnak, az egyéni felelősség és szigorú önkormányzati elv betartása mellett. Ezek a szövetkezetek a

Jegyzőkönyv

felvétetett Zentán 1918 évi szeptember hó 1. napján d.e. ½12 órakor
a Zentai agrár tgtsági r. t. igazg. tanácséről.

Jelen voltak:

Gózon Jenő alelnök, Szabó Sándor alelnök, Griffer Jolán
Láng László könyv. ir. Kőbe Sándor ig. tagok.

Elnök az ülést megnyit-
ván - ir. Kőbe Sándor ügyv. ig.
előterjeszti, hogy Kecskés Mihály-
né Balázs ny. igazgató Tolnay
Salamon és Sándorfalvi magvá-
sárolta 870.000 Korona
vételéért az ezek által Láng
Károlyné és Dietzgen Jenuné -
tól vett 105 Ker. holdas ingat-
lanokat és e vételből fennálló
volna 600.000 korona hátralék
mulasztási biztosítékául egész va-
gyonát, jelesül a megvett ingat-
lanokon kívül városi lakóhá-
zát, továbbá összes papírjait -
adósságait mintegy 20.000 korona
értékben. Nyugtatásként aláírásá-
nejével egyúttal egy bianco bizt. ok-
ratot, ne kérik, hogy mivel az is-
Galland takarmánnyal - egyébként
lozza, a behabelejtést. Ha bármikor
az igazgatóság szükségesnek lát-
ja a behabelejtés megtételét.
Kijelenti, hogy a vételt, mint Kecs-
kés cs. Balázs nevében az előterjesz-

Bank igazgatósági jegyzőkönyv kölcsön kérelem megtárgyalásáról.

L. a 1o. jegyzetet.

szó legszorosabb értelmében véve, a nép vállalkozásai, a "néppel a népért" jelszó alatt.

A szövetkezetek rendre alakulnak s ez a körülmény nagyban elősegiti takarékpénztáraink kezdeti sikereit is.

A szövetkezeti mozgalom jelentősége másban is megnyilvánult, a polgárok széles tömegei rajta keresztül megismerték a gazdaságos pénzgazdálkodás módját és előnyeit. Igy bizonyos közgazdasági tapasztalatra tettek szert s ez a körülmény jelentősen elősegitette egyéb ipari vállalkozásaik realizálását.

De nézzük közelebbről részvénytársaságaink (takarékpénztáraink és nagyobb ipari vállalkozásaink) keletkezését és fejlődését ebben az időszakban, a Szerb-Horvát-Szlovén Királyság megalakulásának időpontjáig.

A Szabadkai Királyi Törvényszéknél, 1876-ban felfektetett cégregiszter időrendben és szemléltetően mutatja egyes vállalataink keletkezését, működését és megszüntét. Az emlitett időponttól külön regiszterbe jegyezték be a kereskedelmi egyéni cégeinket és külön a társascégeinket (közkereseti társaságokat, részvénytársaságokat és szövetkezeteket, stb.).

Minthogy a cégregiszterek felfektetésével egyidejüleg keletkeztek első részvénytársaságaink, igy alapitási körülményeikről s egyéb adminisztrativ történéseikről (igazgatóbizottságok, cégjegyzők, alaptőke, csőd, működés beszüntetés, stb.) meglehetős pontos adatokkal birunk. A forrásmunka hiányossága okozza, ha itt-ott egyes adatokat nem ismerünk.

A cégregiszterek adatainak feldolgozása és közzététele külön studium tárgyát képezi.

Lássuk tehát egyenként egykori részvénytársaságainkat.

1. Zentai Takarékpénztár, Zenta.

A M. Kir. Földmüvelés-, Ipar- és Kereskedelemügyi Minisztériumnak, 1868. évi december 11-én 19448, illetve 1873. évi augusztus 11-én 11881 sz. a. kelt jóváhagyó határozata folytán, már 1869-ben bejegyezték egy ideiglenes cégjegyzékbe, mig a Szabadkai Királyi Törvényszék

cégjegyzékébe 8121. iktatói szám alatt, 1876. julius 3-án jegyezték be (11). Az alapszabályokat, az 1876. junius 5-én tartott közgyülés módositotta.

A vállalat tárgya: takarékpénztári betétek elfogadása és hitelügyletek gyakorlása. A részvénytársaság tartamát a közgyülés 1898. december 31-ig határozta meg.

Alaptőke 120.000 forint, melynek felét a részvényesek azonnal befizették, s amely 1200 db, névreszóló, 100 forintos részvényből állt.

Az aláiró igazgatóbizottsági tagok: Mihálkovits István igazgató-elnök, valamint ennek megbizásából Kohn Imre, Mester Lajos, Rothmann Sándor és Czeisner Ferenc.Az intézet főkönyvelője 1888-tól 1906-ig Tolmácsy Márton, utána 1927-ig Flesch Márton.

A részvényesek névsorát nem ismerjük, de következtetni tudunk személyeikre, - ha nem is mindannyiokra,- az évenként újra választott igazgatóbizottsági tagok neveiből. U.i. az igazgatóbizottsági tagokat rendszerint a legtöbb részvénnyel rendelkező,nevesebb közéleti személyiségek soraiból választották (12).

Az 1897. január 31-i közgyülés, a társaság tartamát további 30 évre, azaz 1928. december 31-ig hosszabbitja meg.

A takarékpénztár mult századbeli évvégi mérlegeiről nincs adatunk, u.i. az évi zárszámadásokat az intézet helyiségeiben helyezte közszemlére, s azoknak a hirlapokban való közzétételétől idegenkedett.

A századforduló idejében a takarékbetétekre 5%-ot fizetett, mig a hitelek után öt és fél, hat százalékot számitott.

1902. julius 1-től a betétkamatokat négy és fél százalékra csökkenti (13).

Az 1904/7-es években némi gazdasági fellendülés mutatkozik, a takarékpénztár azonban a bizonytalan kimenetelü, ideiglenesnek minősitett piaci fellendülést nem használja ki, kihelyezéseiben nem kockáztat, sőt az 1904. december 11-i közgyülés az eddigi részvénytőkét 200 darab részvény megsemmisitése után 40.000 Koronával (14) csök-

kentette. Az új részvénytőke igy 200.000 K-ból állott, az az 1000 db, egyenként 200 K n.é. részvényből.

Az igazgatóság pénzpolitikája helyesnek bizonyult, mert az 1907/8 évek nagy pénzválságot hoztak.

Amikor 1902-ben a régi fahid leszakadt, a zentai piac, - igy a pénzpiac is, - elvesztette közvetlen összeköttetését a szomszédos torontáli községekkel. 1908 májusában azonban, a vashid forgalomba állitásával ezek a részek ismét a zentai piac vonzókörébe kerülnek.

A megnagyobbodott üzletkör diktálja, hogy az 1911. április 9-i és 1912. január 14-i közgyülés az alaptőkét 600.000 koronára módositsa, azaz 2000 db, egyenként 300 K n.é, teljesen befizetett részvényre, a tartalékalapból fedezett 100.000 K egyidejü átvitelével.

Az első világháború kitörése árúhiányt és lassú áremelkedést hozott. Megindulnak a hadikölcsönjegyzések, mind a bank saját részére, mind az ügyfelek számlájára, részben ezek takarék- és folyószámlaköveteléseinek terhére, részben pedig az e célra nyújtott hitelekből.

Az intézet 1915. évi mérlege a következő:

Vagyon:		
Pénzkészlet	72.596.63	K
Váltótárca - személyi hitelü váltók	1,498.740.10	
- jelzáloggal biztos.váltók..	614.909.03	
Jelzálogkölcsön	686.792.46	
Kötvénykölcsön.....	70.882.--	
Intézeti házak és Royal szálloda	258.479,08	
Butorzat	900,--	
Értékpapirok	369.446.10	
Folyószámla-adósok	35.372.64	
Összesen:	3,608.118.04	
Teher:		
Részvénytőke	600.000.--	
Tartalékalap	314.087.30	
Nyugdijalap	123.264.10	
Jótékonycélú alap	6.678.54	
Betétek - betétkönyvecskékre	1,680.080.80	
- folyószámlákon	173.704.11	
Visszleszámitolt váltók	404.835.44	
Átruházott jelz. kölcsönök	23.300.--	
Átmeneti kamatok	22.735.19	
Fizetendő betétkamat-adó	3.740.63	
Folyószámla-hitelezők	63.779.30	
Átmeneti tételek	115.632.40	
Nyereség	76.280.23	
Összesen	3,608.118.04	

A mérleget Dr. Flesch Miksa igazgató-elnök, Flesch Márton könyvelö és Szlávnity Miodrág segédkönyvelö-h. pénztárnok irták alá. Az igazgatóság részéröl Dr. Huszágh Nándor, Pusztai Mihály, Mester Andor, Vuits György, Deutsch Vilmos, Hirschfeld Simon, a felügyelöbizottság részéröl pedig Gróf József, Pollák Salamon, Roser József és Kiss Simon irta alá az évi elszámolást.

A háború erösen megemelte az árakat a hatósági intézkedések ellenére is, s azok 1918-ban már kulminálnak. Igy a takarékpénztár ismét részvénytöke-emelésre kényszerül.

Az 1918. augusztus 11-i rendkivüli közgyülés határozata szerint alaptökeemelés a következöképen történik az alaptöke 2000 db, egyenként 300 K n.é. részvény kibocsátásával, 600.000 K-ról 1,200.000 K-ra emelkedik. Egyidejüleg azonban, a felemelt részvénytökét kitevö 4000 db egyenként 300 K n.é. részvény, 2000 db, egyenként 600 K n.é. részvénnyé vonatik össze/ úgy, hogy a felemelt részvénytöke 2000 db, de egyenként 600 K n.é. részvényböl áll.

A takarékpénztár további sorsát, az ujonnan alakult Szerb-Horvát-Szlovén Királyság keretén belüli müködését, az intézet megszüntéig, a következö fejezet tárgyalja (15).

Érdekes még megemliteni, hogy az intézet 1896-tól (16) részvényeire a következö osztalékokat fizette: 1896-tól 1901-ig minden évben 20%; 1902. és 1905. közötti évekre 18%, 15%, 10%, 12%; 1906-1907 minden évre 30 korona; 1908-1909 évente 35 korona; 1910-1911 évente 40 korona; 1912-1913 36 K és 40 K; 1914-1916 évente 30 korona; 1917-1922 32, 35, 70, 70, 90 és 100 K.

Az osztalékok kifizetésével egyidejüleg az intézet évi zárszámadásaiban tartalékalapjait is növelte s intézeti nyugdijpénztárt is létesitett.

2. Zentai Általános Takarékpénztár, Zenta.

Az 1870. évben alakitott Zentai Népbank r. t. rövid és sikertelen müködése után, ennek tagjai, részvényesei alakitották a Zentai Általános Takarékpénztárt, a M. Kir. Földmüvelés-, Ipar- és Kereskedelemügyi Minisztérium

nak 1873. évi november 18-án 17235 sz. a., illetve 1875. évi október 28-án 24366 sz. a. kelt jóváhagyó határozata alapján.

A Zentai Népbank r. t. alapszabályait az új bank szükségleteinek megfelelően, az 1876. május 25-én megtartott közgyülés módositotta (17). Ez szolgált az új bank működésének alapjául.

A takarékpénztár működésének tárgya: takarékpénztári betétek elfogadása és hitelügyletek gyakorlása.A vállalkozás tartama 1876. január 1-töl számitva 30 év.

Alaptöke: 2098 db, 50 forintos, névre szóló, teljesen befizetett részvény.

A közgyülés elnöknek Jankovics Aurélt választotta, igazgató Lukácsevits Ignác. Aláirási jogot kaptak még az igazgatóbizottság soraiból Dr. Révay N. János és Deutsch Lajos, a könyvvezetö Mold Mihály, valamint a pénztárnoki teendöket ellátó Suber Ignác (18).

A szövetkezeti mozgalom erösödése, a mindinkább szaporodó ipari és kereskedelmi vállalkozások, de különösképpen a vasút megnyitása (1889), alaptökeemelésre ösztönzi a részvényeseket. Az 1891. szeptember 17-i közgyülésen az alaptökét oly módon emelik, hogy az eddigi 104.900 forintnyi összeget a tartaléktökéből 120.000 forintra kerekitik, elosztva 800 db, névre szóló és egyenként 150 forintos részvényre.

A közgyülés a vállalkozás tartamát 1891. január 1-töl számitott 50 évre hosszabbitja meg (19).

Az 1895-ös, Zenta környékén megtartott hadgyakorlatokkal kapcsolatos királylátogatás, a város külsö képét is sokban megváltoztatta. Uj épitkezések, a már meglévö épületek csinositására és egyéb célokra folyósitott kölcsönök folytán alaposan megcsappantak a takarékpénztár rendelkezésre álló eszközei. s igy a következö közgyülés újból részvénytöke emelést határoz el.

Az 1896. augusztus 23-i közgyülés az alaptökét 180.000 forintra emeli, mely 1200 db, egyenként 150 forintos, névreszóló részvényböl áll.

A századforduló körül ez a takarékpénztár is 5%-

ot fizetett takarékbetétekre, mig a kihelyezett hitelek után öt és fél, hat százalékot szedett be.

1902. julius 1-töl, a Zentai Takarékpénztárral együtt, négy és fél százalékra csökkenti a betétkamatokat.

Ismerjük a takarékpénztár 1903. december 31-i mérlegét, melyből fogalmat alkothatunk az intézet erejéről és gazdálkodásáról. Az egykori hirlapokban is közzétett mérleg a következő:

Vagyon:		
Készpénzkészlet	57.115.59	K
Váltótárca	1,305.165.46	
Kötelezvény-kölcsön	580.299,01	
Jelzálog-kölcsönök	43.701,--	
Ércpénzek	311,60	
Értékpapirok	21.060.--	
Ingatlanok	49.170.12	
Berendezés	1.300.--	
Adósok elöjegyzési számlán	13.644.97	
Bankok és bankárok	1.792.96	
Adósok fedezet mellett	56.342.03	
Összesen	2,129.902.74	
Teher:		
Részvénytöke, 1200 db rv., á 300 K	360.000.--	
Tartalékalap	145.193.01	
Nyugdijalap	52.682.09	
Osztöndijalap	10.300.--	
Takarékbetétek	1,375.689.71	
Folyószámlabetétek	81.926.41	
Visszleszámitolt váltók	23.120.--	
Átmeneti kamatok	18.521.50	
Fizetendö tökekamat-adó	2.338.84	
Fel nem vett osztalékok	3.067.--	
Kölcsönökböl visszatartott összegek	1.518.14	
Nyereség 1903. évben	54.573.04	
Nyereségáthozat 1902. évről	973.--	
Összesen	2,129.902.74	

A mérleget Kohn Ignác ifj., h. igazgató és König Vilmos cégjegyző könyvelö irták alá.

A kereskedelmi törvény 195. paragrafusa értelmében a mérleget megvizsgálta és helyesnek találta Krähl Mór f.b. jegyző, Frankl Henrik f.b. tag, Hirschfeld Simon f.b. tag és Singer Sándor f.b. tag.

A hirlapokban a választmányi jelentést is meghirdették a következő szöveggel:

"Választmányi jelentés a Zentai Általános Takarékpénztár 1904. év rendes közgyüléséhez, az 1903. évi

üzletről.

Bejelentjük a részvényesek egyetemének, hogy Lukácsevits Ignác úr, intézetünk első vezető-igazgatója hosszas és sikerdús működés után novemberben elhunyt.

Az 1903. évi üzletünk eredményében megfelel a korábbiaknak. Hogy a tiszta haszon az előzetes évinél magasabb, abban leli magyarázatát, hogy a mult év végén kevesebbet kellett kétes számlára leirnunk.

Javasoljuk, hogy az 55.546 K 04 f. tiszta jövedelem f. é. február 3-án a következőleg osztassék fel: 1200 darab részvényünket 13. sz. szelvényének 30 koronával való beváltására 36.000 K, 20% alapszabályszerü jutalékokra 11.109 K 20 f., igazgatóhelyetteseknek 500 K, jutalmazásokra 686 K 84 f., jótékony célokra 250 K, átvitel új számlára 7000 K.

A felügyelő-bizottság jelentésének meghallgatása után, tisztelettel kérjük a mérleg-, veszteség és nyereség-számlákat jóváhagyni s a számadások alóli fölmentvényt megadni.

Zenta, 1904. január 12. "

Értő szemmel vizsgálva a zárszámadást, szembeszökő az egészséges pénzügyi helyzet és elővigyázatos üzletvitel. Szolid működése következtében, az intézetet telephelyévé tette meg az Osztrák-Magyar Bank 1891-ben megnyiló szabadkai fiókja.

A vashid megnyitása következtében (1908.) ennél az intézetnél is jelentkeznek torontáli ügyfelek, s a hitelkereslet növekedése részvénytőke-emelést kiván.

Az 1911. február 8-i közgyülés emeli az alaptőkét 450.000 K-ra, mely 1500 db, egyenként 300 K n. é.,névreszóló részvényből áll.

Az első világháború mindinkább emelkedő szükségletei, a nagyarányú hadikölcsönjegyzések rákényszeritik a bankot, hogy ismét emelje tőkéjét, Az emelés a háború utolsó évében történik. 1918. december 7-én a közgyülés elhatározza, hogy a részvénytőkét 450.000 K-ról, 900.00 K - ra emeli, 3000 db, egyenként 300 K, névreszóló részvény formájában.

Az 1895. évtől kezdve (20), az intézet a következő osztalékokat fizette részvényeire, részvényenként:1895 től 1904-ig 14 2/3, 12, 12, 12, 10 2/3, 10 2/3, 10, 10, 10, 10 2/3%; 1905-1917 időszakban K 32, 40, 40, 44, 44, 48, 45, 45, 47, 32, 32, 32, 36; 1918-1922 időszakban K 40, 36, 50, 60, 70.

A közgyülés a tartalékalapot, egyéb alapjait és nyugdijpénztárát mindig megfelelően dotálta s igy szolid körülményeket teremtett az intézet háború utáni működéséhez.

Az intézet további sorsáról, a Szerb-Horvát-Szlovén Királyság keretén belüli működéséről, a következő fejezetben lesz szó (21).

3. Zentai Göz- és Kádfürdő R. T., Zenta.

Az 1879. évi augusztus 24-én tartott alakuló közgyülésen alapitották. A cégjegyzékbe 1880. március 11-én jegyezték be.

A vállalat vezetősége: Dr. Révay N. János igazgató - városi főorvos, Rothmann Sándor pénztáros, Dr. Glücksthal Adolf választmányi tag, akik aláirási joggal birnak.

A vállalat tárgya: a közjó igényeinek megfelelő göz- és kádfürdő létesitése. A vállalkozás tartama 30 év.

Alaptőke: Zenta várostól kapott beltelek,melyért azon esetre, ha ezen göz- és kádfürdő mint ilyen létezni megszünnék, a város pénztárába 1000 forint fizetendő;5000 forint értékben 150.000 tégla, továbbá 15.000 osztr. ért. forint elosztva 300 db, egyenként 50 forintos, névre szóló részvényre.

Választmányi tagok: Nikolits Sándor, Zsárkó Antal, Sternberg Ernő, Kohn Sámuel, Czehe Győző, Flesch József, Lang Márton, Jankovich Aurél, dr. Glücksthal Adolf, Lukácsevits Ignác, Guelmino Alajos és Csernák Antal.

1883. április 24-i cégregiszter-bejegyzés szerint Dr. Révay N. János helyett Matkovits Lajos lett az elnök, Rottmann Sándor pénztáros helyett pedig Zaettin József.

1888. junius 21-től a vállalat felszámolás alatt áll, a felszámoló bizottság tagjai Matkovits Lajos, Horo-

vitz Bertalan és Zaettin József.

1889. február 23-án a vállalatot törlik a cégregiszterből.

4. Zentavidéki Takarékpénztár R. T., Zenta.

A zentai járásföldek felosztásával egyidejüleg alakult meg ez a takarékpénztár, az 1882. május 18-i és 1882. junius 25-i alakuló közgyüléseken elfogadott alapszabályok szerint.

A vállalkozás tárgya: betétek elfogadása s azoknak gyümölcsöző kezelése által a közvagyonosodás érdekét elömozditani. A vállalkozás tartama 30 év.

Az alakuló közgyülések a takarékpénztár alaptőkéjét 60.000 forint osztr. ért.-ben állapitotta meg, elosztva 1200 db, egyenként 50 forint n. é. és névre szóló részvényre, melyek az alapitás pillanatában csak fele részben voltak befizetve.

Elnökké Gombos Gábort választották, vezérigazgató Boromisza János, pénztárnok Horovitz Bertalan. Választmányi tagok Boros János, Viberál Dénes és Brichta Mór (az elöbb felsoroltak valamennyien aláirási joggal is birtak); a választmány többi tagjai, aláirási jogosultság nélkül Bergel Gyula, Bergel József, Braun Ádám, Braun József, Braun Vilmos, Branovacski Eugen, Borgyoski Ácó, Csabai János, id. Deák Ignácz, Eszes András, Flesch Vilmos, Iszákovics Atyim, Kohn Ferenc, Krähl Mór, Kalmár István Antal, Matkovits Lajos, Steiner Jakab, Zsárkó Antal, Braun A. B. és Fleischmann Ignácz.

A három legrégebbi alapitású helyi takarékpénztár közül, ez a legkisebb, egyébként is a kisemberek intézete. Tőkéjét kis hitelek engedélyezésével, rövid lejáratokra, sürün forgatja, s igy nem csoda, hogy 25 éven keresztül nem emeli részvénytőkéjét. Az 1876. és 1877. évi nagy talajvizek és árvizek károsultjait rendre ellátja kölcsönökkel, hasonlóképen hitelezi a járásosztás folytán alakult kisgazdaságokat is, pedig nem tud annyi takarékbetétet gyüjteni, mint a másik két intézet.

A kisbirtokosok még a század végén is súlyos anyagi nehézségekkel küzdenek, adósságot újabb adósságok-

kal fizetnek, s csak igy tudják fenntartani családjukat és gazdaságukat. Korabeli vélemények szerint a kisbirtokosok több, mint 65%-a pénzügyi nehézségekkel küzd s földbirtokával kapcsolatban újabb ráforditásra vagy beruházásra nem is gondolhat. Ily módon az egyszerü külterjes gazdálkodás folyik, s a termelö mindenben ki van szolgáltatva az időjárás viszontagságaitól függö termésmennyiségnek, a gabonaárak tözsdei árfolyamának, s nem utolsó sorban a Zentán fölös számban megtelepedett gabonakereskedök kényének-kedvének.

Az épitöipar kivételével, a helyi kisipar is hasonló nehéz helyzetben van, a kereskedelem rohamosan fejlödik s nagy mannyiségü olcsó, gyári iparcikket dob a piacra. Igy az eddig módos és erös iparostársadalom lassan talajt veszt, sokan hagynak fel az iparral, s mint földmüvesek, munkások és napszámosok keresik kenyerüket. A vagyonilag elesett emberek száma szaporodik, nagy kelete van az apró, rövidlejáratú hiteleknek.

Az 1904/7-es években mutatkozó némi gazdasági fellendülés végre rábirja az intézetet, hogy emelje részvénytökéjét. Igy 1907. év derekán az alaptökét 180.000 K-ra emelik, mely 900 db, egyenként 200 K névértékü befizetett részvényböl áll.

Az új vashid megnyitása után, a másik két helyi takarékpénztárral egy idöben, a Zentavidéki Takarékpénztár R. T. ismét emeli részvénytökéjét, mégpedig egymás után 1910-ben és 1911-ben is. Az 1910-es év végével az alaptökét 240.000 K-ra, mely áll 1200 db, egyenként 200 K névértékü befizetett részvényböl. Az 1911-es év végén az alaptökét 400.000 K-ra emelik, 2000 db, egyenként 200 K névértékü, befizetett részvények által.

Az elsö világháború alatt az intézet az addigi keretek között dolgozott, részvénytökét ez idö alatt nem emelt.

Az intézet 1914. évi mérlege a következő képet mutatja:

Vagyon:		
Pénztár	42.540.82	K
Bankok	905.81	
Váltótárca	1,528.068.97	
Kötvénykölcsön, kezesség mellett	37.524.05	
Jelzálogkölcsön	305.204.33	
Ingatlanok	1.670.30	
Intézeti ház	42.000.--	
Értékpapirok	48.794.15	
Leltár	650.--	
Összesen	2,007.358.43	

Teher:	
Részvénytőke	400.000.--
Tartalékalap	208.000.--
Nyugdijalap	64.690.--
Takarékbetétek	884.000.25
Folyószámlabetétek	83.419.90
Visszleszámitolás	280.928.41
Átmeneti kamat	36.680.--
Egyéb teher	2.807.50
Nyereség	46.832.37
Összesen	2,007.358.43

A mérleget aláirták Frank József vezérigazgató, Sebök Vilmos könyvelö és Tóth J. Antal pénztáros. Az igazgatóság nevében Berzenczey Domokos, Bordjoški Dragutin, Boros András, Dr. Biró Károly, Dr. Lendvai Mór és Bergel Leó. A felügyelöbizottság nevében Dr. Glücksthal Andor, Dr. Méri Sándor és Veress Árpád.

Az 1895. évtöl kezdve (22), a takarékpénztár a következö osztalékokat fizette részvényeseinek: 1895-1902 évente 8%; 1903-1906 évente K 7; 1907-1910 K 9, 7, 10, 10; 1911-1917 K 20, 18, 20, 15, 15, 15, 16; 1920-1921 K 20, 25; 1922 Din. 8.-

Ez az intézet is nagy gondot forditott tartalékalapja fejlesztésére. Nyugdijalapot is létesitett.

A Szerb-Horvát-Szlovén Királyság keretein belüli müködéséröl a következö fejezetben lesz szó (23).

5. Zentai Keresztyén Önsegélyzö Szövetkezet, Zenta

A szövetkezetet 1885. október 13-án jegyzik be a cégjegyzékbe, mint korlátolt felelösségü szövetkezetet.

A szövetkezés tárgya: rendszeresitett, kötelezö

befizetések, s ezek gyümölcsöző elhelyezése által kisebb tőkék gyüjtése, s ekként a takarékosság elömozditása, nem különben az egyleti tagoknak hitelszükségletét kölcsönök útján segiteni s ez által az ipar, kereskedelem és földmüvelés emelését elösegiteni.

A szövetkezés tartama 6 év volt.

Az alakuló közgyülés a következö vezetöséget választotta: elnök Matkovits Lajos, alelnök Guelminó Alajos, vezérigazgató Vartus Alajos, igazgatósági tagok Hartl János, Hürkecz István, Kalmár Antal, Sztárcsevics János, Dr. Kuthy József és Sétáló Sándor.

1888-ban a szövetkezet nevet változtat és Zentai Keresztény Takarékpénztár mint Szövetkezet név alatt dolgozik tovább.

A névváltozással egyidejüleg új igazgatóbizottságot is választanak, melybe bekerültek Vartus Alajos igazgató, Matkovits Lajos, Guelminó Alajos, Horti János, Hürkecz István, Kalmár Antal, Dr. Kuthy József, Sétáló Sándor, Appel Ede, Sztárcsevics János, Polyák Antal, Pusztai Mihály, Farkas Orbán, ifj. Halász János, Máté Péter, Molnár István, Rieger Alajos, ifj. Gere Ferenc, Staubert József, id. Hevér Péter, Kragujevics György, Nemcsok Illés, Kazinczi Mátyás, Matykó Menyhért, Lövey Károly, Boromisza János, Kamrás János, id. Aulik János, Vörös Flórián és Erdélyi Pál, munkások, iparosok és kereskedök, értelmiségiek egyenlö arányban.

Hogy milyen eredménnyel müködött a szövetkezet arra nézve hitelérdemlö adatunk nincs, tekintettel azonban arra, hogy az igazgatóbizottságba mind újabb és újabb személyek léptek be, sikeres müködésre következtethetünk.

1889-ben új ig. bizottsági tagok Burány Károly, Ujházi Mihály, id. Csabai Pál, Tóth Benedek és Kikirics János, 1890-ben pedig Mészáros Lajos gimn. tanár, Gyenes Károly, Csikmák Mátyás, Kalmár Mihály, Boros Gyevi Albert, Polyák György és ifj. Csabai János. 1890-töl a szövetkezet tisztviselöje cégjegyzési joggal Kövesdi Géza.

1893-tól új ig. biz. tagok Branovacski Tanaszije, Burány Illés, Farkas Orbán. A szövetkezet könyvelöje Var-

ga István. 1894-ben utoljára választ ig. biz. tagokat a szövetkezet, Csipak István, Matykó Dobokai Menyhért és Tari Ferenc személyében.

1895-ben az alapszabályok kiegészitéseképen a közgyülés jóváhagyja a kidolgozott nyugdijszabályzatot és nyugdijpénztárt létesit.

Ugyanezen év november 7-én a cég megszünik a Zentai Ipar és Közgazdasági Takarékpénztár R. T.-gal való egyesülése folytán. A szövetkezet irattára az idök folyamán elkallódott, fenti adatait csak a cégjegyzék örizte meg.

6. Zentai Hitelszövetkezet, Zenta.

Mint korlátolt felelösségü szövetkezet, az 1885. julius 5-én megtartott alakuló közgyülésen alapitották.

Tárgya: a takarékosság fejlesztése és a gazdászat, ipar és kereskedéssel foglalkozó lakosságnak a szükséges tökék megszerzése és olcsó hitel engedélyezése általi támogatása.

A szövetkezet tartama 4 év.

Vezérigazgatóvá Scheinberger Dagóbertet, igazgatósági tagokul pedig Horti Jánost, Frankl Henriket,Gerber Jakabot és Schwarz Sándor választották meg.

A szövetkezet nem volt hosszú életü s tekintettel arra, hogy a vezérigazgatói pozicióra Scheinberger Dagóbert került, fennáll az a feltevés, miszerint a szövetkezetet csak azzal a rejtett céllal hozták össze az alapitók (családtagok-rokonok?), hogy az egyidejüleg fennálló, családhoz tartozó kereskedelmi vállalatokat hitelezés útján olcsó szövetkezeti, - tehát idegen - tökével kellöképen ellássák. Ugyanis a szövetkezet megalakitásával egy idöben állott fenn Scheinberger Dagóbert bútorkereskedése 1885-töl 1892-ig, Scheinberger Max fióktelepe 1883-tól 1902-ig, valamint Schwarz Gyula bor- és szeszesital-kereskedése 1883-tól 1889-ig.

A szövetkezet 1889 augusztusában kimondja a felszámolást, s 1894 elején szünik meg. Feltevésünk szerint nem azonos egy másik hitelszövetkezettel, mely az I. világháború alatt hadikölcsönjegyzéseket gyüjtött.

A cég irattára nincs meg, adatokkal csak a cégjegyzék szolgál.

7. Takarék és Hitelrészvénytársaság, Zenta.

Alakult 1888. julius 25-én. A vállalkozás tárgya: előlegek adása, váltók le- és visszleszámitolása, letétemények elfogadása, ezekre és jelzálogokra kölcsönök adása, betétek, különösen pedig 3 évre kötelező heti 20 korona törzsbetétek elfogadása.

A részvénytársaság tartama, 1889. január 1-től számitott 30 év. Alaptöke 800 db, egyenként 50 forintos, névre szóló részvény, 40.000 forintösszegben.

A vállalat igazgatósága a következőképen alakult meg: elnök Dr. Glücksthal Adolf orvos, vezérigazgató Scheinberger Dagóbert, igazgatósági tagok Boromisza János, Dr. Fülöp Adorján, Schwarcz Sándor és Szinger Sándor.

Scheinberger Dagóbert vezérigazgató személye, mintha a felszámolt Zentai Hitelszövetkezet üzletpolitikájának folytatását jelentené, ami valószinü is, mivel két éven belül a részvénytársaság öt leváltja és teljesen reorganizálja a vezetőségét, s túlnyomóan magyar illetve szerb személyeket választ a tisztségek viselésére.Igy az 1890 októberében megválasztott új vezetőség összetétele a következő: nemes podhrágyi Kozics Aladár, mint vezérigazgató, az igazgatóbizottsági tagok pedig Barsi István birtokos, Barsi István Mihály magánzó, Burány Illés birtokos, Burány Jenő birtokos, Dr. Denk Lukács árvaszéki ülnök, Heiszler Ferenc gyógyszerész, Kerekes Károly iparos, Klenóczki Pál iparos, Kopasz Mátyás Mihály birtokos, Olajos Mihály iparos, Polyák István birtokos, Polyák Mátyás birtokos, Polyák Mihály birtokos, Varga József magánzó, Varga Polyák István birtokos. Felügyelőbizottsági tagok Fränkl Henrik kereskedő, ifj. Kozics István müépitész, Wéber Károly bútorgyáros, Gubriczky János iparos,Szremac Vásza kereskedő. Egyben Heiszler Ferencet igazgatóvá választják.

1891 elején új igazgatósági tagok Andruskó János, Hürkecz István, Jóvics Lukács, Kerekes Sándor, Kolofon Károly, Lengyel János. Heiszler Ferenc helyett igazgató

lett Hirschenhauser Dávid.

1893 májusában a vállalat csödbe kerül, s a csöd eljárás csak 1897 januárjában szünik meg. A cég 1905. augusztus 19-én szünik meg (24).

A részvénytársaság irattára nincs meg, adatokkal csak a cégjegyzék szolgál.

8. Zentai Ipar és Közgazdasági Takarékpénztár RT

1895. május 12-én volt alakuló közgyülése. A vállalat tárgya: hogy a Zentai Keresztény Takarékpénztár, mint Szövetkezet összes üzletét felszámolás vagy egyesülés folytán, mint jogutód átvegye, s olcsó kamatláb mellett nyújtandó kölcsönével a földmüvelést, ipart és kereskedelmet elömozditsa, betétek és folyószámlák elfogadása által a népet a takarékosságra szoktassa.

A vállalkozás tartama 25 év az alakuló közgyülés határozata értelmében, de a takarékpénztár tulajdonképen csak öt évig müködött, azután likvidált.

Az alaptöke 60.000 forintot tett ki osztrák értékben (120.000 K), mely állt 600 db, egyenként 100 forint (200 K), névreszóló részvényböl.

Igazgató-elnök lett Vartus Alajos, igazgató tagok pedig Szegfü Ferenc, Nemcsók Illés, Vörös Flórián, Kovács Mihály, Sztárcsevics János, Rezsny Aurél, Tary Ferenc, Polyák Antal, Viberál Dénes, Matkovits Lajos, Máté Péter, Gere Imre Ferencz, Boros Gyevi Albert, Matykó Menyhért, Csipak István, Burány Károly.

A céget Vartus Alajos elnök-igazgató, Viberál Dénes ig. biz. tag és Varga István tisztviselö irta alá.

Feltevésünk szerint, itt is megismétlödött a Zentai Hitelszövetkezetnél tapasztalt üzletpolitika, mikor is Vartus Alajos elnök-igazgató egyidejüleg tevékeny társ tagja egy tégla- és cserépgyár, valamint hengergözmalommal biró közkereseti társaságnak, s azt mint a takarékpénztár vezetö funkcionáriusa kedvezményesen hitelezi. Ezen feltevést alátámasztja az a körülmény is, hogy az emlitett közkereseti társaságnak többi tulajdonosai, Vartus Alajoson kivül, Rezsny Aurél rendörkapitány, Matkovits Lajos föszolgabiró és Viberál Dénes telekkönyvvezetö szin-

tén igazgatóbizottsági tagok lettek. A közkereseti társaság az 1893-1900 években állott fenn, ami körülbelül megegyezik a takarékpénztár müködési éveivel is.

E körülmények ismeretében, már több mint bizonyos, hogy ez a pénzügyi csoport (Vartus-Rezsny-Matkovits -Viberál) egyenesen saját közkereseti társaságának elsődleges pénzelése céljából alakitotta a Takarék és Hitelrészvénytársaságot, illetve vette át az amúgy is már jól müködö és tökeerös Zentai Keresztény Takarékpénztár mint Szövetkezet üzletkörét.

Eddig nyúlik vissza a gyökere egyik később, Zenta-Roskányi Egyesült Iparvállalatok R. T. néven alapitott nagyvállalatunk keletkezésének, u.i. ez a nagyvállalat az emlitett közkereseti társaságnak megszünte után, annak üzemeit és üzletkörét vette át.

1896-tól a takarékpénztár új ig. biz. tagja Kikirics János. Következö évtöl intézeti pénztáros Sik Frigyes.

A Vartus-féle közkereseti társaság, mint a takarékpénztár legnagyobb ügyfele, 1900-ban szünik meg, a takarékpénztár pedig, - talán mert feladatát, a közkereseti társaság pénzelését befejezte, - 1901-ben mondja ki a felszámolást. Felszámolók Kikirics János, Sik Frigyes és Varga István. 1902-töl a felszámolók Kikirics János és Dr.Ellinger Jenö.

Itt sem maradt az utókorra a vállalat irattára, az események csak a cégjegyzék adataiból rekonstruálhatók, mégpedig feltételezésünk szerint találóan (25).

9. Zentai Halastó R. T., Zenta.

Régebbi feljegyzések szerint Hermann Ottó, világ hirü természettudós, már 1888-ban ingyen ajánlotta fel szolgálatait Zenta városának egy halastó berendezésére. Igaz, hogy ezen ajánlatát valószinüleg azon hátsó gondolattól sarkallva tette meg, miszerint halastó létesitésével egy madárrezervátum is létre jön, különös tekintettel Zenta határának adottságaira, s ott megfigyeléseket is eszközölhet, - elgondolása azonban, sajnos, csak később valósulhat meg, mikor is az 1899. május 14-i alakuló közgyülé

sen megalakult a Zentai Halastó R. T., eddig az időpontig ugyanis a halastó magánbérletben volt.

A vállalat tárgya: haszonbérletbe vett, vagy esetleg tulajdonjogilag megszerzett területeken halastónak létesitése, berendezése, s azokon a haltenyésztésnek és árusitásnak iparszerü gyakorlása. A közgyülés a vállalat tartamát 25 évben határozta meg.

Alaptőkéje 20.000 K, mely 10.000 db, 25 szelvénnyel ellátott, egyenként 2 K névértékü, névre szóló részvényből állt.

Igazgatósági elnök lett Dudás István, igazgatósági tagok pedig a főrészvényesek: Baráti Péter, Hevér Péter, Katona Gergely, Kikirics János, Kiss Simon, Matkovits József, Pusztai Mihály és Tolmácsy Márton.

Hiába intézte az igazgatóság ügyes kézzel és nagy körültekintéssel a részvénytársaság ügyeit, a tenyésztés első évében lévén, nem tudott piacra dobni oly mennyiségü halat, mely egy elfogadható olcsó árat biztositott volna. A közvélemény már az 1902. év januárjában hirlapi támadásokat intéz a vállalat vezetősége ellen, üzleti spekulációval vádolva azt, hogy a beigért, kispénzü embereknek is olcsó hal helyett, a részvényesek csak saját profitjukat tartják szem előtt. Amint a korabeli újságok irták, csak igy kerülhetett sor arra, hogy 1901 decemberében a hal kilója elérte a 80-90 krajcárt, sőt még 1 forint 20 krajcárra is felment.

A részvénytársaság vezetősége objektiv nehézségekre hivatkozva bizonygatta, hogy a hal fogása és piacra szállitása kilogrammonként egy-egy koronájába kerül (26).

Ilyen módon az eladás tulajdonképen önköltségi áron történt, s a részvényesek befektetett tőkéjükre nem hogy osztalékot kaptak volna, hanem még a termelés növeléséhez szükséges újabb befektetéseket és ráforditásokat is sajátjukból kellett fedezni.

Ebben az időben úgy látszik a haljárás is rossz volt, mivel a tiszai halászok is a részvénytársasághoz fordultak halvásárlás céljából.

Érdekesen dokumentálja ezt a gazdasági helyzetet

a részvénytársaság 1902. április 30-i mérlegszámlája, melyet a közgyülés, de a közvélemény is helyeslöleg vett tudomásul. Az üzleti eredmény a mérleg szerint a következő:

Vagyon:		
Csöszház és szin	1.827.52	K
Mélyitési munkák	6.527.38	
Ártézi kút furása	308.58	
Ártézi kút csövei	1.000.56	
Pénztár	3.256.87	
A régi ártézi kút csövei	106.28	
Befektetési fuvar	529.14	
Vegyes befektetések	459.16	
Óvadék	1.500.--	
Mélyitési tárgyak	230.16	
Halkészlet	2.500.--	
Vegyes tárgyak	813.50	
Genovics Andrea számla	700.--	
Gyékény számla	27.80	
Nádeladási számla	102.48	
Egyenleg - mint veszteség	110.57	
Összesen	20.000.--	K

Teher:		
Alaptöke	20.000.--	K

A veszteség-nyereség számla ugyanakkor a következő K f-ban:

KIADÁS. Csöszház és szin 87.03; mélyitési munkák 310.81; ártézi kutak furása 14.70; felhasznált ártézi kút csövei 47.65; meglévö ártézi kút csövei 5.06; befektetési fuvar 25.19; vegyes befektetések 32.39; mélyitési tárgyak 82.59; időközi nyereség-veszteség 681.22; vegyes tárgyak 117.12; nád számla 111.55; folyó költségek 684.50; halászati csösz 330.--; halastó-haszonbérlet 3.000.--; összesen 5.529.81

BEVÉTEL. Muharszéna 3.--; gyümölcs 26 fill.; fü 567.40; gyékény 46.80; földhaszonberlet 1.404.16; nádeladás 1.674.82; halászat 1.570.77; kamat 147.03; részvényátirás 4.--; veszteség 110.57; összesen 5.529.81

Hogy a haltermelést elösegitsék, felvetödik a gondolat a nád nagyobb mérvü kivágására, mivel az a halastó nagy részét elfoglalja, s a ragadozó-halirtó állatoknak is kitünö buvóhelyül szolgál. A vezetöséget nagyobb befektetésre buzditják a nádeltávolitással kapcsolatban, mely lehetövé tenné majd a halastavon garázdálkodó több vidracsalád kiirtását is, melyek családonként és évenként körülbelül 10 métermázsa halat is kiirtanak. Áldozatok árán is állitsák vissza az egykori halböséget, melyet - úgy mond - a város cimerében látható két kecsege is szimbolizál.

Az igazgatóság megszivlelve a hozzászólásokat, a szükséges beruházásokat véghez is vitte, s az eddigi, amúgy is lelkiismeretes munkája gyümölcseként megnyitotta a kapukat egy nagyobbszabású, a szegényebb sorsú lakosság érdekeinek is megfelelö halgazdálkodás elött. Az 1904. év tavasza amúgy is elég sötét képet mutatott a mezögazdálkodás szempontjából. Ugy látszott, hogy nehéz napok elé néz a város lakossága. A hónapokig tartó szárazság már-már teljesen tönkretette a vetéseket. A buza hitvány, a kukorica sok helyen ki sem tudott kelni, s úgy nézett ki,hogy a tökések és uzsorások pénzének ez évben jó kamatja lesz. Hozzájárult a bajhoz, hogy az utóbbi években az addig ismeretlen "Peronospora cubensis B. et C." támadta meg dinnyéseinket, melyek pedig a szerényebb keretek között gazdálkodó nép egyik fö jövedelmét képezte. Az esö csak juniusban jött meg, s csökkentette valamiképen a kárt.

Ilyen nehéz körülmények között fejezte be a részvénytársaság igazgatósága tervezett beruházását. Az 1904. május 23-i közgyülésen áttekinthetö képet adott az igazgatóság a történtekröl.

Többek között kihozta, hogy a mult évi, 1903. május 31-i közgyülés az 1902/3. üzletévi veszteséget 1316 koronában állapitotta meg, mely veszteséget átvitte az 1903/4. üzletévre.

Az 1902/3. évben végrehajtott vizkiszivattyúzás (hogy a nád kiirtása lehetövé váljon), a kedvezötlen idöjárás miatt nem sikerült. Hogy a lehalászandó törészen a nád irtását mégis végrehajthassák, a halastavat egy új töltéssel ketté kellett választani. A leszivattyúzás sikerült is annyira, hogy a fényes- és zanogai-törészek kanyarulatánál vont elsö töltésig a nádat levághatták és bevakitották. Ez által a költséges szivattyúzástól végleg megszabadultak.

Az új töltés készitése került	866.32 K-ba,
A viz lecsapolása	1.561.55
Kettös új zsilip készitése	78.18
Nádirtás	756.98
Összesen	3.263.03

A halastó vizének részbeni leszivattyúzása után

megkezdték a lehalászást is, melynek eredménye:

Kifogott ponty	4.975.70	kgr.
harcsa	15.10	
süllö	25.80	
kárász	14.20	
csuka	614.35	
keszeg	1.117.30	
Összesen	6.762.45	

A kifogott halból, beleszámitva a vassal fogott és eladott három vidra börének árát is,a részvénytársaság pénztárába befolyt összesen 4.414.33 korona, mely a halászati költségek, 629.24 korona levonása után 3.785.09 bevételt jelentett.

Az igazgatóság további jelentéséből megtudjuk, hogy a mult évből maradt 16862 kéve I. és 1793 kéve II. rendü nád az új náddal együtt, melyet 942 kéve hiján, el is adtak 4.163.22 koronáért.Az eddigi összes befektetések értékösszegeiből 24%-ot leirtak, minek következtében, az egyéb kötelezettségek kiegyenlitése mellett, az eddigi veszteség 1.220.22 összegre csökkent. Ezért az eddigi évekre a részvényesek osztalékot nem kaptak.

Tekintettel azonban arra, hogy a beruházások sok évre, előre biztositják a sikeres termelést, s hogy a halastónak majdnem csak fele halásztatott le, az igazgatóság bizton remélte, hogy az 1904/5. üzletév a befektetett tőkének meghozza a várva-várt kamatait. Ezek után az 1.220.22 korona összegü veszteséget ismét átvitték a következő üzletévre.

Az 1904. május 23-i közgyülésen igazgatósági taggá választották az eddigiek mellett Czabafi Jánost.

1907. junius 20-án törlik a cégjegyzékből, halála folytán, Tolmácsy Mártont, aki eddig a vállalat könyvelését is végezte.

1908-ban törlik a cégjegyzékből Dudás István elnököt, majd helyére 1910-ben Dr. Ellinger Jenöt választják. Ekkor lett igazgatósági taggá Mester Andor is.

1913-ban Dr. Ellinger Jenö elhalálozik, s helyébe 1914 derekán Szárich Gézát választják. Vele egyidejüleg az új igazgatóbizottság tagjai Baráti Péter, Hevér Péter, Katona Gergely, Kikirics János, Kiss Simon, Pusztai

Mihály, Czabafi János és Mester Andor.

A részvénytársaság megszünte nincs bejegyezve a cégjegyzékbe, feltételezhetően az első világháború folyamán szünt meg, a részvényeseinek sikeres és odaadó, de sokszor hálátlannak látszó munkája után (27).

10. A századforduló gazdasági életének képéhez szorosan hozzátartoznak az ezekben az években megalakult szövetkezetek is, melyeknek, - működésük közelebbi leirását mellőzve, - csak neveit, alapitási és megszünési éveit soroljuk fel a következőkben:

Zentai Ipar- és Terményszövetkezet, Zenta 1892-1898.

Zenta-Tornyosi Keresztény Fogyasztási Szövetkezet, Zenta-Tornyospuszta 1898-192..

Zentai Kölcsönös Tüzkárbiztositó Társaság mint Szövetkezet, Zenta 1901-194?

Zenta-Felsőhegyi Keresztény Fogyasztási Szövetkezet, Zenta-Felsőhegy 1903-1912.

Zenta-alsóvárosi Keresztény Fogyasztási Szövetkezet, Zenta-alsóváros 1903-1929.

Zenta-tóparti Keresztény Fogyasztási Szövetkezet Zenta 1904-1946.

Zenta-felsővárosi Keresztény Fogyasztási Szövetkezet, Zenta-felsőváros 1904-1915.

Zenta-külsőjárási Keresztény Fogyasztási Szövetkezet, Zenta-külsőjárás 1904-1910.

Zenta-alvégi Keresztény Fogyasztási Szövetkezet Zenta-Alvég 1904-1909.

Zenta-külsőfelsö Tornyosi Keresztény Fogyasztási Szövetkezet, Zenta-külsőfelsö Tornyos 1905-1911.

Zentai Kosárfonók Szövetkezete, mint az Országos Központi Hitelszövetkezet tagja, Zenta 1905-1911.

Az emlitett szövetkezetek tömeges megalakitása a Raiffeisen-féle szövetkezeti mozgalom terjedésének köszönhető, s közülük nem egy jelentősen emelte tanyavilágunk gazdasági erejét. Számos hitelszövetkezetünk létrejötte is e mozgalomnak köszönhető.

11. Zenta-Roskányi Egyesült Iparvállalatok R.T., Zenta.

E fejezet magában foglalja a vállalat történetét alapitásától 1922-ig, azaz új, jugoszláv részvénytársaság gá való átalakulásának idejéig.

Ez a vállalat, Zenta időrendben legelsö nagyobbszabású ipari vállalata, mely évtizedeken keresztül a munkások százait foglalkoztatta, s villanytelepe révén utat nyitott városunk intenzivebb ipari fejlödése elött.

E fejezetben tárgyalt üzleti müködésének egész ideje alatt belföldi tökével dolgozott, Egyes üzemrészei, a részvénytársaság megalakulása elött magánkézben, illetve egy közkereseti társaság nevén üzemeltek. Ezek a következök voltak.

1893 elején váltotta ki épitészeti és téglagyártási iparát Grundbök István, téglagyára városunk északnyugati szélén müködött, az u.n. Felsökertek és a rom. kath. temetö között elterülö részen. Üzeme több, mint nyolc évi sikeres müködés után szünt meg 1901 végén. A cégjegyzékböl ugyanezen év október 25-én törölték, mivel Markovits és társa közkereseti társaság vásárolta meg.

A Zenta-Roskányi Egyesült Iparvállalatok R. T. alakulásakor a közkereseti társaság átadta ezt az üzemet az újonnan alakult részvénytársaságnak.

A többi üzemrészleg más közkereseti vállalattól került a részvénytársaság birtokába, éspedig Vartus Alajjos és társaitól

Vartus Alajos és társai közkereseti társaság, 1893-ban alakult. Tagjai Vartus Alajos takarékpénztári igazgató, Rezsny Aurél rendörkapitány, Matkovits Lajos föszolgabiró és Viberál Dénes telekkönyvezetö, tégla- és cserépgyár-tulajdonosok voltak. 1894 elején cégüket gözhengermalommal (a Grundbök-téglagyár és a rom. kath. temetö mellett) bövitették ki. Egyben Pekle Lipót is belépett a cégbe, mint társtag. 1895-ben szerelték be a malom gépházába az elsö két 50 kVA-tos, 2100 voltos egyfázisu áramfejlesztö generátort, melyet a meglévö kis malmi gözgéppel felváltva üzemeltettek. Ezzel párhuzamban épült ki

a kb. 3 kilóméter hosszú táp- és elosztó, 1.2100/1.110 voltos városi villanyhálózat is, faoszlopokon (minden másodikon egy-egy 32 gyf. szénszálas izzólámpás falikarral, rajtagyújtós, primitiv kapcsolóval). Ebben az időben még Újvidék sem dicsekedhetett villanyvilágitással (csak 1911 ben épült ki első vezetéke), tehát Zenta azon vajdasági városok egyike, melyek abban az időben villanyvilágitással dicsekedhettek. A villanyhálózat korai kiépitésének magyarázata az, hogyl 1895-ben, az Eugen-szigeten katonai ünnepélyt tartottak, melyen megjelent I. Ferenc József császár és király is. Tiszteletére épitették ki a 3 km. hosszú villanyhálózatot azon az útvonalon, melyen az uralkodó végigkocsizott. Igy jutott Zenta más nagyobb városokat megelőzve villanyhálózathoz (28).

A Zentai Ipar- és Közgazdasági Takarékpénztár RT üzleti működésével kapcsolatban már emlitettük a Vartus-Rezsny-Matkovits-Viberál csoport ügyes pénzügyi manövereit vállalatuk elsődleges és kedvezményes pénzellátásának érdekében. Ugy látszik azonban, hogy az üzem bővülése folytán elégtelennek mutatkozó tőkéjük miatt, illetve tőkéjük más irányban való befektetése szándékától vezetve, elérkezettnek látták az időt, hogy vállalatukat kedvező áron eladják. Összeköttetést kerestek és találtak a Markovits-féle tőkéscsoporttal (mely egy szegedi pénzcsoporttal állt összeköttetésben), s tárgyalásokat kezdtek az üzem átvétele céljából. Ennek a pénzcsoportnak sem állott rendelkezésére elegendő tőke egy ilyen nagy arányú vállalat üzemeltetése céljából, a Markovits-csoport mégis megvásárolta a felajánlott üzemeket, s a tőkeproblémát egy részvénytársaság alapitásával szándékozott megoldani.

A részvénytársaság kellő alaptőkével előreláthatóan biztositani tudta nemcsak a nagy üzemi befektetésekhez szükséges eszközöket, hanem a villanyhálózat bővitésével a vállalatra háruló mind nagyobb költségeket is.

A tárgyalások jócskán elhúzódtak. 1908. januárjában jelentek meg a napilapokban a részvénytársaság megalakitására vonatkozó hirdetmények és felhivások.

A hirdetmények szerint, Markovits Lajos és társa

zentai fürészgyár, villanytelep, tégla és malom, valamint roskányi tüzifaerdö és mészégetö vállalatából, 1,700.000 korona alaptökével Zentai és Roskányi Egyesült Iparvállalatok R. T. cég alatt részvénytársaság alakul. Felkérték az érdeklödöket, hogy részvényjegyzési szándékukat a Zentai Takarékpénztár, vagy a Zentai Általános Takarékpénztárnál jelentsék be, ahol a részvénytársaság alakitási tervezete megtekinthetö és ahol a részvényjegyzési ivek aláirás céljából találhatók. A hirdetmény szerint a részvények névértéke egyenként 400 korona, mely összegre aláiráskor 30% lefizetendö. Az aláirási határidöt a hirdetmény február 10-ben szabta meg.

A Vartus Alajos és társai közkereseti társaság tulajdonosai, vagyonuk egy részét az új részvénytársaságba fektették. Vartus nagyobb szölöbirtokot is vásárolt Budzsákban, Rezsny Aurél szerencsétlen üzleti vállalkozásai miatt, a szóbeszéd állitásai szerint öngyilkos,a hivatalos jelentés szerint vadász-szerencsétlenség áldozata lett. Pekle Lipót vagyonát java részben az új részvénytársaság részvényeibe fektette, s annak igazgatója lett.

1908. február 11-én, Budapesten megalakult az új részvénytársaság, Markovits Lajos és társa zentai, valamint id. Mélik István, Dobribán és Markovits szegedi cégek vállalataiból.

Az igazgatóság tagjaivá választották a következöket: Schanzer Ignác fanagytermelö, Forró Róbert, a Magyar Leszámitoló és Pénzváltóbank, Budapest cégjegyzöje, Fuchs Aladár, a Magyar Fakereskedök Hitelintézete R. T. vezérigazgatója, ifj. Braun Ignác, az ifj.Braun Ignác és Freud cég beltagja, Kohn Ignác, a Zentai Általános Takarékpénztár igazgatója, dr. Flesch Miksa, a Zentai Takarékpénztár igazgatója, Markovits Lajos és Braun Vilmos, a Markovits Lajos és társa beltagjai. A felügyelöbizottság tagjai lettek: Wrchowszky Vilmos, a Magyar Leszámitoló és Pénzváltó bank cégjegyzöje, Vágó József u. a. bank cégjegyzöje, Flesch Márton, a Zentai Takarékpénztár fökönyvelöje, Hirschl Hermann termény- és fakereskedö, König Vilmos a Zentai Általános Takarékpénztár fökönyvelöje és cégjegyzöje.

A megalakult részvénytársaságnak zentai ipartelepein kivül, a hunyadvármegyei, nem egészen 1000 lakossal biró Roskány községben is voltak kiterjedt erdöbirtokai fakitermelés céljaira, némi mezögazdasággal, szén- és mészégetövel.

A zentai vállalat tulajdonképen a budapesti igazgatóbizottsági tagok intenciói és utasitásai szerint dolgozott, akik az ottani részvényesek érdekeit képviselték. Részvényeseinek soraiban megtalálhatók az akkori, magyarországi faipar és kereskedelem vezetö és mértékadó személyiségei.

Tekintettel arra, hogy a vállalat exportra is dolgozott, nevét németül is bejegyeztette a cégjegyzékbe: Zentaer und Roskányaer Vereinigten Industrieunternehmungen A. G., Zenta.

A vállalatnak megalakulásakor Zentán több különálló üzemrészlege volt, éspedig öt körfürésszel ellátott gözfürészüzeme (a mai kaszárnya föbejáratával szemközti sarkon), egy öt vagonos exportmalma, téglagyárai, az ipari célokra ki nem használt földterületen (kb. 20 kat.holdon) némi mezögazdasága, s az egyik fö jövedelmi forrást jelentö helyi villanytelepe, mely nemcsak saját ipari céljaira, de a városi világitásra és egyéb iparvállalatok elektromos energiával való ellátására is szolgált.

Miként az események utólag rekonstruálhatók (29) az igazgatói teendöket Pekle Lipöt látta el nagy hozzáértéssel és sikeresen 1924-ig, mikor is a vállalat új, jugoszláv részvénytársasággá alakult át, s új igazgatót kapott (erröl bövebben a következö fejezetben lesz szó). Pekle Lipóttal egyidejüleg, a fürésztelepi részleg igazgatója Braun Vilmos volt kb. az elsö világháború végén bekövetkezett haláláig.

Mint egykorú adat szolgál, hogy Dr. Borovszky: "Magyarország vármegyéi és városai" c. munkájában megemliti ezt a részvénytársaságot is azzal, hogy (a századforduló elsö évtizedében) "villamgyára", gözmalma, téglagyára és gözfürésze van, üzemében 328 HP-s gözgép müködik és 109 munkása van.

A vállalat gözfürész-üzeme meglehetösen jól és sikeresen müködött a mutatkozó nehézségek ellenére is. A mutatkozó fakonjuktura jó üzletet jelentett annak ellenére, hogy a Roskányból vasúton ideszállitott fa önköltségi árát erösen nyomta a nagy távolság okozta tetemes szállitási költség. Az üzem azonban még igy is versenyképes tudott maradni a helyi kisebb, magánkézben levö gözfürészekkel. A vállalat bizott abban is, hogy a már 1904-ben szóbakerült, Valkány-Csóka-Zenta-Topolya között tervezett és késöbb keleti és nyugati irányba meghosszabbitandó, 65 km hosszúságú vasút még kedvezöbb lehetöségeket fog nyitni az emlitett üzem részére. A vashid ugyan 1908 májusában megnyilt, de vasútvonal nélkül, az illetékes minisztérium pedig többszörös utánjárás és intervenció ellenére is elejtette az állami költségen létesitendö vasútvonal tervét. Helyette, még nagyobb arányokban, egy keskenyvágányú vasútvonal kivitelezésére adott koncessziót egy magánkonzorcium részére (3o). Ez sem épült meg soha és a hidon, 1915 ben keresztülvezetett vasútvonal sem teremtett rövidebb összeköttetést, azaz rövidebb fuvar-relációt Roskánnyal.

Ekkor vetödik fel még egy, a Tornyos-Gunaras tanyavilágba vezetö keskenyvágányú iparvasút terve is, melyre részvényjegyzési felhivást adott közre a város polgármestere 1914 áprilisában, s melynek többek között legföbb szószólói és pártfogói Berzenczey Domokos városi fömérnök, Kiss Simon gazdasági tanácsnok és Nagymélykúti Ferenc gazdasági fogalmazó voltak. Tökehiány, s az akkori vállalatok és a gazdatársadalom részéröl mutatkozó érdektelenség és részvétlenség miatt ennek a tervnek a kivitelezése sem valósult meg.

A gözfürészüzem és a kisebb, magánkézben lévö gözfürészek üzemeltetésével elérték, hogy a bácsmegyei fakereskedés föállomása, ebben az idöben Ujvidék mellett Zenta volt. A téli kikötö hiánya azonban már ebben az idöben is nagy hátrányára volt az üzletág nagyobb fejlödésének.

1916. augusztus 14-én, hajnali 2 órakor, a fürészgyár ismeretlen okból kigyúlladt és leégett. A tüz

martalékává lett a nagy gözfürész a benne felhalmozott anyaggal, az egész gépház, a gözfürdö, valamint a gépész lakása. A tüzet csak a késö délelötti órákban tudták lokalizálni. A kár körülbelül fél millió koronára rúgott.1917 áprilisában a vállalat pénzzé teszi a még megmaradt fürészgyári objektumokat is, 680 folyóméter léc- és deszkakeritést, 24 jószágnak való istállót, két végén egy-egy lakószobával, gunyhókat és félszereket és ugyanezen év május 7-i városi közgyülésen kéri, hogy a telepet haszonbérbe adhassa.

A malomüzemmel is voltak bizonyos nehézségei a vállalatnak. Tekintélyes volt ugyan az Ausztriába szállitott lisztmennyiség, azonban az osztrák vasutak magyarellenes fuvarpolitikája miatt, csak nagy áldozatok árán tudták a bácskai malmok fenntartani a versenyt az osztrák malmokkal. Az osztrák malmok ugyanis olcsóbban szállithatták a gabonát vasúton, még ha az magyar eredetü is volt. Ilyen módon csak az olcsó vizi úton szállitott gabona nyújtott valamelyes rekompenzációt az itteni malomiparnak.

A részvénytársaság munkásainak és alkalmazottainak névsorát nehéz rekonstruálni. Az elsö két évtizedben a fökönyvelöi teendöket Hubert Soma, a gépészi feladatokat pedig Körösi István látta el.

Az elsö világháború kitörése a vállalat prosperitását elösegitette, különösen a malomipar szempontjából (legalább is addig, mig a lisztárakat nem maximálták), a villanytelep pedig állandóan kiegyensúlyozott jövedelmü, biztos alapokon nyugvó vállalattá tette.

A vállalat kezdö alaptökéjéröl nincs adatunk. Ellenben 1917. december 12-én, a napilapokban közzétett hirdetményböl fogalmat alkothatunk erröl. A hirdetmény Budapest-Zenta, 1917. december 4-i keltezésü, s hirt ad arról, hogy az e napon megtartott rendkivüli közgyülés elhatározta, miszerint a társaság részvénytökéjét, 6500 db, egyenként 200 K n.é. bemutatóra szóló új részvény kibocsátása útján, 2,600.000 K-ra emeli fel (ezek szerint az eddigi részvénytöke 1,300.000 K-t tett ki azaz 3250 db á 400 K), azzal, hogy ezen új részvények közül, - melyek 1918. janu

ár 1-töl fogva részesednek az üzleteredményben, - 3900 darabot a régi részvényeseknek alábbi módozatok mellett átvételre felajánlanak, mig a fennmaradó 2600 dbx részvényt az igazgatóság szabadkézből fogja értékesiteni. A határozat alapján, a régi részvények birtokosainak ezen 3900 db részvényt a következö feltételek mellett ajánlják fel átvételre. Minden 400 K n.é. részvény alapján egy új 200 K névértékü részvény, de minden öt darab régi 400 K n.é. részvény alapján hat darab új 200 K n.é. részvény vehetö át. Az átvételi árfolyam 303 K, melyböl 200 K a részvénytöke, 103 K pedig - a költségek és illetékek levonása után - a tartalékalap javára irödik. Az átvételi jog 1917. december 8-tól 20-ig tart, s a Magyar Leszámitoló és Pénzváltó Banknál (Budapest, V. ker. Dorottya u. 6.) gyakorolható. A határidö leteltével az átvételi jog megszünik. A rendkivüli közgyülés egyben elhatározta, hogy egyidejüleg az eddigi 400 K n.é. részvényeket is 200 K n.é.-ekre cseréli át, melyek bemutatóra szólnak.

A hirdetmény szövegéböl világosan látszik, hogy új tökéscsoport részére akartak kedvezö lehetöséget teremteni a bekapcsolódásra, mig a régi részvényesek csak erösen korlátozott lehetöségek mellett jegyezhettek új részvényt. Az elgondolás inditóokát nem ismerjük, de úgylátszik a vállalkozás ez idöben jól prosperált s a nagy osztalék vonzotta az új tökebefektetést, a háború okozta drágaság és egyéb korlátozó intézkedések úgy is szükségessé tették a tökeemelést.

A vállalat háború utáni sorsáról külön szólunk.

12. A Szegedi Kenderfonógyár 1904 márciusában ajánlatot tett Zenta városának, hogy hajlandó egy kenderázató- és kikészitö-gyárat felállitani városunkban, ha a város 100 kat. holdat bocsát rendelkezésre e célból, hatvanezer korona értékben és ezen felül a város évenként 1000 kat. hold kendertermést biztosit a gyár részére.

A városi közgyülés ebben az ügyben egy külön bizottságot nevezett ki tanulmányozás és javaslattétel céljából, mely bizottság Keczeli Mészáros Balázs és Dr.Ellinger Jenö városi képviselöket bizta meg a komádi, verbászi

és palánkai kendergyárak megszemlélésével és az ottani kendertermelés viszonyainak tanulmányozásával. A bizottság Komádiban és Verbászon tett látogatása alkalmával, a palánkai látogatást már feleslegesnek itélve, olyan benyomást nyert, hogy a kendertermelés a kenderkóró alacsony ára és a nagy ráforditási költségek miatt kevésbé kifizetödö a buza- és kukoricatermelésnél.

A bizottság ennek alapján kedvezötlen jelentést tett a városi közgyülésnek. Helyette javasolta egy kenderáztató medence létesitését a lakósok szabad használatára, ahol is saját céljaikra a kendertermelést és feldolgozást kifizetöbbnek itélték meg.

Ilyen módon a kendergyár alapitása nem valósult meg,

13. Zentai Agrár Takarékpénztár R. T., Zenta.

Az 1906. március 4-i alakuló közgyülésen alakult meg.

Müködésének tárgya: a takarékpénztári üzletkörbe esö ügyletek folytatása, különösen a mezögazdasági hitelek elömozditása. Tartamát az alapitó közgyülés 50 évben állapitotta meg.

Alaptökéje 250.000 korona volt, mely 1250 db, egyenként 200 korona, bemutatóra szóló részvényböl állott. A bemutatóra szóló részvény-rendszert elönyben részesitették a részvényjegyzök, mivel részvényeik, a bankkal szembeni minden elözetes bejelentés mellözésével, alkalmasabbak voltak adásvétel céljaira.

Az igazgatóbizottság tagjai Dr. Buday Pál, Fábri Samu, Grüner Henrik, Grüner Ádám, Dr. Hajdú Dezsö, Dr. Lovászi Andor, Lányi Mór, Léderer Adolf, Dr. Molnár Károly, Dr. Schober Béla, Szabó Sándor és Tóth János Antal.

Az intézet vezértitkára Cicatricis János lett.

Az új takarékpénztár alapitásának története a következö.

A korábbi években alakult takarékpénztárak a közéletben leginkább mint kereskedelmi tényezök jöttek számitásba, különös, megkülönböztetö gondot nem forditottak városunk még mindig égetö problémájára a mezögazdaságra, je

lesen: az eladósodott kisbirtok végleges tehermentesitésére, röviden szólva a földtehermentesitésre.

Ezekben az években, országos viszonylatban a földtehermentesitésnek kérdése a legszélesebb és legmagasabb agrárköröket is izgalomban tartotta. A kisbirtokos osztály az egész ország területén végtelenül el volt adósodva s fokozatosan egyre mélyebbre süllyedt. Földmüvelésügyi miniszter korában Darányi Ignác volt az első, aki felmérve a probléma súlyosságát, komolyabban látott hozzá a földtehermentesités keresztülviteléhez. Az akkori politikai viszonyok miatt azonban, csak a kezdeti lépésekig jutott el.

Báró Fehérvári Géza kormánya első bemutatkozásakor, mikor még csupán reformokkal akart küzdeni, szintén fölvetette a földtehermentesités kérdését, s György Endre, akkori földmüvelésügyi ügyvivő, 1905. szeptember 5-ére értekezletet hivott össze a földtehermentesités tárgyában. Ezzel akarták a kisbirtokos osztályt politikai téren a maguk részére meghóditani. Az értekezlet azonban nem sikerült. György Endre különben is olyan pénzintézetek útján akarta a földtehermentesitést keresztülvinni, melyek különféle állami kedvezményekben részesültek ugyan, mégis nagyobb kamat mellett tudtak csak kölcsönözni, mint a nem támogatott pénzintézetek. Ilyen államilag támogatott intézmény volt a Kisbirtokosok Országos Földhitelintézete, melyről maga az intézet alelnöke és vezérigazgatója jelentette ki, hogy nem adhat olcsó kölcsönöket.

György Endre meghiusult földtehermentesitési értekezlete óta azután, mint minden közgazdasági kérdés ebben az időben, a földtehermentesités kérdése is elaludt. A kisbirtokos gazdák vállára pedig ugyanakkor egyre súlyosabban nehezedett az adósságok terhe. Valamerre tehát kiutat kellett találniok, akár helyi, vagy körzeti jellegü földtehermentesitö intézmények útján.

Ennek a kivezetö utnak megteremtésére illetve megmutatására alakult első sorban az agrártakarékpénztár helyben, s hogy milyen égetö és fontos kérdés megoldásának szolgálatába állott, mikor a földtehermentesitést el-

sö és föcéljává tette, arra a legélénkebb bizonyiték,hogy a megalakuló takarékpénztár részvényeit úgyszólván elkapkodták.

A részvények vásárlása óriási és e mi zentai viszonyainkhoz képest, szokatlan méreteket öltött, úgy hogy a megalakulást követö napokban már 50-60 koronával többet kináltak a részvények darabjáért, mint volt azok névértéke, de még ilyen áron sem lehetett már több részvényt kapni.

Dr. Hajdú Dezsö zentai ügyvéd, már egy éve, hogy megpenditette az agrárbank eszméjét, s azóta az elgondolás mind szélesebb körökben terjedt és mindenütt kedvezö fogadtatásra talált.

Ezzel egyidejüleg, a "Budapesti Magyar Agrár- és Járadékbank", a "Bácsmegyei Agrár Takarékpénztár" és a "Szabadkai Közgazdasági Bank" Adán szándékozott együttesen egy új pénzintézetet felállitani, s ennek helyiségeit már teljesen be is rendezték volt, úgy hogy csak már a bankmunka megkezdése hiányzott. Mikor azonban a fent emlitett három bank értesült a Zentán meginditott mozgalomról, az adai pénzintézet felállitásától elállottak és Dr.Hajdú Dezsövel léptek érintkezésbe. Ennek az érintkezésnek eredményeképpen alakult azután meg 1906. március 4-én a Zentai Agrár Takarékpénztár R. T., az alapitók élénk részvétele mellett az Eugén-szálló 2. számú termében.

Az alakuló közgyülés elnöke, Lányi Mór, a Szabadkai Közgazdasági Bank igazgatója, üdvözlö beszédében kifejtette, hogy az új pénzintézet, kitüzött elsödleges célja miatt, Zenta város közgazdasági életében csakhamar elökelö és hasznos tényezöként fog szerepelni. Egyben bejelentette azt is, hogy a kibocsátott 1250 db részvényt nem csak hogy mind megvették (lejegyezték), hanem még sokkal több is elfogyott volna. Az igazgatóbizottság elnökeivé Dr. Schober Bélát, a Budapesti Magyar Agrár- és Járadékbank igazgatóját és Dr. Lovászi Andort, Zenta volt országgyülési képviselöjét választották meg.

Az új takarékpénztár részletes munkatervet dolgozott ki jövö feladatainak teljesitése céljából.Célul tüz

6000 korona. 4½ % 50 év

TÖRLESZTŐ TERV

egy 6000.– korona összegű kölcsönről, melynek 50 év lefolyta alatt 100 féléves törlesztéssel 6000.– koronáról 0 korona maradékösszegre kell leolvadni.

1907. **Lejárat** { május hó / november „ } -én

Kamat	2·250000 %
Törlesztés	0·257593 %
Jutalék	0·267404 %
Összesen	2·775000 %

Intézeti jutalék 15 K.

Év	Féléves részlet	A féléves részlet összege	Ebből számittatik kamatra	Ebből számittatik tőketörlesztésre	Ebből számittatik jutalékra	Törlesztett tőkeösszeg	Tőkehátralék
	1	174.–	134 65	15 81	25 54		5984 19
	2		134 28	16 18			5968 01
	3		133 92	16 54			5951 44
	4		133 54	16 92			5934 55
	5		133 14	17 32			5917 23
	6		132 74	17 72			5899 51
	7		132 34	18 12			5881 39
	8		131 92	18 54			5862 85
	9		131 50	18 96			5843 89
	10		131 06	19 40			5824 49
	1	30·10 20·20 23·74 174·00	130 60	19 86			5804 63
	2		130 16	20 30	174·00 23·74		5784 33
	3		129 68	20 48			5763 55
	4		129 20	21 26	23·74 21·44 20···		5742 29
	5		128 72	21 74	174·00		5720 55
	6		128 22	22 24			5698 31
	7		127 70	22 76			5675 55
	8		127 18	23 28			5652 27

Egy kölcsön törlesztő terv első oldala.

– 1905. XII. 3 ll. – Pesthy Ny.

ce maga elé a mezögazdasági hitelezés fejlesztését és a mezögazdasági, s evvel összefüggö ipari vállalatok finanszirozását, esetleg újabb, e célra szolgáló részvénytársaságok alapitását. Céljául tüzte ki a telepitést és parcellázást; hosszúlejáratú és alacsony kamatozású kölcsönök folyósitását bármilyen összeg erejéig (hiszen mögötte állott három másik nagy hitelintézet!), hogy ez által városunk mezögazda lakossága megszabaduljon az ügynökök költséges közbenjárásától (hivatkozás a (13) számú jegyzetre), s igy a keresett szükséges kölcsönhöz azonnal és különösebb költségek nélkül hozzájusson. Csak másodlagos fontosságot tulajdonit az intézet az egyszerü váltókölcsönöknek és kötelezvényeknek.

Foglalkozásául tüzte ki az új intézet a biztositási üzletágat is a földtehermentesitéssel egybekötve. Elgondolás szerint a földtehermentesités életbiztositással vegyes kölcsönügylet lesz, s ezt akként oldják meg, hogy a kölcsönvevö a törlesztésen kivül alig fizet többet, mint amennyi kamatot a közönséges kölcsönök után fizetne, de ebben az évi csekély összegben benne van a biztositási dij is, s ha az illetö húsz éven belül bármikor meghal, birtokát tehermentesitik. Húsz év mulva pedig minden esetben a kár él, akár meghal, a kölcsönvevö birtoka mentesül az adósságtól.

Az új intézet a betétszerzésre is nagy gondot szándékozott forditani.

A földtehermentesitésen kivül, városunk érdekében, azt is célul tüzte maga elé az új intézet, hogy üzletkörébe bevonja a Tisza mindkét partján lévö községeket Szegedtöl Újvidekig, s Zentát ezen vidék gazdasági központjává teszi (!?).

A nagy és tiszteletreméltó célok közül sok nem valósult meg, de megjegyzésre méltó, hogy az intézet müködési ideje alatt mindig különös figyelmet szentelt a mezögazdaságnak.

Már a második évi rendes közgyülés arról számolhat be, hogy a jelzáloggal biztositott kölcsönök jelentös összegre rúgtak, s ezek egy részét más bankokra engedményezték.

Az 1907. évi közgyülési hirdetményből kitünik, hogy a bank részvényesei legnagyobbrészt budapestiek, szabadkaiak, zomboriak és zentaiak, a bank igazgatósága ugyanis, a nagyobb részvénykötegekkel rendelkező részvényesei iránti különös figyelemből, ott nyitott letéti helyeket, ahol ezek nagyobb számban laktak. Igy a közgyülést megelözően, azok a részvényesek biztositották szavazati jogukat, akik Budapesten a Magyar Agrár és Járadékbanknál, Szabadkán a Délvidéki Közgazdasági Banknál, illetve a Szabadkavidéki Takarékpénztár és Kereskedelmi R. T.-nál, Zomborban a Bácsmegyei Agrár Takarékpénztárnál, Zentán pedig az intézeti pénztárnál helyezték letétbe részvényeiket. Ot letétbe helyezett részvény biztositott a részvényesnek egy szavazati jogot a közgyülésen.

A bank mérlegszámlája 1907. december 31-én, koronában:

Vagyon:

Készpénz	37.183.59
Bankváltók	553.104.57
Jelzáloggal biztositott váltók	616.784.89
Jelzálogkölcsönök	336.966.22
Elölegek fedezet mellett	1.030.--
Fedezett folyószámla-adósok	48.259.56
Jelzálogkölcsönöknél adott elölegek	2.853.96
Felszerelés	7.200.--
Előre fizetett kamatok	4.118.37
Összesen	1,607.501.16

Teher:

Részvénytőke	250.000.--
Tartalékalap	6.300.--
Betétek	667.078.53
Visszleszámitolt váltók	320.027.60
Engedményezett jelzálogkölcsönök	212.917.08
Hitelezők	95.709.91
Jelzálogkölcsönökből visszatartott össz.	5.483.08
Előre beszedett kamatok	16.125.88
Ki nem fizetett adó	3.185.18
Nyereség	30.673.90
Összesen	1,607.501.16

A mérleget aláirták Cicatricis János ügyvezető-igazgató, Keceli Mészáros Balázs pénztárnok és Wizinger Gábor főkönyvelő. Az igazgatóság nevében: Latinovits Pál elnök, Dr. Lovászy Andor, Fábri Samu, Dr. Schóber Béla, Gózon István, Grüner Ádám, Szabó Sándor, Kiss Simon, Schwarc

Lajos, Grüner Henrik, Lederer Adolf, Dr. Buday Pál, Dr. Hajdú Dezsö és Lányi Mór, - a felügyelöbizottság nevében pedig Dr. Paupera Ferenc, Kovács János, Grüner Ármin, Mohácsi Pál és Pfeiffer István irták alá az évi mérleget.

1908 februárjában adta ki az Osztrák-Magyar Bank utasitását, hogy pénztárai a jövöben kizárólag korona cimletekben eszközöljék kifizetéseiket (1892-töl a korona volt Ausztria és Magyarország hivatalos pénzegysége, addig pedig a forint), az eddig még forgalomban lévö ezüst forintosokat pedig tartsák vissza, mindezt az okból, mivel a városokban a kereskedök még mindig forintokban és krajcárokban számitanak, a korona egység bevezetése ellenére, pedig a falvakban már egész szépen hozzászoktak a koronaszámitáshoz.

1908. március 31-i városi közgyülés határozatot hoz, hogy a jövöben a város tökepénzeit a Zentai Takarékpénztár, Zentai Általános Takarékpénztár, Zenta Vidéki Takarékpénztár és Zentai Agrár Takarékpénztár intézeteknél tartja, ami jelentösen megszilárditotta az intézetek rendelkezésre álló pénzeszközeit.

1914. április 19-én az intézet jelzálogsorsjegy nyereménysorsolás céljából, egyik osztályaként, sorsjegycsoportot alakit.

1916. derekán az Intézet bekapcsolódik a Haditermény R. T. megbizásából, az országos gabonafelvásárlási akcióba. Az általa felvásárolt gabonát a helyi malmoknak adja át.

1918. február 22-én a város felhivást küld szét a helyi pénzintézeteknek ajánlattétel céljából, ugyanis 2,300.000.-- K sürgös kölcsönre van szüksége. Az ajánlatokat március 31-re kérte, a pénzintézetek azonban csak részben tudtak eleget tenni a kérelemnek.

A földtehermentesitési-program az intézet elsödleges feladatai közé tartozott a további években is, egészen az elsö világháború végéig, amig a hasonló ületkörben müködö, hátamögött álló, budapesti nagybank akadály nélkül állott vele pénzügyi összeköttetésben. Az SHS állam megalakulásával az intézet ettöl a lehetöségtöl el-

esett, s a földtehermentesitést nagyobb arányokban nem folytathatta.

Az intézet a következő osztalékokat fizette alapitásától az első világháború végéig: 1907-1910-ig évenként K 12.-; 1911-1917-ig K 10, 12, 14, 12, 12, 14, 16. (31).

A takarékpénztár további sorsát, az ujonnan alakult SHS Királyság keretein belüli működését az intézet megszüntéig, a következő fejezet tárgyalja.

14. Központi Hitelintézet R. T. (Későbbi Szerb Bank) zentai fiókja

A Központi Hitelintézet R. T., újvidéki nagybank, 1906. márciusában fiókot nyitott Zentán, a tyúkpiaci emeletes Kikirics-féle (később Borzaski-féle) házban. A bank központját Újvidéken 1891-ben alapitották, s az a mindenkori szerb nemzetiségü pénzügyi szakembereket csoportositotta maga köré. A banknak igen kiterjedt üzletköre volt, túlnyomóan a szerb nemzetiségü polgárok köreiben, jelentös összegü takarékbetéteket és heti betéteket gyüjtött össze és kezelt, földbirtokra jelzálogkölcsönöket adott, váltókat és értékpapirokat számitolt le, s a banküzlet minden ágával foglalkozott.

Működésével jelentösen járult hozzá a szerb nemzetiségü polgárok vagyoni gyarapodásához.

Az intézet a zentai fiók részére külön igazgatóságot állitott, melynek tagjai voltak Pavle Vujić elnök, Miloš Nikolić alelnök, Miloš Prekajski, Dušan Jović, Sava Kragujević, Djordje Vujić, Krsta Slavnić, Miladin Lalić, Stevan Branovački, Stevan Babin, Andrija Vukov, Vuja Vukov, Djordje Stepančev, Djordje Bordjoški és Aca Bordjoški.

A fiókot csak 1906. december 29-én jegyzik be a Szabadkai Kir. Törvényszéknél vezetett cégjegyzékbe. Aláirási jogot kaptak Ivan Brankovan igazgató és az igazgatóság két tagja: Miloš Nikolić és Sava Kragujević.

A fiók elsö tisztviselöi Ivan Brankovan (1906-1913-ig igazgató), Bora Nikolić (1906-1910-ig tisztviselö) és Berisav Stajić (1906-1914-ig pénztárnok).

Az intézet, működése szempontjából kedvező talajra talált Zentán, s jelentős alaptőkéjével különösen a helyi szerb ipari és kereskedelmi vállalkozásokat lendítette fel.

A fiók önálló mérleget nem készitett, évi mérlegét és eredményszámláit az újvidéki központ az intézet összmérlegébe olvasztotta bele. Az intézet 1907. évi mérlege, melyből következtethetünk pénzügyi működésének méreteire, a következő, koronában:

Vagyon:	
Pénztárkészlet	202.768.93
Váltótárca	4,106.935.13
Jelzálogkölcsönök, átruházva budapesti bankokra	2,736.366.94
Kötelezvények	135.055.41
Újvidék szab. kir. város kölcsöne	459.272.40
Érmék, értékpapirok, szelvények	1,239.843.97
Nyugdijalap értékpapirjai	61.712.--
Intézeti székház	150.000.--
Téglagyár értéke és árukészlete	100.311.25
Adósok folyószámlákon	437.378.56
Leltár	19.000.--
Egyéb vagyon	69.030.--
Összesen	9,717.674.59

Teher:	
Részvénytőke	1,000.000.--
Tartalékalapok	518.000.--
Nyugdijalap	62.369.88
Betétek	6,971.597.90
Hitelezők folyószámlán	983.366.88
Átmeneti tételek	51.839.37
Egyéb teher	6.440.--
Tiszta nyereség	124.060.56
Összesen	9,717.674.59

A zentai fiók 1908. május 1-én a Főtéren lévő, emeletes Nikolić-féle ház (később a Nemzeti Bank helyi fiókjának épülete), földszinti (mostani önkiszolgáló- bolt) helyiségeibe költözött, ahol 1922-ig működött. 1922-ben az intézet megvásárolta az épületet a Nikolić családtól és még abban az évben az emeleti helyiségekbe tette át irodáit, ahol is a bank megszüntéig maradt.

Közvetlenül, az első világháború kitörése előtt igazgatóváltozás történt, mikor is Brankovan helyett, az újvidéki Berislav Dejanović lett rövid időre (1913-1914) igazgató. A tisztviselői kar többi tagja ekkor Berisav

Stajić pénztárnok, valamint Bora Nikolić helyett Desanka Sremac (1910-1943).

A háború kitörésekor Desanka Sremacot nevezi ki az intézet az igazgatói teendők ellátására, pénztárnok (1914-1929-ig) Mihaldžić Aleksa nyugalmazott tanitó, könyvelő pedig (1914-1918-ig), a szükebb Szerbiából származó Filipović N.

1915-ben az intézet központja ismét új igazgatót nevez ki a zentai fiók élére Opačić Žarko személyében,aki kinevezése után azonnal katonai szolgálatra vonul be, s 1918-ig ott is marad. Leszerelése után véglegesen átveszi igazgatói posztját. 1917-ben az intézetet affiliálja a zágrábi Szerb Bank R. T. s a zentai fiók helyett kirendeltséget állit fel ugyanitt.

Az 1920-as években az intézet jelentösen kiterjeszti működését a környező községekben is, de erről a következő fejezetben lesz szó.

15. Zentai Hengermalom Heszler és Társai, R.T.

A Szabadkai Kir. Törvényszéknél vezetett cégjegyzékbe 1884. november 27-én jegyezték be, hogy Spitzer és Singer néven közkereseti társaság alakult Zentán. Tulajdonosai Spitzer Ignácz és Spitzer Károly zentai, valamint Singer Miksa orosházi lakósok, - gözmalom tulajdonosok.

A malmot (a régi disznópiacra, ma az új toronyházakra nézö épületet) és a régi kéményt (mely időközben viztoronnyá lett átalakitva) a Spitzer család épittette.A közkereseti társaság a malomgépeket a budapesti Láng Gépgyártól vásárolta hitelbe. A Láng-Haggenmacher-Maier budapesti pénzcsoport a fizetést nem szorgalmazta, a közkereseti társaság viszont csakhamar csödbe ment. Működése második évében fizetésképtelenséget jelentett, s a csödtömeget, melynek túlnyomó részét a malomépületek és malomgépek alkották, Lángék különösebb pénzügyi megeröltetés nélkül vásárolták meg.

A Spitzer és Singer közkereseti társaság, a cég teljes felszámolása után 1889 augusztusában szünt meg, ekkor törölték a cégregiszterből.

A Láng-Haggenmacher-Maier csoport egy másik köz-

kereseti társaságot alapitott Heszler és Társai Zentai Hengermalma, Zenta név alatt, (Zentaer Walzmühle Heszler et Comp., Zenta), mely 1886. január 30-val kezdett dolgozni, s melyet 1886. március 8-án jegyeztek be a cégjegyzékbe. Egyforma jogokkal társtagok lettek Heszler György bécsi mérnök, Láng László budapesti gépgyáros és Láng Sándor budapesti mérnök (pozsonyi lakós). Az 1899-es év elején Láng László Károly zentai lakos is tagja lett a közkereseti társaságnak.

1903-ban Heszler György meghalt, a cégjegyzékből csak 1905-ben törölték azzal, hogy kilépett (téves indoklású bejegyzés!). A közkereseti társaság a régi név alatt működött tovább, a Láng család kizárólagos tulajdonában.

Bács-Bodrog vármegye monográfiairója, Dr. Borovszky: "Magyarország vármegyéi és városai" c. munkájában igy emlékezik meg a cégről a tizes évek végével: "A gyár területe 2300 négyzetöl, mely egy főépületből, négy raktárépületből és hat lakóházból áll, ez utóbbiakban van az iroda is. A hajtóerőt 200 lóerejü gőzgép szolgáltatja. A munkások száma 64. Évi termelési képesség 140.000 q buzaőrlemény. Kivitele van Ausztriába, mig a hazai piaca a horvátországi vármegyék, továbbá Pozsony, Szeged, Szabadka, Kiskörös, Ada, Óbecse és a környéken lévő községek."

Őrleményei finomságára jellemző adat, hogy egy időben a bécsi tőzsdén külön jegyzik a zentai lisztet.

1912-ben a vállalat nagyobb terveket szö, újabb beruházásokat tervez. Ehhez új, nagyobb töke szükséges. A vállalat kölcsönért folyamodik a Pesti Magyar Kereskedelmi Bankhoz, de a bank csak úgy hajlandó azt folyósitani, ha a közkereseti társaság részvénytársasággá alakul át, s átengedi a banknak a részvények 49%-át. Ez meg is történik, a közkereseti társaság 1912. március 27-én részvénytársasággá alakul át a kivánt mennyiségü részvény átengedése mellett. Alaptőkéje 600.000 K, mely áll 3000 db, egyenként 200 K, bemutatóra szóló részvényből. Az igazgató bizottság tagjai Artur Bisum, Láng Gustav, Láng László Károly, Vlada N., Vajda Béla és Hollós Ödön.

Sigfried Beck, prágai lakos, aki a prágai körzet

ben már korábban is képviselte a malmot, szintén részvényes lett. Minthogy az emlitett bank a Láng család előzetes tudta nélkül részvénytöbbséget akart a saját részére kialakitani, Lángék megkerülésével megvásárolta Beck részvényeit is, s igy egyszeriben részvénytöbbséghez jutott. Mikor ezt Láng László Károly ügyvezető igazgató megtudta, a Láng család kezében lévő többi részvényt is eladta a banknak. Hogy e részvények értékéről fogalmat alkothassunk megunknak, Láng az ellenértéken 500 magyar hold földbirtokot vett Békés vármegyében, a hol mintagazdaságot és modern baromfitenyészetet (számozott tyúkokkal) alapitott. Nevezett azonban továbbra is megmaradt ügyvezető igazgatói minőségben, mignem 1921/22-ben Magyarországra optált.

1912-ben a tervezett beruházásokat megvalósitják, ekkor épül a malom udvarának közepén az új, nagy, 140 vagonos buzatároló, továbbá az új nagykémény és a tiszaparti, az akkori Rákóczi-rakpartról elnevezett, u.n. "Rákóczi" köraktár.

Az első világháború kezdetén már elégtelennek mutatkozik a vállalat készpénztőkéje, s most jól jön, hogy az ország egyik legerősebb bankja áll a hátamögött. 1915-ben kiirják a második és a harmadik állami hadikölcsönjegyzést is, ugyanezen év márciusában a városi tanács, a szakminisztérium rendelete alapján, s annak megbizásából elrendeli a buza, rozs, árpa és zab készleteinek összeirását, melyet később a kukoricára is kiterjeszt. Az eddigi háborús fizetési-moratoriumrendeletet megújitják, kormány rendelettel változtatják meg a lisztárakat: a kenyérliszt és a kevésbé finom lisztfajták, melyek az örlemények túlnyomó részét képezik, olcsóbbak lesznek. A kenyérliszt új ára 100 kg-onként 44 K 69 f., a korábbi 46 K 23 f. helyett, a finom tésztaliszt ára 80 K 36 f., az eddigi 68 K 68 f. helyett, stb. A gabonaárak 1915 áprilisában: újbuza 44, árpa 32, zab 26 és tengeri 28 K. Egyidejüleg nivatalos gabonabegyüjtő helyeket jelölnek ki.

1916 juliusában a bank részvénykötegét eladja, a szintén érdekkörébe tartozó Első Budapesti Gőzmalom R. T.

nak, melynek malomcsoportjához számitották eddig is a zentai malmot.

A vállalat főkönyvelője alapitástól Radó Fülöp, majd utána Rosenfeld Izrael volt haláláig, 1921 decemberéig. Pénztárnok Wild Géza, főmolnár Éberl Nándor, főgépész id. Tomasich Lajos, buzaraktárnok Hauser Antal, lisztraktárnok Komári E. Ferenc volt az alapitástól kezdve az első világháború befejezéséig tartó időszakban.

A vállalat további történetét a következő fejezet tárgyalja.

A részvénytársaság az itt tárgyalt periodusban a következő osztalékot fizette: 1913-1917 K 12, 14, 14, 12, 12; 1918 nem fizet; 1919-1921 K 50, 60, 60; 1922 nem fizet.

16. Zentai Gőzfürész R. T., Zenta.

1917. julius 22-én a napilapok tájékoztatják a közvéleményt, hogy a leégett Zenta-Roskányi gőzfürésze nem fog felépülni Zentán. E helyett egy új gőzfürész létesül, mely most van alakulóban, a telepengedélyezési és iparengedélyezési kérvényt már beadták a tanácshoz. Az új fürészgyár a szegényháznak átellenében lesz. Augusztus 12-én meg is jelennek a meghivók az alakuló közgyülésre, melyet augusztus 18-án d.e. 9-kor tartottak meg Gráf Ármin lakóházában. A gyülésen minden aláirt részvény egy szavazatot biztositott, de tiz szavazatnál többet senki sem gyakorolhatott. A felhivást Trafikant Károly bajai lakos kereskedő és Gráf Ármin zentai lakos kereskedő, mint alapitók irták alá.

Az új vállalatot 1917. november 8-án jegyezték be a cégjegyzékbe 334/2 ikt. sz. a. Német nyelvü bejegyzése: Zentaer Dampfsäge A.G. Az alapitók, Trafikant Károly és Gráf Ármin, mint igazgatósági tagok, aláirási jogot nyertek.

A vállalat tárgya: a faipari és a fakereskedés körébe eső ügyletek, erdők és erdőkihasználási jogok vétele, fanemüek ipari feldolgozása és értékesitése bel- és külföldön, e célból gőzfürésztelep létesitése, üzembe tartása és elsősorban Zenta város és környékén levő fanemüek

és fatermékek vétele, feldolgozása és értékesitése.

Alaptöke 200.000 K, 100 db 2000 K n.é., bemutatóra szóló részvény.

A részvénytöke túlnyomó része Trafikant és Gráf tulajdonában volt, tulajdonképpen ök igazgatták a vállalatot teljhatalommal.

Megalakulása után, novemberben a vállalat kitermelés céljából megvette a Kohn János és Fiai cég perloszi (Hunyad vármegye) 762 holdas erdejét azzal, hogy az üzem céljaira 8 kilométeres erdei vasutat épit.

1918. áprilisi közgyülésen alaptökeemelés történik, mégpedig 1,200.000 K-ra, mely 600 db. egyenként 2000 Korona n. é., bemutatóra szóló részvényböl áll.

A vállalat, a tetemes vasúti fuvardijat megtakaritandó, Felsömagyarországból is vásárolja a nyersanyagot, a farönkök tömege úszik le Zentáig tutajok formájában a Tiszán.

A vállalat nagyszerüen prosperált az Osztrák-Magyar Monarchiában, további sorsáról azonban következö fejezetünkben lesz szó.

17. Zentai Fürdö R. T., Zenta.

A magánkézben lévö tiszai fürdö magas árai arra inditották a fürdökedvelöket, hogy 1918 májusában szövetkezeti alapon létesitsenek fürdöt a Tiszán. Az elképzelés az volt, hogy megegyezésre juthatnak az eddigi tulajdonossal a fürdö átvételére, vagy ellenkezö esetben máshonnan vesznek egyet. Megkezdték a részvények gyüjtését 100 K névértékben, s azok jegyzését a kezdeményezöknél, Mohácsi Pál gimn. tanárnál, Heiszler Ferenc gyógyszertárában és Molnár Sz. Vince könyvkereskedésében kellett bejelenteni.

A régi fürdö tulajdonosa, özv. Horváth Ödönné hajlandó is volt egyezkedni az eladást illetöen, ami junius 1-én meg is történt.

Ugyanazon a napon tartották az alakuló közgyülést is az Eugen szálló éttermében, 32.000 K alaptökével, azaz 320 db, egyenként 100 K n.é.,névre szóló részvénnyel

Az igazgatóság elnökévé Mohácsi Pált, ügyvezetö igazgatóvá Donáth Ferencet, az igazgatóságba pedig König

Vilmost, Gróf Józsefet, Dr. Löbl Nándort, Molnár Sz. Vincét, Hirschfeld Ferencet, Heiszler Gy. Ferencet, Dr. Vig Károlyt és Polacsek Jakabot választották.

Felügyelö bizottsági tag Veress Árpád, Roser József, Köszeghy Ferenc, Schramm Nándor és Novoszel Andor, ügyész Dr. Vig Károly, gondnok Dr. Barsy Ferenc, föpénztáros Heiszler Gy. Ferenc, ellenör Szöke Dezsö, könyvelö pedig Varga István lett.

A fürdö 1918. junius 2-án meg is nyilt, s a hirtelen beköszöntött nagy höség és mérsékelt dijak miatt, a bérletek száma napokon belül meghaladta a 200-at.

Mint derült égböl a villámcsapás, július 12-én éjfél után, ismeretlen okokból a fürdö kigyulladt, s teljesen leégett. Csupán a vizben levö talapzata maradt meg. A tüz az összes ruhanemüt (fürdöruhákat, lepedöket) is elpusztitotta, mert a száraz faanyag gyorsan égett és mentésröl szó sem lehetett. A tüz az egész környéket bevilágitotta, s a látványnak a késö éji órák ellenére is sok nézöje akadt.

A társaság kára megtérült, mert a fürdö 50.000 K ra volt biztositva. A julius 21-i rendkivüli közgyülésen szóba került a társaság felszámolása, mig minden részvényes a pénzénél van a biztositás folytán, de szóba került egy új objektum épitése is.

Hogy a tiszai fürdést mégis lehetövé tegyék, a Zentára vezényelt arató katonai századok parancsnokai a leégett fürdövel szemben, a torontáli oldalon strandfürdöt létesitettek, s igénybevételére a katonai parancsnokság a meghivandók részére igazolójegyeket bocsátott ki. Ez volt az elsö ilyen természetü kezdeményezés a tömeges szabadfürdésre.

A részvénytársaság végül is Törökbecsén vásárolt uszodát (megfelelö furdöruha, lepedö és törülkozö felszereléssel együtt), s azt augusztus 13-án reggel huzta fel Zentáig a Fulton gözös. Az igazgatóság a nap bizonyos óráiban népfürdö céljára is megnyitotta az új fürdöházat 30 filléres beléptidijakkal.

A sikerült vétel folytán, a részvények értéke

ZENTAI RÉSZVÉNYTÁRSASÁGOK
AZ ELSO VILÁGHÁBORÚ BEFEJEZÉSE UTÁN

Az elsö pénzintézetek megalapitása óta az elsö világháborúig eltelt időszak a város aránylag nagyméretü fejlödését hozta magával. Részben a magántöke, részben pedig az állami beruházások tették lehetövé a nagyarányú fejlödést, melyektöl nem maradt el a városi beruházás mérve sem.

Ipari és gazdasági szempontból a megye legerösebb városai közé küzdötte fel magát, s közvetlenül a háború megindulása elött, még a megye székhelyét, Zombort is megelözte.

Gondoljunk csak létesitményeire, melyek mind ebben az időszakban épültek vagy keletkeztek. A vasút kiépitése Zentán keresztül három irányban, több kisebb mellett három nagyobb szabású iparvállalat és öt állandó jellegünek mutatkozó pénzintézet létesitése, villanytelep és utcai világitás, vágóhid, vásárcsarnok épül, 800 m hosszúságban kiépitett rakpart és sétány, aszfaltozott gyalog járdák és kövel burkolt utak épülnek, két rom. kath. templom épül ("Jézus Szive" és "Szt. Antal"), gimnáziumépület, árva- ill. szegényház, tüzoltólaktanya, vágóhid, a belteri róm. kath. plébániaépület, a "Royal" szálloda, az új városháza, mind mind gazdasági erönket és városiasodásunkat szolgálja. Az utcák rendezettek, az egész város területén két oldalt egyforma gömbakác-sorokkal szegélyezettek. A fötéren hatalmas méretü rom. kath. templom épitésébe kezdtek.

Az algimnázium fögimnáziummá való fejlesztésének következménye volt, hogy a helybeli lakosok fiai mind nagyobb számban kerülnek falai közül a különbözö egyetemek-

re. Eddigi diplomásaink vagy idegenből jöttek, s mint ilyenek Zentán gyökeret nem eresztettek, csak felszinesen ismerték problémáinkat, vagy mint állami alkalmazottakat más városokból helyezték öket Zentára. Most megváltoznak a viszonyok s mind nagyobb és nagyobb számban kapnak pozíciót városunk adminisztrációs vezetésében, az oktatási intézményekben helybeli családokból származó diplomásaink, illetve mint szabadfoglalkozásúak, orvosok, ügyvédek, mérnökök, stb. helyezkednek el nálunk. A zentai egyetemisták ebben az idöben túlnyomóan a kolozsvári Tudományegyetem hallgatói, s ott is diplomálnak.

Ezzel párhuzamosan a kulturélet szinvonala is jelentösen emelkedik. A kulturrendezvények állandókká válnak, koncertek, tárlatok, elöadások sürün váltják egymást. Minden szezonban akad vidéki szintársulat, mely hónapokon át nyújt müélvezetet szinházlátogató közönségünknek.

Zenta lassan nemcsak gazdasági, de szellemi központjává is válik szélesebb környékének.

A haladás minden téren szembeszökö annak ellenére, hogy erösen és közismerten ellenzéki hangolású város lévén, a kormánypárt anyagi és erkölcsi támogatását nem élvezi.

Igy érte városunkat a világháború és az SHS Királyság megalakulása, melynek itt csak azon pénzügyi vonatkozásaira térünk ki, amelyek kihatással voltak iparunk, kereskedelmünk és egész gazdaságunk további fejlödésére.

Az Osztrák-Magyar Monarchia egyik utódállama, az újonnan alakult SHS Királyság (különösen Vajdaság,Horvátország és Szlavónia, Szlovénia, Dalmácia és Bosznia-Hercegovina) területén nagy mennyiségü osztrák-magyar koronabankjegy volt forgalomban, mint törvényes fizetöeszköz. A jugoszláv pénzügyminisztérium 1261 sz.a., 1918. XII.25-i rendeletével továbbiakig megtiltotta a Korona-, Léva-, valamint a Dinár- bankjegyek, arany, ezüst, nemesfémekből vert érmék és egyéb pénzek engedély nélküli ki- és behozatalát, s egyben elrendelte az ország területén lévö Korona és Léva bankjegyek felülbélyegzését, jugoszláv felségjelü, megkülönböztetö bélyegzövel.

A gyenge és primitiv minöségü felülbélyegzés könnyü hamisitásának,különös tekintettel pedig a Korona Magyarországon mutatkozó inflációs tendenciájának az SHS Királyság területén való megakadályozása céljából, a jugoszláv pénzügyminisztérium 3381. szám alatt 1919.XI.13-i határozatával elrendelte a K 1.000.-, 100.-, 50.-, 20.- és 10.- cimletü bankjegyek újbóli felülbélyegzését azzal, hogy ez alkalommal az 1.000 Koronán felül lebélyegzett cimletek értékéből 20%-ot visszatartott 3%-os állami kölcsön jegyzése céljaira, 1930. december 31-i lejárattal. Az 1000 Korona értéken aluli lebélyegzésből eredő összege ket 1922. május-szeptemberi dátummal fizette vissza.

Az SHS Királyság, a Dinárnak az egész ország területére érvényes fizetöeszközként való bevezetését éveken át halasztotta, s eközben ügyes külföldi tözsdei manö verek útján sikerült a Korona és Dinár közötti elszámolási értékviszonyt a Dinár szempontjából kedvezöen kialakitani, s ezzel elönyösebb elszámolási alapot teremteni a Szerb Nemzeti Bank és az Osztrák-Magyar Bank között. Igy a jug. pénzügyminisztérium 1919. junius 17-i rendelete 3 Koronában, az 1919. november 11-i rendelete 3,50 Koronában, mig az 1920. január 1-i rendelete 4 Koronában állapitotta meg a Dinár végleges értékét.

Igy a területünkön jelentkező tökeösszegek automatikusan és szisztematikusan devalválódtak az ország több bi területén lévö, nem Koronában vezetett tökékhez viszonyitva. Ennek következtében új pénzeszközök koncentrációja vált szükségessé az iparban és kereskedelemben.

Az 1921. junius 8-i pénzügyminisztériumi határozat az egész SHS Királyság területére érvényesitette a Korona fenti értékben való elszámolását, igy az egész ország területén a Dinár lett az egyedüli fizetési eszköz, az Osztrák-Magyar Bank lebélyegzett bankjegyeit pedig egy idejüleg becserélték. Ez a bank azután, a párizskörnyéki béke határozatainak értelmében felszámolt (32).

Az új jugoszláv állam politikai és gazdasági viszonyai pár év leforgása alatt konszolidálódtak, de az új körülmények között a helyi részvénytársaságok közül már csak a Zentai Takarékpénztár, a Zentai Általános Takarékpénztár, a Zentavidéki Takarékpénztár, a Zentai Agrár Takarékpénztár, a Központi Hitelintézet R. T. (Szerb Bank) fiókja, a Zentai Fürdő R. T., Zenta-Roskányi Egyesült Iparvállalatok R. T., a Zentai Hengermalom Heszler és Társai R. T. és a Zentai Gőzfürész R. T. maradtak meg.

Ezek a vállalatok, vezetőségeik átszervezése után, csakhamar teljesen bekapcsolódtak az új ország gazdasági vérkeringésébe.

Ebben az időben megjelent Zentán a külföldi tőke is.

Ez a fejezet, ezt a tevékenységüket tárgyalja, - az ujonnan alakult részvénytársaságok működésével egyetemben.

1. Zentai Takarékpénztár - Senćanska Štedionica.

1922-ben az intézet igazgatóságát átszervezik,új igazgatósági tagok lesznek Predrag Cucin, Dr. Milivoj Lolin és Miodrag Slavnić, akik egyben cégjegyzési jogot is kapnak. Az intézet vezérigazgatója Dr. Flesch Miksa, főkönyvelő és prokurista Flesch Márton, könyvelő és prokurista Miodrag Slavnić, pénztárnok és prokurista Gyetvay Géza. Mester Andor és Pusztai Mihály igazgatósági tagsága megszünt.

1922. márciusában az alaptőkét 800.000 dinárra emelik, mely 4000 db, egyenként 200 dinárcs, bemutatóra szóló rv.-ből áll.

1923 juliusában újabb tőkeemelés következik, éspedig 1,600.000 dinárra, mely áll 8000 db, 200 dináros bemutatóra szóló részvényből.

Az intézet 1923 és 1925 között évenként 30 dinár osztalékot fizetett részvényei után. Ez 15%-ot biztositott a részvényeseknek, ami szép haszonnak minösült tekintettel arra, hogy ebben az időben az ország Nemzeti Bankja, belföldi bankok kölcsöneire és visszleszámitolási hitelekre 6%-ot, lombard hitelekre pedig 8%-ot számitott

Ismerjük az intézet 1925. évi mérlegének rövidített adatait, melyek az intézet pénzügyi erejét mutatják az új rezsimben: A mérleg végösszege Din. 6,610.890.--;ebből vagyon: váltók 4,980.634.-, folyószámla- és lombardadósok 759.650.--, ingatlanok 62.620.--, értékpapirok 392.150.--, jelzálogkölcsönök 90.014.--, pénztár 325.822.- teher: részvénytőke 1,600.000.--, takarékbetétek 3,331.993.--, tartalékalap 335.000.--, külön-tartalékalap 2.522.--, nyugdijalap 219.910.--, visszleszámitolás 387.000.--, hitelezők 157.858.--, engedményezett jelzálog kölcsönök 5.782.--, fel nem vett osztalék 13.132.--, átmeneti kamatok 196.000.--, nyereség 361.693.--.Eredményszámla: kamatjövedelem 648.604.--, ingatlanjövedelem 19.019.- értékpapir-jövedelem 21.710.--, egyéb jövedelem 13.535.-- igazgatási költségek és fizetések 110.101.--, nyereség 361.693.--, adók 231.074.-- (33).

1927. áprilisban, a rendkivüli közgyülés határozata értelmében, az intézet fuzionál a Közgazdasági Bank R. T. szabadkai pénzintézettel (Opšta Privredna Banka D. D.), s mint annak zentai fiókja működik tovább, a Zentai Takarékpénztár mint önálló intézetnek, a cégjegyzékből történő egyidejü törlése mellett.

Az intézetet különféle okok kényszeritették a fuzióra, mint pl. a pénzügyi kormányzat különféle új illetékekkel, adókkal és a tőkekamat-adó felemelésével sújtja a betétkamatot, az elavult adózási rendszer, mely szerint a kifizetett adók nem sorozhatók az üzleti költségek közé, hanem a kimutatott nyereséghez számittatnak és igy évről-évre lavinaszerüen növelik az adóalapot, a község által bevezetett nagy összegü pótadók, az adóalap ötletszerü megállapitása és az új illetékek évekre visszamenő hatállyal való életbeléptetése létalapjában támadják meg a bankokat. A gazdasági helyzet lassan súlyosbodik különösen a rosszul termö huszas évek következtében, s az 1929-es adótörvény sem hozza meg a pénzintézeteknek és részvénytársaságoknak a remélt könnyitéseket. A városunkban működő többi három takarékpénztár, hasonló fuziós lehetőség nélkül, a lehető legszerényebb ületkört alakitja ki maga

körül.

Ekkor szakad váratlanul a világgazdaságra az u.n. "fekete csütörtök", 1929. október 29-én óriási árfolyamzuhanás után összeomlik a New-York-i tőzsde. A pénztragédia alapjaiban ingatja meg az egész tőkés világ gazdasági életét; régi, patinás cégek sora omlik össze egyik napról a másikra, öngyilkossági hullám söpör végig az országokon és a kispénzü emberek tömegei válnak koldussá, munkanélkülivé. Elképzelhetetlen pénzügyi pánik vesz erőt a kis és nagytőkéseken. Egy nap alatt 5 milliárd dollár veszik el. A tőzsdéken mindenki csak eladni akar, venni senki sem. Az árfolyamok világszerte óriásit zuhannak. Nagy pénzügyi depresszió következik nemcsak az Egyesült Államokban, hanem világszerte - igy nálunk is -, gyárak és patinás üzletházak néptelenednek el, állnak le, a munkanélküliek tömegei pedig napról-napra nőnek. A válság lassan magával rántja, magával sodorja az egész tőkés világot.

A válság ennyival is inkább váratlanul szakadt a világgazdaság nyakában, mert az 1927/29-es éveket aranyéveknek nevezték világszerte, az USA pénzügyminisztere mindenkor csak a legderülátóbban nyilatkozott a gazdasági helyzetről és a rózsás pénzügyi jövőről. Minden értékpapir emelkedett a tőzsdéken, mindenki csak vásárolt, a kis emberek milliói megtakaritott pénzecskéiket is részvényekbe fektették. Ekkor következett be váratlanul a katasztrófa.

A gazdasági krizis a mi piacunkon is érezteti hatását, a betétállomány rohamosan csökken az összes pénzintézeteknél, s az 1931. évben állami korlátozó intézkedéseket hoznak, "fizetési moratóriumot" a betétek kifizetésére s a tartozások, különösen a földmüvestartozások védelmére. Az intézet, mely az affiliálás után is megtartotta cimében régi elnevezését - Zentai Takarékpénztár mint a Közgazdasági Bank R. T. Szabadka Fiókja, - ebben az évben nagy összegeket fizet vissza betéteseinek részben készpénzben, részben pedig adós tartozásokkal való kiegyenlités útján, a kis betevőket korlátozás nélkül elégitve ki, a nagyobbakat pedig a korlátozási intézkedéseket

jóval meghaladó mértékben. Igy a betétesek nyugalma lassanként visszatért. Az 1932. és 1935. évek közötti időszak leginkább a mobilitás megörzésével kapcsolatos erőfeszitések jegyében telik el, s csak az 1936. évben tapasztalható a viszonyok jobbrafordulása.

Az 1939. évtől kezdve már a háborús események irányitják a gazdasági életet, a második világháború teljes súlyával rászakad Európára s rövid időn belül Jugoszláviára is.

A háború végéig az intézet óvatos, körültekintő pénzpolitikát folytatott, védve részvényeseinek érdekeit.

Visszatérve az SHS Királyság megalakulása körüli évekre, ebben az időben az intézeti részvénytöbbség Kovács László helybeli földbirtokos kezében volt. Ekkor még mindig Dr. Flesch Miksa volt a vezérigazgató, fökönyvelő Flesch Márton, prokuristák Miodrág Slavnić és Gyetvay Géza. Később a részvénytöbbség az 1926/27-es években Predrag Cucin kezébe ment át, aki Dr. Flesch halála után tulajdonképen igazgatta az intézetet. Az ő kezdeményezéséből történt tulajdonképpen a szabadkai bankkal történt fúzió. Ezt megelőzően azonban a Royal szálloda és vendéglő épületét, mely eddig az intézet tulajdonát képezte, saját tulajdonába vette, többi tőkéje egyidejü kivonása kapcsán. Az intézeti részvénytöbbség ilyen módon, a Közgazdasági Bank R. T.-on keresztül a csókai Lederer család birtokába ment át. Ez a bank egyébként az Olasz-Magyar Bank R.T. jugoszláviai leányintézete volt. A huszas-harmincas években az intézet kibövitette alkalmazotti karát, ekkor dolgoztak a bankban, emlitetteken kivül, mint tisztviselők Živko Pecarski, Gyetvay Béla, Vécsei István, majd helyette Lang Béla, Donáth László, Fleischer Sándor. Altiszt Vörös István, majd Korpa István. A fúzió alkalmával, 1927-től az igazgató Jámbor Elemér az intézet megszüntéig. A háború utolsó éveiben új tisztviselők: Belovai István, Bukovecz Mária, Bakai Ilonka. Ekkor már az intézet utazási irodát is nyit pénztára mellett.

Az intézet fötéri épülete mai homlokzatát 1925-ben kapta.

Főbb ügyfelei a két háború közötti időszakban Kovács László, Rieger István József és Rudics Ignác földbirtokosok, Predrag Cucin többbrendbeli vállalkozásával, Fischer Ármin, Klein Lipót jun. kereskedők, magyar nemzetiségü ügyfelei leginkább a földmüvesek és földbirtokosok köreiből rekrutálódtak. Pénzforgalma legnagyobb részét azonban, a Léderer uradalom forgalma tette ki, szezonban, naponta 1-2 millió dinár kifizetést is eszközöltek részére.

A szocialista Jugoszláviában kialakitott új bank rendszer már nem teszi lehetővé további müködését, s igy a fiók felszámol, irattárát Szabadkára, az anyaintézethez szállitják, s 1949-ben törlik a cégjegyzékből.

2. Zentai Általános Takarékpénztár - Senćanska Opšta Štedionica.

1921. juliusában az intézet 1,800.000 K-ra emeli alaptőkéjét, mely 6000 db, egyenként 300 K n.é., névre szóló részvényből áll.

Az intézet reorganizálja igazgatóságát, 1922-ben Sava Vujić, 1923-ban pedig Dr. Lazar Bajić és Deutsch Vilmos lesznek igazgatósági tagok, s az intézet cégjegyzői, egyben az alaptőkét Din. 1,200.000.-- ra emelik ((12000 részvény, egyenként Din. 100.-- n.é.).

Az intézet az SHS királyság alatt már nem törekszik többé ületkörét böviteni, csak az eddigit igyekszik megőrizni. Több alaptőkeemelést már nem hajt végre. 1923-tól 1925-ig a következő osztalékokat fizeti részvényeseinek: Din. 25, 15, 15.

Ismerjük az intézet 1925. évi mérlegét:

A mérleg végösszege Din. 4,995.242.--. Ebből Vagyon: váltók 3,904.146.--, értékpapirok 134.524.--, valuták és devizák 75.225.--, ingatlanok 10.750.--, adósok 217.887.-- pénztár 415.008.--, állampénztár 32.978.--, bankkövetelés 1.200.--, állami beruházási kötvények 203.200.--, egyéb 324.--. Teher: részvénytőke 1,200.00 betétek 2,113.878.--, folyószámlabetétek 676.758.--, tartalékalapok 185.000.--, értékpapir-leirási alap 50.000.-- nyugdijalap 93.034.--, tanulmányi-segélyalap 2.500.--, át

meneti kamatok 228.430.--, lombard 152.400.--, tökekamatadó 4.702.--, fel nem vett osztalék 6.906.--, nyereség 281.634.--; Veszteség-nyereség számla: kamatok 648.609.- házbér 7.250.--, értékpapirjövedelem 15.724.--, igazgatási költségek és fizetések 225.247.--, adók 164.702.--,nyereség 281.634.--. A mérleget ifj. Kohn Ignác vezérigazgató és König Vilmos főkönyvelő-cégjegyző irták alá (34).

Az intézetnek szolid ügyvitele van, újabb gazdasági vállalkozásokat nem finanszíroz. A jugoszláv Nemzeti Bank telephelyévé teszi meg. Az 1930-as évek elején az intézet is megsinyli a gazdasági krizist, a tömeges betétkivételek következtében fizetési nehézségei támadnak, nincs elég mobil fizetőeszköze. Kérelmére a Kereskedelem és Iparügyi Minisztérium megadja neki a törvényszabta engedményeket: fizetéshalasztást hat évi időtartamra, betéteseinek évi brutto 2% kamattérítést és egyéb, a pénzintézetek megvédését célzó kedvezményeket.

Igy éri az intézetet a második világháború, melynek lefolyása alatt az intézet működése mind kisebb körre zsugorodott.

Működése az új, szocialista bankrendszer következtében szünik meg, s a Tartományi Felszabaditó Végrehajtó-tanacs 7574/49 illetve a Szerb Népköztársaság Pénzügyminisztériumának 6099/49. számú végzésével törlik a cégjegyzékből.

Ez idő szerint nem tudjuk, hogy hol van az irattára.

3. Zentavidéki Takarékpénztár R. T. - Senćanska Okružna Štedionica D. D.

Az intézet 1921/22-ben átszervezi igazgatóságát, beválasztva Sava Vujićot és Andrija Vukovot.

Ezekben az években az intézet háromszor egymásután emeli részvénytőkéjét, éspedig 1920-ban K 800.000, 1922-ben K 1,600.000, 1923-ban pedig K 4,000.000 azaz Din. 1,000.000 összegre, mely áll 5000 db, egyenkent Din. 200.-- n.é. részvényből.

Ez az intézet is szerény, korlatozott keretek között dolgozik, üzletkörét nem igyekszik kiterjeszteni, al

kalmazottainak számát is előbb háromra, majd kettőre csökkenteni. Az 1923-1925 évekre egyenként Din. 32.-- osztalékot fizet.

Az 1925. évi mérlege a következő:

A mérleg végösszege Din. 3,466.753.-- Ebből az Aktiva: váltók 2,984.082.-, záloglevelek 5.161.--, folyó számlák 12.619.--, ingatlanok 20.500.--, értékpapirok 87.900.--, pénztárkészlet 349.354.--, törlesztéses kötvények 7.137.-- Passiva: részvénytőke 1,000.000.--, betétek 1,323.773.--, tartalékalap 375.000.--, nyugdijalap 63.400.--, átmenő tételek 248.720.--, visszleszámitolás 159.346.--, fel nem vett osztalékok 5.467.--, egyéb teher 35.000.--, nyereség 256.047.-- Az eredményszámlák: kamatok 540.437.--, jutalékok 10.111.--, házbérjövedelmek 8.025.--, igazgatási költségek és fizetések 150.846.--, adók 151.680.--, nyereség 256.047.-- A mérleget Frank József ügyvezető igazgató, Tóth J. Antal pénztárnok és Schmidt Sarolta könyvvezető irták alá (35).

Az 1929/30. években kezdődő gazdasági depresszió alkalmával igénybe veszi a moratórium kedvezményeit,utána pedig még szorosabbra fogja működését, amely már majdnem egy csendes likvidációval ér fel.

Igy éri a második világháború, mely majdnem teljes tétlenségre kényszeriti. A szocialista irányelvek szerint átszervezett bankrendszer felszámolásra kényszeriti, s 1946 decemberében a cégjegyzékbe bejegyzi felszámolását. Ez idő szerint nem tudjuk hol van az irattára.

4. Zentai Iparvállalat R. T. - Senćansko industrijsko poduzeće D. D.

Az első világháborút követő években a Zenta-Roskányi Egyesült Iparvállalatok R. T. a régi neve alatt dolgozott, de 1922. junius 21-én átszervezte a vállalatot.Mivel a budapesti részvényeseket most már országhatár választotta el Jugoszláviában és Romániában lévő vállalkozásaiktól, a nemzetközi tőke jogszokásait folytatva szükségessé vált egy központi irányitó szerv létesitése Budapesten. Igy alakult meg egyidejüleg a Zenta-Roskányi Egyesült Iparvállalatok R. T. budapesti székhellyel, s annak

mint leányvállalata működött Zentán a reorganizált, immár Zentai Iparvállalat R. T. néven működő és bejegyzett vállalata. A zentai vállalat jogilag "önállóan" működött Jugoszláviában, évenként választott igazgatóbizottság irányitásával, lényegében azonban mindenben a budapesti anya vállalat utasitásait követte, s annak kivánságai szerint dolgozott. A budapesti anyavállalat megbizottjai is részt vettek az itteni vállalat igazgatásában, mint részvényesek és igazgatósági tagok.

A zentai vállalatnak, átszervezése pillanatában Din. 500.000.-- összegü részvénytökéje volt, mely 5000 db egyenként Din. 100.-- n. é. részvényből állt, ezeknek egy jó része a budapesti anyavállalat birtokában volt. Az igazgatóságban a helyi részvényeseken kivül, a budapestiek is képviselték magukat. Az igazgatóság: Braun Vilmos, Joco Vujić, Forró Róbert, Dr. Flesch Miksa, ifj. Kohn Ignác, Lövy Ferenc, Lederer Miksa, Dr. Vojnits Gyula, Ivo Savić, Ivo Schwarz, Simon Miladinović, Adolf Münch.

A vállalatnak ekkor már csak exportmalma, villanytelepe és téglagyára működött, az iparilag ki nem használt területen jelentéktelen mezögazdasággal.

A vállalat 1924. december 31-i mérlege a következö:

A mérleg végösszege Din. 5,196.318.-- Ebböl aktiva: ingatlanok 824.096.--, gépek 908.581.--, villanyhálózat 628.675.--, iparvasút 247.912.--, pénztárkészlet 54.363.--, értékpapirok 10.007.--, berendezés 1,789.050.- adósok 355.074.--, átmeneti tételek 199.174.--, veszteség 179.386.--; passziva: részvénytöke 500.000.--, tartalék alap 31.250.--, nyugdijalap 9.388.--, értékcsökkenési alap 110.000.--, fel nem vett osztalékok 10.925.--, hitelezök 4,122.605.--, átmeneti tételek 412.150.--. Eredmény számla: nyereségáthozat 1923-ról 21.425.--, haszonbér 125.000.--, mezögazdaság jövedelme 13.834.--, malomjövedelem 519.781.--, villanytelep jövedelme 1,013.699.--, téglagyári jövedelem 827.646.--, adók 50.000.--, értékcsökkenési alap dotálása 50.000.--, költségek 989.908.--, kiadások a malomra 388.279.--, kiadások a villanytelepre

589.551.--, kiadások a téglagyárra 633.033.-- A vállalat 1924-re nem fizetett osztalékot (36).

A vállalat reorganizációja óta az igazgató Gutmann Géza, a villanytelep vezetője pedig Dušan Svirčević technikus. Főkönyvelő Hubert Soma, majd Werner Húgó, tisztviselő Kovácsevits Ottó, villanytelepi raktárnok Aleksandar Vukašinović, főgépészek Rajci János, majd Koncz Lázár, főszerelő Jóna Imre.

1926/27 táján a vállalat téglagyári üzeme megszünt, elöttünk ismeretlen okból, feltételezés szerint a kiaknázás céljából rendelkezésre álló földterület kimerülése folytán (a kiaknázott terület nagyságáról fogalmat alkothatunk, a mostani gyártelep mögött elterülő u.n."lapos" kiterjedéséből). A gyár a mostani szabvány nagyságú téglától eltérő, nagyobb méretü, "RT" jelzéssel ellátott téglát gyártotta. Az egykori téglagyár-telep tájékát máig is Grundbök-telepnek hivják.

A vállalat reorganizációja óta, egészen 1927/28-ig az igazgató mellett Stefanović N. volt az Iparügyi Minisztérium bizalmi megbizottja (komesar), mikor is vissza hivták, s helyét többé nem töltötték be.

Az 1929/30-ban kezdetét vevő világgazdasági krizis a vállalat sorsában is sorsdöntő fordulatot hoz. A szabadkai villanytelepet és Palics fürdöt kezében tartó és gazdaságilag kiaknázó, amerikai Charles B. Mac' Daniel pénzcsoport, szabadkai érdekeltségét eladja egy svéd pénzcsoportnak. Az amerikaiak részéről, a szabadkai vezérigazgató, lovag Woschinsky Ernö (rokonságban a Siemens családdal) vezeti a tárgyalásokat s az egyezség 1930 öszén létrejön. A svéd pénzcsoport a szabadkai villanyteleppel egy idöben hét villanytelepet vásárol Jugoszláviában, éspedig Szabadkán, Skopjeban, Pancsován, Török-Becsén, Tetovóban ("Vuča" vizierömü), Zimonyban és Zentán. A Zenta-Roskányi Egyesült Iparvállalatok R. T., Budapest u.i. részvényeit eladta a svéd csoportnak. Az új tulajdonos, "ASEA" Allmänna Svenska Electriska Aktienbolaget, Westeras, Sverige az itteni részvénytulajdonosoktól is összevásárolja részvényeiket, s berendezkedik jugoszláv érdekeltségeinek kiak-

názására. A villanytelepekkel együtt négy malmot is vásarol az országban, köztük a Zentai Iparvállalat R. T. malmát is. A zentai malmot azonban nem üzemelteti saját rezsiben, hanem bérbe adja hosszabb időre az úvidéki Schulz cégnek (a malom itteni igazgatója a harmincas évek folyamán Bachmann, majd a háborút megelözö években Liebling).

A svéd cég ilyenformán csak a villanytelep kiaknázására szoritkozik Zentán, s az itteni részvénytársaság is csak formailag "önálló", lényegében azonban sem önálló mérleget nem készit, sem önálló igazgatása nincs, mindenben a szabadkai villanytelep (mellyel a svédek távvezeték útján kötik össze) utasitásait követi. A szabadkai telepet a svéd cég területi bizalmija vezeti, Henry Ewald Fogelström.

Jugoszláviai érdekeltségeik kormányzására és igazgatására, a svéd cég Belgrádban főigazgatóságot állit fel, melynek élén tulajdonképpen ing. Sebastian A. Thamm áll. Munkatársai is svédek: Bo Brundin, Lennart Hallberg, Hedin és ing. Ericson. Az összefoglaló könyvelést is itt végzik. A főigazgatóság élén formailag, az államhatóságok felé ing. Momčilo Petrović áll, mint a svéd cég itteni hivatalos képviselője.

A svéd cég 1932-ben új igazgatót állit zentai üzeme élére ing. Djura Petrović gépészmérnök személyben, egyben leváltja a villanytelep éléről Svirčevićet. A vállalat új technikai és adminisztrativ vezetést kap.

Az alkalmazottak Popović Uroš (1927-töl tisztv., 1930-tól pénztárnok), Kovácsréti Albert müszaki tisztviselö-föszerelö (1924-1959, közben a szabadkai villanytelepnél 1928-1931-ig, 1950-1959-ig az itteni villanytelep igazgatója), 1930-tól Demin Jelka tisztv., Nagy Adorján könyvelö, Goldschmidt Tatjana fökönyvelö, Frauenhoffer Mária pénztárnok, Malinjin Petar pénzbeszedö és könyvelö, Miloš Kovačev altiszt, pénzbeszedök Wiesl. N. és Rada Mrkobrad.

A vállalat szükebb vezetösége az új, szocialista Jugoszlávia megalakulásáig hivatalban maradt azzal, hogy a szabadkai területi vezetöség 1942-ben megszüntette a zen-

tai üzem önálló könyvelését s azt Szabadkára vonta be. A svéd irányitó szervek, különben sem adtak sokat a zentai részvénytársaság külső jogi formaságaira, rezsimjük alatt a vállalat részvénytökéje is csak formailag funkcionált. Ugyanis a félmilliós részvénytöke ebben az időben már úgy sem lett volna elegendő egy ilyen méretü vállalat (konkrét esetben: villanytelep) finanszirozására. Ezért azt,a vállalat könyveiben nyitott folyószámlán keresztül látták el kellő mennyiségü pénzösszeggel, melyet a svéd érdekeltségek finanszirozására a belgrádi Domaća Banka (Palata Riunione) folyósitott. Mindez azt bizonyitja, hogy a részvénytársaság csak formailag állt fenn és a felsö svéd irányitószervek parancsai szerint dolgozott, s a svéd töke megtalálta reális számitását jugoszláv befektetésével kapcsolatban.

A vállalati irodahelyiségek a svéd gazdasági rezsim előtt kint voltak az üzem mellett lévö épületben, majd a svédek kezdeményezéséből azokat a Fö-térre helyezték át.

1944-ben a Városi Népfelszabaditó Bizottság az igazgató mellé bizalmi személyként Aleksandar Stojkovot nevezi ki, aki később mint kényszerigazgató müködik a vállalat államositásáig, azaz 1946-ig. 1946-tól, mint állami vállalatnál Milan Zarić, Vén László és Kovácsréti Albert voltak igazgatók. Az állami vállalat müködése azonban, már más témakörbe tartozik, a volt részvénytársaság története itt véget ér.

Végezetül pedig, de nem utolsó sorban megemlékezve a vállalat hosszú éveken át volt alkalmazottairól és munkásairól, az alapitás idejétöl sorrendben: fögépészek voltak Körösi István, Rajczi János, Koncz Lázár és Gombos Menyhért, szerelök Körmöczi István, Barsi Lajos, Döme János, Gulyás István, Dušan Marković, Halász József, Fehér László, Kecskés László (+ áramütés következtében), Váradi István, fütök Nikola Petričić, Gulyás N.,Ilija Šajnović, Mirković N., géplakatosok Zónai Dezsö, Nikola Popović, állandó jellegü napszámos N. Radovanović. Áldozatos és kemény munkájukkal járultak hozzá városunk villanyárammal

való ellátásához.

5. Zentai Agrár Takarékpénztár R. T. - Senćanska Agrarna Štedionica D. D.

1923. áprilisában ez az intézet is átszervezi igazgatóságát, s működését új alapokra helyezi, mert a nagy agrárbankok már többé nem állnak a hátamögött. Új igazgatósági tagok lettek Dr. Sztrilich Béla, Dr. Branislav Pecarski, Steva Stajić. Ügyvezető igazgató Dr. Löbl Nándor, cégjegyzők Schwarczer Jenö és Kiss György, pénztárnok Horti János, majd később Megadja Mátyás.

Az intézet mérlege 1924-ben:

A mérleg végösszege Din. 3,191.450.-- Ebből aktiva, pénztár 83.036.--, váltók 2.004.767.--, jelzálogkölcsönök 33.185.--, értékpapirok 429.128.--, adósok 639.953.--, egyéb 1.381.--; passziva, részvénytöke 10000 darab, egyenként Din. 50.- n. é. részvény 500.000.-- tartalékalap 161.000.--, árfolyamtartalék 5.000.--, takarékbetétek 2,126.000.--, engedményezett jelzálogkölcsönök 35.280.--, átmeneti tételek 74.324.--, hitelezök 180.993. lombard 53.000.--, fel nem vett osztalék 1.773.--, nyereség 54.080.-- Eredményszámlák: kamatok 240.169.--, igazgatósági költségek 135.918.--, adók 38.937.--, leirások 11.234.--. A mérleget Gózon István igazgató-elnök, Dr. Löbl Nándor ügyvezető-igazgató, Pfeiffer István ig. tag, Schwarczer Jenö cégjegyző irták alá. 1924-re az intézet Din. 5.- osztalékot fizetett (37).

Hogy az intézet 1925. után emelte-e részvénytökéjét, arról nincs semmi adatunk.

1927-től Kiss György cégvezető helyett Simonyi Sándor töltötte be ezt a tisztet (1927-1933-ig). Vele együtt tisztviselöi minöségben lép be fia, Simonyi Iván (1927-1934.) Dobos Győző 1933-ban lesz tisztviselö, majd 1943-ban igazgatóhelyettes az intézet megszüntéig.

1934-ben Bergel - Löbl család kezébe kerül a részvénytöbbség, ládi pénzeiket ebben az intézetben gyümölcsöztetik. új ig. tagok Bergel Leó, Dr. Erdélyi István és Dr. Löbl Ferenc. Az emlitett családból kerül ki az intézet új vezetösége is: az igazgató Bergel Leó, cégveze

tö Hajduska Márton lett. 1936-tól 1942-ig igazgató Dr. Löbl Ferenc, 1942-től pedig az intézet megszüntéig Mohácsi Pál. 1943-tól új tisztviselök Maár Éva és Monostori Magda.

A harmincas évek nagy pénzügyi válsága arra kényszeritette az intézetet, hogy 1935-ben igénybe vegye a moratórium kedvezményeit, de a Privilegizált Agrárbanknak csak 1939/40-ben sikerült átadnia a védelem alá esö adósokat.

1942-től a Pénzintézeti Központ tagja és a Magyar Nemzeti Bank mellékhelyi közvetitö cége (telephelye) s visszleszámitolási hitelkerete van az emlitett banknál.

Ugyfelei közül nagyobb forgalmat bonyolitottak le az intézetnél Rieger István József, Rudics Ignác, Rudics Elek, Tóth Miklós földbirtokosok, Dr. Branislav Pecarski ügyvéd, Dr. Ivan Zagorica közjegyzö, Riesz Testvérek nagykereskedés, Bruckner Testvérek vaskereskedés, Körösi Testvérek harisnya-nagykereskedés, Sóti kötöttárú-nagykereskedés, Rónai Jenö és Braun Henrik textilkereskedések, Bergel Leó bornagykereskedés, csomagutánveteleiket az intézeten keresztül bonyolitották le Oláh Testvérek óra és ékszernagykereskedök (svájci küldemények), Janek Aladár és Radivoj G. Dragin rövidárú-kereskedök.

Az intézet 1946-tól felszámolás alatt áll, a cég jegyzékböl 1949-ben törlik, mivel a banktörvény értelmében mint részvénytársaság nem folytathatja müködését.

Irattára elöbb Zenta Város Kommunális Bankjánál, majd 1952-ben a JFNK Nemzeti Bankjánál volt letétbe helyezve, ahol az ötvenes évek derekán mutatkozó nagyarányú talajviz a ládákba rakott anyagot teljes egészében megsemmisitette.

6. Szerb Bank R. T. - Srpska Banka D. D.

Az elsö világháború utolsó éveiben a Központi Hitelintézet R. T. - Centralni Kreditni Zavod D. D. újvidéki bank a zágrábi Szerb Bank R. T. fiókja lett, s ennek a fióknak lett a zentai intézet kirendeltsége. A zágrábi, országos viszonylatban is nagybanknak, Újvidéken, Szabadkán, Zomborban, Petrovgradon (ma Zrenjanin), Pancsován,

Versecen, Szrem. Mitrovicán, Dubrovnikban, Szplitben és Kninben volt fiókja, s ebben az időben óriási 40.500.000.- dinárt kitevő részvénytőkével dolgozott. Az összes takarék betétei több, mint 279 millió dinárt tettek ki. Igy a zentai kirendeltség részére a másik négy helyi takarékpénztár nem jelentett különösebb versenytársat a bankügyletek terén.

Zentán ebben az időben különben is felélénkült a kis és nagykereskedelem, az ipar is felfejlödöben volt, s igy hamarosan még két jugoszláviai nagybank nyitott városunkban kirendeltséget (erről később).

1920-tól kezdödöen a kirendeltség tisztviselöi kara is kibövül, szakképzett kádert képeznek a különbözö községekből és városokból idehelyezett alkalmazottak, mint például Lazar Zamurović (Moholról), Miloš Živkov (Újvidékről), Slavoljub Teodorović (Zomborból), Stevan Popov és Sergije Stanišić (T. Kanizsáról), Nemanja Konjović - Bata, Sima Jakovljević, Mita Džigurski, Nikola Menjajlov, stb, valamint a régi gárdából Žarko Opačić igazgató és Desanka Sremac.

A zentai kirendeltség mellett müködö igazgatóság tagjai közé továbbra is közéleti és közgazdasági tekintélyeket választanak a helyi szerbség köreiből, mint például Miodrag Slavnić, Miladin Lalić, Miloš Prekajski, Sava Vujić, Ignjat Slavnić, Predrag Cucin, stb., akik a bank üzletkörébe vonják a helyi és vidéki kereskedök és birtokosok jó részét, igy Zentáról Ignjat Slavnić textilkereskedöt, Radivoj G. Dragin rövidárúker., Fischer Ármin textilker., Svetislav Petkov textilker., Predrag Cucin több üzletággal (nagyobb takarékbetét és folyószámlabetéttel), Gilić könyvkeresk., Nestor Plavšić és Nikola Sočin textilker., Pollák Leó kézimunka és fehérnemüker., Marko M. Rakin fakeresk., Borivoj Manić könyvker., Milan Oluški textilker., Braun Henrik textilker., Hauer József fakeresk., Riesz Testverek nagykeresk., Kövágó és Boros bútorgyár, Reinholz János, Török-Becséről Nova és Steva Glavaški stb. A kirendeltségnek különösen szép klienturája van a szerb, de bizonyos számban a magyar földmüvesek köreiből is. Ké-

több ez a körülmény jelentösen érinti az intézetet, az 1931/32. évi gazdasági nehézségek idejében a moratórium éppen a földmüves adósságoknak biztositott különös védelmet.

A világméretü gazdasági összeomlás Zentán is sze di áldozatait. A több, kisebb-nagyobb csöd mellett, itt két eklatáns példát hozunk fel. Az egyik Rieger István Jó zsef helybeli földbirtokos esete (38). Nevezett (élt 1870 1948) és felesége, összeházasodásuk pillanatában 50 illet ve 60 kat. hold, összesen 110 kat. hold földbirtokkal kez denek. 1928-ban, az akkori napi áron, amár meglevö 600 kat. holdjához még vásárol fia nevére 200 kat.holdat, hol danként 30.000 dináros áron. Az ellenértéket egyik helybe li gabonanagykereskedötöl kapja váltófedezet és blankó be táblázási engedély ellenében. Az 1930/31. évi gazdasági krach következtében a földárak 12-10-8-5 majd 4 ezer di nárra esnek, a gabonakereskedö cég a váltókat leszámitoltatja az Általános Hitelbank R. T. helyi kirendeltségénél mely követelését azonnal betábláztatja Rieger birtokaira; egyben a Szerb Bank helyi kirendeltsége is betábláztatja követeléseit a birtokra, s mindkét bank együttesen zárlatot és végrehajtást kér a földekre. Súlyosbitja a helyzetet, hogy Rieger egyidejüleg egy csantavéri malmossal együtt váltókezességet is vállalt Tóth Miklós földbirtokos tartozásáért a Szerb Banknál. A zárlatot és a végrehajtást a biróság azonnal foganatositotta, a földeket pár évi zárgondnokság után elárverezték, s igy Rieger 1934-ben tönkrement.

A másik eset a gazdasági krizis jellemzésére. A helybeli Vass Testvérek szesznagykereskedök, 1930-ban két millió dinár vételárért megveszik a várostól az Eugen szálló és vendéglö épületét azon kötelezettséggel, hogy azt átalakitják kétemeletes épületté, s a hátsó telken (most az AMD telepe) nyilvános jellegü gözfürdöt épitenek. A szerzödés elölegeképpen egy millió dinárt azonnal be is fizettek a város pénztáránál. Összehasonlitásképpen áll jon itt az adat, hogy ebben az idöben a Zentai Általános Takarékpénztárnak 1,200.000, a Zentavidéki Takarékpénztár

nak pedig 1,000.000 dinár a részvénytőkéje. A szálloda át építése hamarosan befejeződik (igy áll mai alakjában is), de a gazdasági krizis teljes erejével eléri Zentát, s a várossal szerződő félnek anyagi eszközei elfogynak, sőt üzletvitelét is teljes csőd fenyegeti, - igy kénytelen a várostól kérni a szerződés felbontását azzal, hogy a gőzfürdőt ugyan nem épiti fel, de a szálloda-épület a város tulajdonában marad, s az előlegül befizetett egy millió dinárt sem téríti vissza a város.

A bankkrizis még 1934/35-ben is tart, mivel a kormány határozatai a bankokra nézve nem kedvezők, de a földmüvesek hitelképességét is praktikusan nullára szorit ják le.

A bank kirendeltsége 1934-ben kiterjeszti üzletkörét a szomszédos községekre is. Igy külön bankosztályt alakit Adán (melynek főnöke Miloš Živkov, pénztárnoka Vukašin Lepojev) és Török-Kanizsán (melynek főnöke Sergije Stanišić, tisztviselője Stevan Popov, pénztárnoka pedig Emil Vlahov). Ezek a bankosztályok csak 2-3 évig állnak fenn, megszünésük után Stanišić, Živkov és Popov a zentai kirendeltséghez kerülnek beosztásra. A bank müködése azután normalizálódik, s igy éri a második világháború.1942-ben, felsőbb politikai intenció következtében, nevét újvidéki anyaintézetével együtt, Kereskedelmi és Iparbank RT-ra - Trgovačko-Industrijalna Banka D. D. - változtatja,de 1945 végével ismét a régi nevén müködik.

1946-ban a kirendeltség megszünik, müködési körét és irattárát a bank újvidéki fiókja veszi át, mely ké sőbb a többi régi rendszerü részvénytársasággal együtt felszámol.

7. Zentai Hengermalom Heszler és Társai R. T. - Senćanski Mlin na Valjke Hessler i Drugovi D. D.

Az első világháború befejezésével ez a részvénytársaság is átalakul. Igazgatósága soraiba részben vezető szerb személyiségeket választ, részben pedig megmaradnak a budapesti részvényesek képviseletében a magyarországi ig. bizottsági tagok.

A Pesti Magyar Kereskedelmi Bank, illetve az El-

sö Budapesti Gözmalom R.T. "névleg" egy svájci érdekeltségnek adta át a zentai üzem részvénytöbbségét, melynek zentai képviselöje és meghatalmazottja Otto Mayer, Winterthur (Svájc) lesz. Az illetö azonban nem más, mint az Elsö Budapesti Gözmalom R. T. müszaki igazgatója. A külföldi érdekeltség, kezében a majdnem kizárólagos részvénytulajdonnal, többé már nem is fordit gondot a rendelkezésre álló részvénytöke emelésére (nehogy ez által esetleg új részvényesek is bekapcsolódhassanak az üzletbe), hanem a vállalat könyveiben nyitott folyószámlán keresztül finanszirozza a részvénytársaságot. A malom könyveiben Otto Mayer nevén hitelszámlát nyitnak s ezen keresztül látják el a vállalatot kellö mennyiségü pénzzel. Ez idöben a svájci részvényesek jogi képviselöje Zentán Barna János, a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank igazgatója. A kellö mennyiségü pénzeszközöknek Jugoszláviába való átutalásáról a budapesti bank gondoskodik.

1922-ben rekonstrukciós célokra külön utal át nagyobb összeget a pesti bank. Ebböl rekonstruálják a malom berendezéseket. A malom új hengerszéket és két új sikszitát kap, a gépeket a térre nézö épületbe szerelik át,a régi épület pedig raktár céljaira marad. Új belsö deszkacsövezést készitenek.

1922-böl van egyetlen adatunk a vállalat részvénytökéjének magasságáról és eddigi változásairól. Ekkor emeli részvénytökéjét részvényenként Din. 450.-- befizetésével, összesen 1,500.000.-- összegre, mely áll 3000 db, egyenként Din. 500.-- rv.-böl. A vállalat korábbi részvénytökéje (feltételezés szerint az alapitás idejétöl) K 600.000.--, 3000 db, egyenként K 200 (azaz Din. 50.—) n.é. rv. volt.

1925. december 31-éröl rendelkezésünkre áll a vállalat mérlege, melyen kivül más idöpontból származó mérlegét nem is ismerjük, A mérlegeket u.i nyilvánosan nem hirdették meg, lévén majdnem az egész részvénytöke - egy kézben.

A mérleg végösszege Din. 8,373.309.-- Ebböl aktiva: malom 1,374.037.--, értékpapir 26.455.--, járművek

41.897.--, anyag 40.000.--, pénztár 153.679.--, ingatlanok 5.013.--, árukészlet 581.668.--, örlemények 2,484.708 adósok 3,115.418.--, letétek 100.950.--, veszteség 449.484.--; passziva: részvénytöke 1,500.000.--, tartalék- és amortizációs-alap 835.500.--, kauciók 101.000.--, adótartalék 68.750.--, hitelezök 5,858.059.--, segélyalap 10.000.--.

Az eredményszámlák: bérletek 90.--, bruttojövedelem 1,228.005.--, veszteség 449.483.--, igazgatási költségek és adók 1,206.997.--, biztositás 194.648.--, amortizáció 178.500.--, veszteség áthozat mult évröl 97.433.--

A mérleget az igazgatóság tagjai irták alá: Djordje Vujić elnök, Jovan Vujić, Sima Jovanović kikindai könyvkereskedö és nyomdász, Giga Jovanović törökbecsei földbirtokos, Barna János a svájci részvényesek jogi képviselöje, Otto Mayer, Stux Sándor az Elsö Budapesti Gözmalom R. T. vezérigazgatója, Makso Antić a Horvát-Szlavón Jelzálogbank (Hipotekarna Banka) vezérigazgatója, Láng János az Elsö Budapesti Gözmalom R. T. müszaki igazgatója, Nikola K. Ivković pancsóvai lakos és Izsák Dezsö, aki Nagyváradról jött, s Láng László Károly ügyvezetö igazgató távozása után ügyvezetö igazgató lett (1923-1941-ig).

A vállalat ebben az idöben a következö osztalékot fizette: 1923-ban Din. 60.--, 1924/5-ben nem fizetett. Ekkor 340 lóerövel, 60 munkással dolgozott, árútermelése 110.000 q (39).

A harmincas évek elején már a zentai érdekeltséghez tartozik a Zombori Hengermalom (vasúttal szemben - iparvágánnyal), valamint a Verseci Gözmalom is (szintén iparvágánnyal - most a "Bánát" csokoládégyár telepe). Ez utóbbit dr. Stefanović képviselte a zentai igazgatóságban. Mindkét malom felett a zentai üzem gyakorolt felügyeletet, lényegében azonban az Elsö Budapesti Gözmalom R. T. érdekeltségébe tartoztak.

A harmincas évek második felében mar szállitóvályú viszi át a gabonát a 140 vagonos raktárból a tiszaparti, u.n. "Rákóczi"- raktarba.

Az 1937. április 27-i közgyülés az akkori Din.

4,000.000.-- részvénytőkét (nincs adatunk arról, hogy a korábbi Din. 1,500.000.-- alaptőkét mikor emelték erre az összegre), előbb Din. 2,000.000.-- összegre csökkenti, majd 16000 bemutatóra szóló, egyenként Din. 500.-- névértékü részvénnyel Din. 8,000.000.--re emeli a tőkét.

A harmincas években a vállalat szezonban három váltásban dolgozik és 96 - 108 munkást foglalkoztat.

A második világháború eseményei csakhamar elérik városunkat is. 1941-ben a vállalat jól bejáratott üzeme megtorpan, az év végén nagy veszteséget mutat ki. Eddigi ügyvezetö igazgatóját leváltják, az új igazgató Esztergamy Kálmán lesz (aki különben 1929-töl már mint cégvezetö müködik a vállalatnál). A veszteséggel kapcsolatban a közgyülés leirja az eddigi részvénytőkét és új 300.000.--pengö alaptőkét fizetnek be a pesti részvényesek, 10000 db, egyenként 30 pengö, bemutatóra szóló részvény formájában. Ekkor az Elsö Budapesti Gözmalom R. T. már közvetlenül át veszi a zentai érdekeltségének irányitását. 1941-ben hozzálátnak a Verseci Gözmalom leszereléséhez is. 1943-ban az emlitett budapesti malom sorban felszámolja itteni érdekeltségeit, igy a zentai malmot is eladja helybeli vállalkozóknak, akik azt tovább vezetik a második világháború végéig, ekkor Vladimir J. Vlalukin lett a kényszerigazgató.

1946. julius 4-én, 256 ikt. szám alatt a cégjegyzékbe bejegyzik a Jugoszláv FNK 21,114.000/26,115.786 -od résznyi tulajdonjogát. Ezzel a vállalatot államositották. Az 5,001.786/26.115.786-od résznyi tulajdonjog sorsa nem ismeretes, feltételezhetöen bizonyos svájci érdekeltségekre vonatkozhat.

A munkások és alkalmazottak közül megemlitjük azokat, akik hosszabb ideig voltak a vállalat alkalmazásában. 1922-töl fökönyvelö Esztergamy Kálmán, majd - az elsö növi tisztviselö - Schmidt Margit, 1923-tól Schmidt Pál, Wild Géza helyett Radó Jenö, Kulka József (Brno-ból) levelezö, Dr. jur. Pollák István vámelszámoló tisztviselö, Deutsch Márton könyvelö, Vig Jenö könyvelö,1941-töl tisztviselök Stolcz Dezsö, Figur Anna, Schmidt Pál, Szabó Imre

és Horváth Sándor.

Éberl Nándor főmolnár után Nikola Novaković, majd Englert Mátyás, ifj. Nikola Novaković, id. Englert, s ismét ifj. Nikola Novaković lett a főmolnár. Állandó alkalmazottak voltak még Belovai Orbán portás és irodai altiszt, Webel Vilmos portás, a malommunkások közül Kecskés Péter udvaros, a három Bodó testvér, Körösi Mátyás szentoló, géplakatosok Mayer Károly, Belecz István, Hangya Mátyás és ifj. Tomasich Lajos, almolnárok Néšić és Lakatos János, vámcsere- és buzaraktárnok Lakatos János, lisztosztályozó Lakatos Orbán, Aulich József és Aulich Árpád raktárnokok, Barsi András udvaros, Bárány Jenö, Mizser József, Vámos Antal, Mészáros Antal, Fodor Antal és Kadvány Mátyás, stb. teherkocsisok.

8. Zentai Gözfürész R. T. - Senćanska parna pilana d.d.

Az újonnan alakult SHS Királyságban is nagyszerüen indult a vállalat, ekkor még korlátlanul és csekély vámmal terhelten érkezett a kárpáti fa a Tiszán.

1924-ben a közgyülés emeli a részvénytökét Din. 600.000.-- összegre, mely 1200 db, 500 dinaros részvényböl áll.

A vállalat 1925-ben megvásárolja a törökbecsei "Vojvodina" Gözfürész és Gözmalom R. T. vállalatot (a két kéményes, "Vojvodina" nevü vontató-teherhajóval egyetemben) és egyidejüleg megszerzi a kanizsai Elsö gözfürész és Gözmalom R. T. részvénytöbbségét is. Ezáltal Zenta ismét a faipar egyik vidéki központjává lesz. 1924. évi termelése kb. 40-000 köbméter vágottárú.

A vállalatnak csak egyetlen mérlege ismeretes elöttünk, éspedig az 1925. évre vonatkozó. A mérleg végösszege Dinárban 42,530.120.-- Ebböl vagyon: pénztár 70.754.--, adósok 26.354.525.--, ingatlanok és leltár Zenta 465.442.--, ingatlanok és leltár Török-Becsén 1,629.309.--, anyag és árúkészlet 12,439.917.--, váltók 1,570.173.--; teher: részvénytöke 600.000.--, tartalékalap 670.000.--, adótartalék 24.500.--, hitelezök 22,855.568.--, fel nem vett osztalék 2.840.-- elfogadvá-

nyok 18,343.696.--, nyereség 33.516.--.

Eredményszámlák: nyersanyag áthozat a mult évről 1.210.--, brutto bevétel 5,330.390.--, költségek 1,813.211.--, fizetések és bérek 2.695.001.-- adók 352.835.--, biztositás 327.313.--, leirások 109.724.--, nyereség 33.516.-- A mérleget Gráf Ármin elnök-igazgató, Atlasz Ármin vezérigazgató és Kovács Dezsö cégvezetö irták alá. A vállalat a következö osztalékokat fizette:1922 Din. 50.--; 1924 Din. 40.--; 1925 Din. 20.-- (40.)

1926-ban új igazgatósági tag és igazgató lesz Wolf Imre (Trafikant veje), vele egyidejüleg prokurista lesz Justus Pál.

Most már mind nehezebb a kárpáti farönkök beszerzése, a kétszeres (csehszlovák és magyar) vám és különféle kiviteli tilalmak és korlátozások következtében a vállalatnak nehézségei vannak.

1930-ban ismét alaptökeemelést hajtanak végre, felemelik 3,000.000.-- dinárra, azaz 6000 db, egyenként Din. 500.-- n.é. rv.-re, melyek névre szólnak. Ugyanebben az évben a zentai gözfürészüzem leég. A kár biztositás útján megtérül ugyan, de az üzemet nem újitják meg, s ettöl kezdve a vállalat csendes felszámolásban van. Épületeit és berendezéseit (iparvágányt, iparvasúti kocsikat, stb) egymás után adja el és teszi pénzzé. Az igazgatói poziciókban ülö részvényesei óriási havi fizetésekkel probálják befektetéseiket rekompenzálni, különös tekintettel arra, hogy a vállalati likvidációból eredö és befolyó összegeket a hitelezö Horvát Általános Hitelbank R. T. szabadkai fiókja, a fennálló tartozás törlesztésére forditja. A vállalat teljes felszámolása után, még igy is kb. két és fél millió dináros behajthatatlan tartozást ir le a bank. A vállalati igazgatók havonta 20-25-30.000 dináros fizetéseket is felvesznek, a zentai és kanizsai üzemek együttes igazgatása fejében, s igy mind jobban siettetik a felszámolást. Ekkor épiti az egyik igazgató, valószinüleg a kedvezményes árú épületanyagok következtében, kb.Din.200.000 értékü lakóházát (mely most a Kommunista Szövetség székháza).

1937-ben még szerepel egy bejegyzés a cégjegyzékben, u. i. mint új igazgatósági tagot, bejegyzik Gráf Lászlót, az egyik alapító fiát. Valószinüleg ezekben az években szünik meg a vállalat is, erről nincs megbizható bejegyzés, illetve adat.

9. Zentai Fürdő R. T. - Senćansko kupatilo d. d.

Az új államban ez a részvénytársaság is reorganizálta vezetőségét. 1922 elején az igazgatóság tagjai Pfeiffer István, dr. Sztrilich Béla, Dr. Vig Károly és Stevan Vujić. Ugyanekkor a K 32.000.-- alaptőkét átváltoztatták Din. 8.000.--re, s egyben felemelték 125.000.-- dinár összegre, azaz 1250 db, egyenként Din. 100.-- n. é. rv.-re, melyek bemutatóra szóltak.

Az 1925. évről rendelkezésre áll a vállalat mérlege, mely szerint a mérleg végösszege Dinárban 190.916.- Ebből vagyon: pénztár 8.138.-, fürdőház 182.778.--; teher: részvénytőke 125.000.--, tartalékalap 5.000.--, értékcsökkenési alap 31.750.--, adótartalék 8.750.--, nyereség 19.604.--, egyéb 812.-- Eredményszámlák: fürdőbevétel 94.390.--, költségek 38.996.--, értékleirás 25.000.--, egyéb 10.790.--, nyereség 19.604.--. A mérleget Gróf József és hat igazgatóbizottsági társa irták alá (41).

A Tiszán úszó fürdőház azonban évente igen nagy összegü javitást és befektetést igényelt, s igy a vállalat felszámolásra kényszerült. 1925. január 18-án a cégjegyzékbe bejegyzik, hogy a közgyülés elhatározta a felszámolást. A felszámoló bizottság tagjai Mohácsi Pál, Donáth Ferenc, Dr. Sztrilich Béla, Svetozar Vujić, Dr. Vig Károly és Hubert Soma. A megszünés dátumát nem ismerjük.

A fürdőház a további években, magánvállalkozásként állt fenn.

10. Jugoszláv Egyesült Bank R. T. kirendeltsége Ispostava Jugoslovenske Udružene Banke D. D.

Nevezett bank szabadkai fiókja, 1925-ben kirendeltséget nyit Zentán, s ezt 112/925. ikt. sz. a., julius 7-én jegyzik be a cégjegyzékbe. A kirendeltség kereskedelmi meghatalmazottjai Morvai Antal, Franja Mrazović és Guttman Géza, de utóbbi csakhamar kilép.

1928-ban a bank a Horvát-Szlavón Jelzálogbank né ven folytatja működését (Hrvatsko-Slavonska Hipotekarna Banka u Zagrebu) fúzió következtében.

A kirendeltség igazgatója Morvai Antal. 1927/28-ban tisztviselője volt még Ljubibratits István, altiszt Boros Gyevi János (alapitástól 1932-ig).

Legnagyobb ügyfele a Zentai Iparvállalatok R.T. volt addig az időpontig, amig ezt a svédek nem vették meg A többi ügyfelei, leginkább kereskedők közül, a kirendeltség működése alatt, többen csődött jelentettek a harmincas évek elején, s igy a kirendeltség nem tudott helyi viszonylatban különösebb eredményeket felmutatni.

A kirendeltség 1934. juniusában szünt meg, az alkalmazottakat elbocsátotta, az anyagot a zágrábi központ vette át további kezelés céljából.

11. Általános Hitelbank R. T. kirendeltsége - Ispostava Opšte Kreditne Banke D. D.

Az általános Hitelbank R. T. Szabadkán alakult meg (Karadjordje tér 1. sz. alatti székházban) 1923. junius 12-én, s átvette az addigi Magyar Általános Hitelbank szabadkai fiókjának ületkörét. Részvénytőkéje 10.000.000.- dinárból, 50.000 db, egyenként Din. 200.- n. é. rv.-ből állott.

A bankot 1931-ben affiliálta a zágrábi Horvát Általános Hitelbank R. T. - Hrvatska Sveopća Kreditna Banka D. D. (a cégjegyzékben szerb, magyar, francia, német és angol bejegyzéssel), mely érdekközösségben volt (tulajdonképpen egy nemzetközi pénzcsoporthoz tartozott) a Magyar Általános Hitelbank, Budapest cégen keresztül a Union Européenne Industrielle et Financière, Paris, Credit-Anstalt für Handel und Gewerbe, Wien, Böhmische Escomptebank und Creditanstalt, Prag pénzintézetekkel.

Ezzel, 1927-ben egy nemzetközi összeköttetésekkel rendelkező nagybank jelent meg a zentai pénzpiacon.

A bank 1926 végével előbb nagyobb méretü gabonaosztályt alakit Zentán, mely átveszi a volt Krieshaber és Schlesinger gabona-nagykereskedés üzletkörét. Ennek igazgatója Reich Viktor, cégvezetője König Gyula, tisztviselői

Worth György, Tickart József, Kalmár József, Stein Sándor és Stein János.

1927. április 27-én megnyitja a bankosztályt is, melynek élére Újházi Lajos kerül Becskerekről. A bankosztály tisztviselöi elöbb Dr. Perl Sándor (Szabadkáról) és Sohr László 1929-ig. 1930. elejétöl tisztviselök Ognjanov Svetislav és Tolmácsy Géza. Altisztek Farkas Antal, majd Boros Gyevi János. A kirendeltség 1934. junius 1-ig állt fenn Zentán, megszünése elött a gabonaosztály is beszüntette müködését. A kirendeltséget a szabadkai fiókhoz vonták be, annak tisztviselöivel együtt.

A zentai bankosztály, fennállása elején már jelentös takarékbetétállományt gyüjtött össze, ez kb. Din. 10,000.000.--t tett ki. Az általa folyósitott hitelek összege nem érte el a betétállomány magasságát. A huszas évek derekától a bankok által, hitelek után felszámitott kamat és jutalék összege, kb. 28%, lassan 22%-ra, majd 18-14 és 12%-ra csökkent. A takarékbetétekre 5-6%-ot adott a bank, a kötött betétekre valamivel többet is. Igy érte a bankot az 1930-as világválság, mely abban éreztette hatását, hogy 1931-ben a moratórium következtében betétkorlátozást kellett bevezetni. A kirendeltség azonban a köteles összegeken felül is teljesitett kifizetéseket s ezzel a betétesek bizalmát visszanyerte. Az adósai között kevés földmüves volt (azok is leginkább a Tisza túlsópart menti községeiböl), s azok tartozása sem esett túlnyomó részben a moratórium rendelkezései alá, tekintettel arra, hogy az összegek 5.000.-- dináron aluliak voltak.

Nagyobb forgalmat lebonyolitó ügyfelei voltak ifj. Klein Lipót, Kohn Testvérek tollnagykereskedök, Zeiger és Klein textilkereskedés, Zentai Gözfürész R. T. (a vállalat 3-4 millió dinart kitevö folyószámlatartozását a bank szabadkai fiókja adta át a kirendeltségnek további kezelés céljából), Zentai Harisnyagyár tul. Palkó Miklós, Klein N. Ignác textilkereskedö, Pollák Leó konfekció, Hubert Jenö fonoda, Deutsch és Stössel gabona-nagykereskedök, Máté Tibor gabonanagykereskedö, Löwy Béla textilkereskedés és König Sámuel gabonakereskedö (42). A kereske-

dök közül a legjelentösebb, zentai viszonylatban is, Weinberger Lipót, aki egymaga kb. 6-7 millió dinár takarékbetéttel, 3-3,5 millió folyószámlabetéttel, ugyanolyan értékü textilárú raktárral és hasonló értékü kinnlevöségekkel rendelkezett, ingatlanairól nem is beszélve. Nevezett vagyoni állagát ez idöben kb. 15-20 millió dinárra tették. Nevezett, kellö vagyoni alappal vette tervbe egy Zentán létesitendö textilgyár épitését, melyhez 1932/33-ban megvásárolta a szükségesnek vélt gépi berendezés nagy részét Csehszlovákiában. Hogy a gépeket kedvezményesebb hajófuvarral szállithassa Zentára, a szállitást az öszi idényre halasztotta. Ekkor azonban a váratlan hideg következtében a Duna beállt, s a vám is jelentösen emelkedett, igy a tervezett textilgyár épitése és felszerelése évekre halasztást szenvedett. A második világháborút megelözö évek ben viszont már a gyár felépitésénél aktuálisabb teendökre forditotta figyelmét a többi vagyonosabb kereskedö és üzletember társával egyetemben (ifj. Klein Lipót, Bergel Leó, stb.). Vagyonuk könnyen mobilizálható részét igyekeztek semleges vagy semlegesnek vélt országokba átmenteni (Svájc, Anglia), sokszor a jugoszláv devizaelöirások megkerülésével. Ez jó részben sikerült is.

A zentai kirendeltségnél nyitottak számlát, illetve kértek hiteleket a jelentösebb iparosok közül Lukács Dezsö szabó, Boczán Lajos hangszerész, Majlend József müasztalos és neje szül. Vitéz Mária Magdolna, stb.

12. Kollár Ferenc banküzlet - Bankarska radnja Kollar Ferenc.

A harmincas évek állami moratórium-rendelete függvényeképpen majdnem minden városban nyilt egy-egy,u.n banküzlet, mely a moratórium egyes elöirásainak kiaknázására alakult, igy müködése szoros összefüggésben volt a bankok munkájával. Ezért pár mondatban meg kell róla is emlékezni, hogy az akkori pénzügyi viszonyokról valamelyes összefüggö képet alkothassunk magunknak.

A bankmoratórium rendelete, kedvezményképpen - a fizetöképesség megörzése céljából, - megengedte a pénzintézeteknek, hogy a takarékbetétekböl évente csak 10%- ot

fizessenek vissza a tulajdonosoknak. Ez alól kivételt képezett az az eset, ha egy takarékbetéttel, ugyanannál a banknál fennálló tartozást kellett kiegyenliteni. Ez esetben a takarékbetét teljes összegét erre a célra lehetett forditani.

Ezt az előirást kihasználva, magánkézben lévő bankügynökségek alakultak, amelyek a megszorult betétestől 50-60-80% értékben, készpénzben megvásárolták takarék betétkönyvét, majd annak birtokában ugyancsak annál a banknál hitelezett olyan személyt kerestek, aki szerette volna hitelét kifizetni. Ez a személy, a banküzlet tulajdonosa által adott bizonyos juttatás mellett, hajlandónak mutatkozott, hogy a korábban megvásárolt takarékbetétkönyv felhasználásával tartozásától megszabaduljon. Hogy a banküzlet folyamatosan tudja feladatát teljesiteni és lebonyolitani, ahhoz szükséges volt, hogy annak tulajdonosa ismerje minden pénzintézet betéteseinek és számbajövő adósainak nevét. A banküzlet más kölcsönügyleteket is közvetitett.

1930. október 17-én jegyzik be a cégjegyzékbe Kollár Ferenc banküzletét Zentán. Uzletköre: banküzletek lebonyolitása. Tisztviselője Tolmácsy István volt. 1937. május 5-én törölték a cégjegyzékből.

13. Nyersanyagkereskedelmi R. T. - Trgovina sirovina A. D.

A zentai részvénytársaságok sorában, mint legutolsó alakult meg, s 1940. augusztus 27-én jegyezték be a cégjegyzékbe.

A vállalat keletkezése visszanyúlik még 1912-re, amikor Kohn Testvérek néven, Kohn Áron nyitott tollkereskedést, s amely 1933. január 23-án társascéggé alakult át olyan formában, hogy tulajdonosa Kohn Áron volt, kültagja pedig Din. 100.000.-- betéttel, testvére Kohn Dávid. Különös iróniája a sorsnak, hogy a zsidó kézben levő cég majd nem kizárólagosan, az akkor már háborúra készülödö Német Birodalomnak szállitotta a tollat nagy tételekben, mely árú - tudvalevőleg - a robbanóanyag készitéshez szükséges. Ez a társas cég alakult át 1940-ben részvénytársasággá,

kihasználva a részvénytársaságoknak nyújtott törvényadta kedvezményeket. Tárgya: állati eredetü nyersanyagokkal kereskedni, azokat feldolgozni és finomitani.

Az alaptöke 2000 részvény, egyenként Din. 1.000.- névértékben.

Az igazgatóbizottság tagjai Manojlović Sergije, Kohn Róza, Kohn Áron és utóbbinak veje Grossberger Márk (Szabadkáról).

Cégjegyzök: Weis Andor és Kohn Hermann.

A részvények túlnyomó többsége a Kohn család kezeiben összpontosult, s a tollkivitelt még nagyobb arányokban irányitották a Német Birodalom felé, de csak rövid ideig. 1941-ben felszámolásra kényszerült, felszámolásának befejezése nincs feljegyezve a cégjegyzékben.

A részvénytöbbség birtokosai a deportációban vesztették életüket.

U T Ó S Z Ó

A második világháború befejezésével a munkásosztály kivivta a maga részére a politikai hatalmat. Az eddigi osztályviszonyok megváltoztak és megtörtént a termelőeszközök társadalmasitása, a nemzetgazdaság fejlesztésében az általános népi vagyon lett a közösség legfőbb támasza. Az általános népi vagyon, a korábbi jugoszláv vagyon és az új szocialista létesitmények mellett, - kisajátitásokkal is gyarapodott. A kisajátitás (államositás)módjai: az ellenséges vagyon, a hadinyereség (1941. április 6-a utáni vagyonnövekedés) elvétele, az államositások és az agrárreform keresztülvitele.

1945. augusztus 23-án megjelent az agrárreformról és telepitésről szóló törvény. A gazdasági magán- és társas-vállalkozások államositása volt a legfőbb kisajátitási forma, mely az 1945. december 5-én meghozott törvény alapján történt. 1948. áprilisában megjelent a kisebb gazdasági magánvállalatok államositásáról szóló második törvény is, az eddig még nem államositott ipari vállalatokkal kapcsolatban. Az 1948. májusában megjelent rendelet felszámolta a magánkereskedéseket is.

Az emlitett törvények következtében, illetve azok alapján, megszüntek vagy államositásra kerültek a korábbi kapitalista törvényhozás és gazdasági irányelvek szerint alapitott egyéni- és társas-cégek, köztük az előző fejezeteinkben ismertetett részvénytársaságok és bankok is.

Nem lenne teljes e monográfia a bankélet további, szocialista viszonyok között történő fejlődésének rövid ismertetése nélkül, hiszen száz év óta nincs törés a helyi pénzintézetek folyamatos működésében, s ez folytató-

dott az új, szocialista Jugoszlávia érájában is.

Mindjárt az új, szocialista államalakulással egy időben kezdte meg működését az ország Nemzeti Bankja is, mely 1947. április 14-én fiókot alapit községünkben. Nehéz, sok körültekintést igénylő munkát végez ez az intézet az első években, alapjaiban kell megújitani iparunkat és kereskedelmünket a marxista gazdaságpolitikai irányelvek szerint, de nem hanyagolja el egyidejüleg a lakosság, lehetőség szerinti, maradék nélküli ellátásának nehéz, s olykor majdnem megoldhatatlan problémáját sem.

Községünk részére központilag megállapitott, az állami vállalatok pénzelésére szolgáló hitelkeretet ekkor még a Városi Felszabaditó Népbizottság pénzügyi osztálya osztja fel a rászoruló kedvezményezettek között, de ez a feladat csakhamar az ujonnan megalakult Zenta Város Kommunális Bankjára hárul.

Ez a bank 1948. októberében veszi át a vállalatok hitelezését és az egyéb banküzletek lebonyolitását a község és á zentai járás területén. Rövid de annál nehezebb pionirmunkája után, 1952 februárjában az új banktörvény megszünteti önállóságát s az ország területén működő összes bankok beleolvadnak a Nemzeti Bank szervezetébe.

Ezt az érát a Nemzeti Bank arra használja ki, hogy jelentösen megerösiti kádereit és konkretizálja a hitelellátás, ellenörzés és az egyéb bankmüveletek módját.

A jugoszláv ipar és kereskedelem gyors és specifikus fejlödése azonban csakhamar ressort-bankok létesitését teszi szükségessé. Igy helyi viszonylatban csakhamar két bank is alakul, mégpedig 1956. augusztus 25-én a Szövetkezeti Takarékpénztár, melyhez a szövetkezeti, mezögazdasági és azzal rokonvállalatok, valamint intézmények tartoznak, továbbá 1958. január 25-én a Járási Kommunális Bank, melyhez az összes többi vállalatok és intézmények tartoznak a járás és községünk területéről. A Nemzeti Bank csak felügyelői és föhitelezői minöségét tartja meg.

1960. január 1-én, a zentai járás megszüntével, a Járási Kommunális Bank is átalakul Községi Kommunális Bankká, vidéki ügyfeleit átadva más bankoknak. Ez a bank

1961. március 15-én magába olvasztja a Szövetkezeti Takarékpénztár egész üzletkörét is, igy ez utóbbi megszünik.

Zenta és Ada kommunák közös gazdasági érdekeit szem előtt tartva, a két kommuna bankszolgálatainak maradéktalan ellátására, közös megegyezés alapján, 1963. január 1-én megalakul a Közös Kommunális Bank. Ez a bank átveszi a zentai és adai volt községi kommunális bankok üzletkörét és kötelezettségeit is.

1965 julius végével megindul a gazdasági reform, melynek irányvonala két irányban is beigazolódott az elmult évek folyamán: nemcsak növelni és gyorsitani lehet a gazdasági tevékenységet, hanem mindezt új alapokon és új körülmények között lehet megvalósitani, a gazdaság külső és belső megszilárdulásának, a korszerüsitésnek, a termelékenység növelésének körülményei között, valamint a külső piacon létrejövő váratlan körülmények kiküszöbölése útján is.

Gazdasági életünk bebizonyitotta erejét, az utóbbi időben saját kezdeményezése alapján fokozta az együttmüködést és az adminisztrativ irányitás elhalásának vagyunk tanúi.

A gazdasági reform azonban, a bankoktól is - igy a zentaitól is - fokozott erőfeszitést, s a lokális eszközök maradéktalan mozgósitását kivánta. Ilyen körülmények között a Közös Kommunális Bank, 1965 decemberében és 1966 elején kiterjeszti munkakörét Észak-Bánát egy részére is, s az új banktörvény értelmében részjegy-jegyzést ir ki ügyfelei részére, mellyel azok alapitótagsági jogot nyernek.

Az 1966. január 8-i közgyülésen, az új banktörvény értelmében és intencióihoz hiven megalakul az új bank Zentán, a Kereskedelmi Bank, mely mindenben jogutódja az egyidejüleg megszünt Közös Kommunális Banknak. Az új bankra óriási feladat hárul: alapitóit maradéktalanul ellátni gazdaságilag indokolt hitelekkel, s biztositani részükre a folyamatos termelést és árúforgalmat. Az elmult küzdelmes három üzletév leforgása alatt azonban, bármily ügyes hitelpolitikai lépésekkel igyekezett is a bank

FORRÁSOK, IRODALOM, JEGYZETEK

(1) Magyarországon a váltójog kodifikálására vonatkozó első lépések csak 1779-ben történtek, ekkor bizták meg a Kúriát egy kereskedelmi és váltótörvény kidolgozásával. Az igy készült munkát az 1791. országgyülés elé terjesztették, de tárgyalására nem került sor. Az 1827: VIII. t. c. által kiküldött bizottság munkálata a codex cambio mercantils eiusque ordo processualis. Az 1839. országgyülés újabb küldöttséget küldött ki a váltótörvény kidolgozására s az igy elkészült munkálatok eredménye az 1840: XV. t. c., melyet az 1844:VI.t cikk részben módositott.

A szabadságharc leveretése után, 1850. május 1-én a közönséges német váltórendszabály lépett életbe, s hatályban volt a magyar váltótörvény anyagi részének részbeni és alaki részének teljes érvénye mellett 1861. julius 23-ig, a magyar törvények újbóli visszaállitásáig. (Magyar Jogi Lexikon - VI. kötet, 920.o.)

(2) A pesti magyar kereskedök 1830-ban kérvényezték az első Magyar Kereskedelmi Bank felállitását, melyet a "Pesti Kereskedöi Pitvar" óhajtott. 1830 májusában nyújtották be a helytartótanácsnak a kérvényt, egyben József nádor magas pártfogását is sikerült megnyerniök. Az ország ipara és kereskedelme ez időben teljésen magánhitelre volt utalva. A pesti tözsérek és bécsi bankárok egyformán kihasználták a helyzetet és méregdrágán folyósitották a kölcsönöket. A kereskedöi pitvar megmozdulása élénk visszhangra talált s a kibocsátott részvényjegyzés-felhiváson sürün gyültek az aláirások.

Az "-" alatti szöveg idézet a "Tudositás az első Magyar Kereskedési Bank felállitásáról" c. egykori hirlapi cikkből (A "Pesti Magyar Kereskedelmi Bank 1841-1941 - Száz esztendö emlékei" c. albumból, mely azonban nem emliti a fentjelzett hirlap cimét és keltét).

(3) Devalváció = értékcsökkenés, értékleszállitás.

(4) Fluktuáció = hullámzás, ingadozás

(5) Szanálni = talpra állitani, anyagi ügyeket rendezni, pénzügyi tekintetben megsegiteni.

(6) n. é. = névérték v. névértékü szavak rövidítése

(7) A járásosztási per, illetve maga a járásosztás az 1875-1882. években folyt le. Bővebb irodalom: Ing. Rácz Vince "Poljoprivreda u Senti", 50-53. oldal.

(8) A részvénytársaságok igen gyakran, politikai szempont ból reprezentáns személyt is választottak igazgatóságuk tagjául, vagy éppen a részvénytársaság vezető pozíciójára, aki egyébként szimbolikusan csak egy- egy részvény tulajdonosa volt. Ez a személy a mindenkori politikai rezsim részéről igen sok előnyt biztositható tott a részvénytársaság részére.

(9) A régi Bács-Bodrog vármegye sorban megnyiló vasútvonalai nemcsak Zenta, hanem a megye többi városának és községének gazdasági életét is fellendítették, s a lakott helyek egymás közötti árúforgalmát nagyban elősegitették. Igy pl. Zentán telepedtek meg nagy számmal gabonakereskedők, akik távolabbi környékünk gabonaforgalmát is intézték. A vármegye első vasútja az Alföld fiumei volt, mely Szeged-Rókus állomásról, Szabadkán át egészen Zomborig vezetett. 1869. szeptember 11-én adták át a közforgalomban. Később Zombortól Gomboson keresztül tovább épült Horvátország felé.

A Budapest-Szabadka, 175 km-es vonal, 1882. decemberé ben nyilt meg. A Szabadka-Baja, 59 km-es vonal, 1885-ben épült és nyilt meg.

A Szabadka-Zenta-Óbecse, 77 km-es, valamint a Horgos-Zenta, 35 km-es vonal, 1889. november 14-én nyilt meg.

A Baja-Zombor-Újvidék, 145 km-es vonal, 1895. szeptember 14-én, a Kishegyes-Bácsfeketehegy-Palánka, 56 km-es vonal pedig 1896. november 4-én nyilik.

Az újvidék-Titel vonalat 1899. július 2-án nyitják meg, s ugyanezen a napon nyilik meg az Óbecse-Újvidék 65 km-es vonal is.

A Kiskúnhalas-Regöce, 71 km-es vonal 1903. október 31 én, a Zombor-Óbecse, 91 km-es vonal 1906. december 22 én, a Szabadka-Gombos-Palánka, 145 km-es vonal pedig 1908. december 24-én nyilik meg.

(10) Külön mellékletként bemutatjuk a Zentai Agrár Takarék pénztár R. T., 1918. szeptember 1-i igazgatósági jegyzőkönyvét, mellyel egy hitelkérelmet hagytak jóvá soronkivüli hiteligénylés alapján. Nevezett intézet irattárából ez az egyetlen okmány maradt meg. A jegyzőkönyv szövege egyébként a következő:

"Jegyzőkönyv - Felvétetett Zentán 1918 évi szeptember hó 1. napján d. e. 1/2 12 órakor a "Zentai Agrár Takarékpénztár r. t." igazg. üléséről. Jelen voltak: Gózon István elnök, Szabó Sándor alelnök, Pfeiffer István, Láng László Károly, Dr. Löbl Nándor ig. tagok. Elnök az ülést megnyitván - Dr. Löbl Nándor üv. ig. e

löterjeszti, hogy Keczeli Mészáros Balázs üv. igazgató Pollák Salamon és Sándortól megvásárolta 870.000 korona vételárért az ezek által Városssy Károlyné és Dietzgen Imrénétől vett 105 ker. láncz ingatlanokat és e célból szüksége volna 620.000 korona hitelre, melynek biztositékául egész vagyonát, jelesül a megvett ingatlanokon kivül városi lakóházát, továbbá értékpapirait - utóbbiakat mintegy 20.000 korona értékben. Biztositékul aláirnak nejével együtt egy bianco bizt. okiratot; de kérik, hogy mivel az ingatlanok tehermentesek - egyelöre mellözzük a bekebelezést.Ha bármikor az igazgatóság szükségesnek látja a bekebelezés megtörténhetik. Kijelenti úgy a saját, mint Keczeli M. Balázs nevében az elöterjesztést tevö, hogy a kölcsön csak az összes ig. tagok egyhangú jóváhagyásával folyósittatik és hogy Hajdú Sándor ig. tag Budapestről telephonon megkérdeztetvén a kölcsönnek folyószámlára való ilyetén folyósitásához hozzájárult 5 1/2 % kamattétel mellett. Szabó Sándor alelnök bejelenti Rieger István József és Rudics János ig. gazg. tag hozzájárulását, kikkel ö közölte e kölcsön feltételeit.

Az igazgatóság egyhangú határozattal megszavaz Keczeli Mészáros Balázs és neje Gere Teréz aláirásával ellátandó bianco biztositási okirat és mintegy 20.000 Korona értékü értékpapir biztositékul való letétele mellett 620.000 K szóval Hatszázhúszezer koronát oly képen, hogy ezen összeg a nevezettek által vásárolt 105 ker. láncz föld vételárába az intézet által fizettessék; maga a bizt. okirat veszély esetén kebeleztessék be az akkor fennállandó összeg erejéig Keczeli M. Balázs és neje összes ingatlanaira,addig pedig letétileg kezeltessék. A folyósitott összeg után 5 1/2 szóval Öt és fél százalék folyószámla kamat számitandó. Több tárgy nem terjesztvén elö - elnök az ülést bezárta. Kmft. Gózon elnök, Szabó Sándor alelnök, Dr. Löbl Nándor jkvvezetö, Láng L.K. Pfeiffer István, Rudics János, Rieger István József ig.tagok". (Megjegyzés: Rudics János és Rieger István József feltevés szerint utólag irták alá a jegyzökönyvet.)

(11) Az újvidéki Közgazdasági Bank zentai fiókja, 1968.december 13-án, ünnepélyes körülmények között, alkalmazottainak és a központ vezetöinek szük körében emlékezett meg a helyi bankélet centenáriumáról.

(12) A cégregiszterben rendre megtalálhatók azon igazgatósági tagok nevei, akik az évek folyamán aláirási jogot kaptak.

(13) Összehasonlitás céljából: 1902-ben Grünstein Mór, a fövárosi Földhitelintézet zentai képviselöje, mint közvetitö, hirlapi hirdetményben igér pénzkölcsönt földbirtokra 4% és 5% kamat mellett, 5 - 50 évig terjedö időre; 1903-ban Heilbronn Mór kölcsönközvetitö szintén hirlapilag hirdeti jelzálogkölcsönök folyósi

tását, 4% 5% és 6% kamatozás mellett.

(14) 2 korona = 1 forint, tehát 120.000 forint részvénytő ke egyenlő 240.000 koronával.

(15) A takarékpénztár első és azt követő alapszabályai, üz leti határozmányai, időnkénti kamatlábai, valamint e gyéb adatai nem ismeretesek, mivel megszünte után i- rattára - feltevésünk szerint - Szabadkára került, s elöttünk ismeretlen helyen van deponálva.

(16) Az osztalékokra vonatkozó adatok megtalálhatók a COMPASS finanzielles Jahrbuch 1927 (izdavač Kompas d.d., Zagreb, Margaretska ul. 4.) cimü, német nyelvü közgazdasági évkönyv 268/269. oldalain.

(17) Amint a Zentai Takarékpénztár esetében is láttuk, hogy eredetileg egy ideiglenes cégjegyzékben tartották nyilván 1869-től 1876-ig, úgy feltételezésünk sze- rint a Zentai Népbank R. T.-ot is ebben az ideiglenes cégjegyzékben tartották nyilván. Ennek a cégjegy zéknek közelebbi adatai azonban nem ismeretesek, igy a Zentai Népbank R. T.-ról sem ismerünk lényeges, hi teles adatokat.

(18) A cégregiszterben rendre megtalálhatók azon igazgató sági tagok nevei, akik az évek folyamán aláirási jo- got kaptak, s akik egyben minden valószinüség sze- rint részvénytulajdonosok is voltak.

(19) A takarékpénztár az 50 év leteltével lényegében - ön hibáján kivül - tényleg meg is szünt müködni.

(20) Az osztalékokra vonatkozó adatok megtalálhatók a(16) alatt emlitett COMPASS 268. oldalán.

(21) Nem tudjuk, hogy hol van az intézet irattára, igy kö zelebbi, hiteltérdemlő adataink nincsenek korábbi mü ködéséről.

(22) Az osztalékokra vonatkozó adatok megtalálhatók a (16) alatt emlitett COMPASS 269. oldalán.

(23) Nem tudjuk, hogy hol van az intézet irattára, igy kö zelebbi hiteltérdemlő adataink nincsenek egykori mü- ködéséről.

(24) Valószinüleg ezzel kapcsolatban jegyzi meg Dr. Borov szky Samu "Magyarország vármegyéi és városai" c. mun kájának "Bács-Bodrog vármegye" I. köt. 287 oldalán, hogy "..., a szövetkezetek általában kárára vannak a zentai népnek, egymásután jutnak csődbe, az iparosok és szegény üzletrészesek nagy romlására", s_ hogy "...egyes vállalatok éppen a kisemberek javára alapi tott hitelszövetkezetek segélyével..." keritettek ha talmukba egyes kisiparosokat és ipari szövetkezete- ket.

(25) A Vartus-Rezsny-Matkovits-Viberál pénzcsoportról még lesz szó később, a Zenta Roskányi Egyesült Iparvállalatok működésének tárgyalásakor.

(26) A halászok fejenként 2 korona napszámot kaptak, a kocsis minden fordulóért 2 koronát, a bizottsági tagok két koronát fejenként egy napra. Azonkivül a négy halkimérőnek is fizetni kellett.

(27) Irattára az idők folyamán elkallódott, tudomásunk szerint vezetőségéből már senki nem él, aki bővebb felvilágósitásokat adhatna.

(28) Az elektromosenergia-szolgáltatás fejlődése nemcsak az életnivó emelkedésének útját mutatja, hanem piros fonalként húzódik végig az ipar és kereskedelem küzdelmes és nehéz fejlődésének történetén, s hiven mutatja annak mind nagyobb eredményeit.

Hogy Zenta gazdasági felemelkedését megismerjük és követni tudjuk, ismernünk kell a villanyenergia-szolgáltatás rövid, de szakszerü történetét és fejlődését is, Kovácsréti Albert közlése alapján.

1.-1895-ben szerelték be, az akkori Zenta-Roskányi Egyesült Iparvállalatok R. T. szabadkai-úti malmának gépházába az első két 50 kVA-s, 2100 voltos egyfázisú áramfejlesztö generátorát, amelyeket a meglevö kis malmi gözgéppel felváltva üzemeltettek. Ezzel párhuzamban épitették ki a kb. 3 km. hosszú táp- és elosztó 1 . 2100/1 . 110 voltos hálózatot faoszlopokon, amelyek minden másodikán, egy-egy 32 gyf. szénszálas izzólámpás falikar volt szerelve, rajtagyújtós, primitiv kapcsolóval. Ezen a hálózaton kezdetben csak 2...3 léghütéses, u.n. "E" tipusú egyfázisú transzformator szolgáltatta az energiát, oszlopra szerelve.

2.- 1912/13-ban szereltek be, ugyancsak a fenti gépházba, egy 500 LE és egy 200 LE, Láng BP. gyártmányú kompound rendszerü gözgépet, amelyek tengelykapcsolásban voltak egy-egy 3 . 2100 voltos Ganz BP. gyártmányú szinkron áramfejlesztö generátorral. Ezek a gépek ekkor még csak 1 . 2100 voltot adtak le, egyfázisú terheléssel. Ebben az időszakban lett felállitva az akkori időknek megfelelö, korszerü, hatmezös kapcsoló-mérö tábla, a generátorok közvetlen közelében. Ezt megelözöleg,egy két-három mezös tábla volt,amely teljes egészében fából készült. Az új tábla szintén a Ganz-féle villamossági R. T., BP. készitménye volt. Szerkezete egyfázisú rendszerü volt. Ez volt tulajdonképpen az első, külön villanytelep.

3.- 1924-26-ban lett átalakitva az elosztóhálózat 1 . 2100/1 . 110 V feszültségről, 3 . 2100/ 3 . 110 V feszültségre, vagyis egyfázisról háromfazisra, amely utóbbira a generátorok is eredetileg tekercselve voltak. Ezzel az átalakitással párhuzamban, a gépházi kapcsolómérö, hatmezös-tábla is át lett alakitva háromfázisú rendszerre: úgy a kapcsoló, mint a mé

röberendezés. A fenti átalakitásokat Kovácsréti készitette.

4.- 1936-ban épitették ki a Szabadka-Zenta 35.000 voltos távvezetéket, faoszlopokon (betonlábakkal) és ezzel egyidejüleg a villanytelepi gépházban egy 35.000/2100 V-os transzformátorállomást, mérő és kapcsolóberendezéssel együtt. A trafó, a mérő- és kapcsolóberendezés szintén Kovácsreti munkája.

5.- A zentai villanytelepet teljesen üzemen kivül helyezték 1951. december 8-án.

6.- 1952-ben tértek át, mind a zentai, mind pedig a szabadkai elosztóhálózaton 42 Hz frekvenciáról 50 Hz frekvenciára. Ezért kellett a zentai villanytelepnek leállnia, mert generátoraival, illetve meghajtógépeivel nem lehetett 50 Hz áramot termelni - 19%-os+ford. Az addigi kazánrendszer amúgy is rossz hatásfokkal dolgozott, nem volt kifizetődő. (A régi üzem mellett Din. 12.50, mig a Szabadkáról távvezetéken kapott egy KWh csak 2,50 dinár összegbe került).

7.- Az ezt követö időszakban, kezdetét vette az elosztóhálózatok alacsony feszültségü oldalának normalizálása, vagyis a 3 . 110 V-ról 3 . 380/220 V-ra való átdolgozásának munkálatai. Emellett a régi tápfeszültség 3. 2100 V, továbbra is fennmaradt. E munkálatokkal egyidejüleg az utcai világitás normalizálása és modernizálása is megindult. Egyes régi, klaszszikus izzólámpákat felcseréltek korszerü fluorescens csövekre, illetve magasnyomású fluorescens higanygöz lámpákra. Ezekkel a rendszerü világitótestek kel bövitették (s a továbbiakban is bövitik) a közvilágitást: föbb útvonalakat, föteret stb.

Ebben az időszakban, több, téglából épült toronyszerürü transzformatorállomás készült a város különböző pontjain. A beltéri 1. számú transzformátorállomást, hat évi üzemeltetés után le kellett bontani, mivel a megnövekedett terhelés nagyobb teljesitményü transzformatort igényelt. Tekintve, hogy ez az állomásban nem fért el, helyette a "Ç" épületblokkban egy nagyobb beépitett állomás létesült. Az 1.sz trafót 1959-ben épitették, s a "C" blokk építésével egyidejüleg, 1965-ben bontották le.

8.- 1953-ban a zentai telepen lévö két, Babcoc-Wilcox gözkazánt eladták, egyiket a szabadkai, másikat pedig az újvidéki konzervgyárnak. Ugyanebben az évben a hütötornyot is lebontották.

9.- 1955-ben a gyárkéményt bontották le.

10.- 1956-ban leszerelték a gözgépeket az áramfejlesztö generátorokkal és a kapcsoló- és méröberendezés hatmezös tábláját.

11.- 1959. április 29-én ünnepélyes keretek között helyezték üzembe a zentai 35.000/10.000 voltos elosztó transzformátorállomást. Ezt követöen szerelték le

a villanytelepi gépház 35.000/2.100 V transzformátor állomását. Az új elosztó transzformátorállomásból Zenta varos energiaellátását két 10.000 voltos tápvezeték szolgálja, ezeken kivül még két kivezetés áll a város rendelkezésére. Innen ágazik ki továbbá Kanizsa, Csóka, Ada és a zentai Cukorgyár részére egy-egy 35.000 voltos távvezeték és egy távvezetéki 10.000 voltos ág Felsöhegy és Bogaras részére.

12.- 1959-töl kezdve lépcsözetesen tértek át a régi 3 . 2100 V hálózat feszültségének 3 . 10.000 V-ra való normalizálására. Ettöl kezdve épültek ki a nagyobb ipari transzformátorállomások (Gabonaforgalmi vállalat, Tisza bútorgyár, TAMP a Mihók malom épületében, Textilgyár adai úti telepe, Cukorgyár, Kendergyár).

13.- 1964/65-ben egy új, betonoszlopokon kiépitett 35.000 V-os távvezetéket helyeztek üzembe, a Szabadka melletti, naumovicevoi 110.000 V-os elosztó transzformatorállomástól Zentáig. A regi szabadka-zentai 35.000 V-os távvezetéket, mely 1936-ban faoszlopokon épült, lebontották.

14.- Jelenleg épül, a meglévö 35.000/10.000 V-os transzformátorállomás mellett, egy új, 110.000/35.000 voltos szabadtéri transzformátorállomás, amely a jövöbeli jobb minöségü és biztosabb villanyenergiaellátást hivatott biztositani. Ezt az állomást a szenttamási 220.000 V-os transzformátorállomással fogják összekötni távvezetékkel, amelynek feszültsége (letranszformálva) 110.000 V lesz. Ez a távvezeték 1968 1969-ben átmegy Bánátba, most van épités alatt.

15. A város villamositása állandóan folyik, új transzformatorállomások épülnek, tápvonalakat bövitenek, illetve erösitenek, a közvilágitást korszerüsitik, illetve bövitik, stb.

16.- A városi 10.000 V-os távvezeték nagy része már földalatti kábelekben van lefektetve.

(29) Mintha a fátum üldözné a helyi vállalatok irattárait, ennek a vállalatnak sincs meg az irattára, s története más monográfiákban és szakkönyvekben itt-ott található töredékes adatok és régi alkalmazottainak nyilatkozataiból lehet összeállitani.

(30) Idézzük a vonatkozó végzés érdemi részét: "A kereskedelemügyi miniszter Zakó István zentai, Fekete Adolf és Biró József budapesti lakosoknak a zentai Tiszaparttól, illetöleg hajórakodó állomástól kiindulólag Zenta város belterületén át a Bácsbodrog vármegyei egyesült h. é. vasutak Zenta állomásáig és innen folytatólag Felsöhegytelep, zentai alsó és közép-szállások, Kevi, Tornyos és külsöpuszták érintésével, Bácstopolya község belterületén át a m. kir. államvasutak Bácstopolya állomásáig és folytatólag Bajsa község, Roglaticapuszta, Gyulafalva és Kerény vagy Cso-

noplya községet érintve, a m. kir. államvasutak Zombor állomásáig, innen Bezdán község belterületén keresztül a dunai hajórakodó állomásig és ezen vonalnak Bácstopolya állomásából való kiágazásával Ómoravica és Pacsér községek határain a m. kir. államvasutak Bajmok állomásáig, végül Zenta állomástól a zenta-csókai rendes nyomtávú h. é. vasút sinpára közé beillesztendő keskenyvágányú vonalvezetéssel Csóka állomásig, s innen folytatólag egyrészt Hodiçs, Szaján és Tiszahegyes községek és Nagykikinda varos belterületén át a m. kir. államvasutak Nagykikinda állomásáig, másrészt Monostor és Feketető községen ét a m. kir. államvasutak Valkány állomásáig vezetendő 0,70 m-es nyomtávú, gözüzemi helyiérdekü gazdasági vasútvonalra kiadott elömunkálati engedély érvényét egy év tartamára meghosszabbitotta. (1908. julius).

(31) Az osztalékokra vonatkozó adatok megtalálhatók a 16. alatt emlitett COMPASS 268. oldalán.

(32) Az emlitett pénzügyi viszonyokra vonatkozó adatok megtalálhatók a (16) alatt emlitett COMPASS 50-53.és 76. oldalain.

(33) A mérlegadatok a (16) alatt emlitett COMPASS 268/9. oldalain.

(34) A mérlegadatok a (16) alatt emlitett COMPASS 268. oldalán.

(35) A mérlegadatok a (16) alatt emlitett COMPASS 269. oldalán.

(36) A mérlegadatok a (16) alatt emlitett COMPASS 562. oldalán.

(37) A mérlegadatok a (16) alatt emlitett COMPASS 268. oldalán.

(38) Az adatokat fia, Rieger Károly hozzájárulásával közöljük.

(39) A mérleg- és üzemi adatok a (16) alatt emlitett COMPASS 510. oldalán.

(40) A mérlegadatok a (16) alatt emlitett COMPASS 562/3. oldalán.

(41) A mérlegadatok a (16) alatt emlitett COMPASS 367. oldalán.

(42) König Sámuel gabonakereskedö munkamódszere, - kis pénzzel nagy forgalmat csinálni, - tipikus példája a bank, a malom és a kereskedelem együttmüködésének.

A nevezett kereskedö, kb. 100.000 dinárnyi saját tökével dolgozott. Már a tavaszi hónapokban u.n. zöld-

hiteleket adott a földmüveseknek, akik aratás után neki adták el gabonájukat. Aratáskor a kereskedö a gabonát kifizette és egyenesen a Heszler és Társai Zentai Hengermalom R. T. raktárába vitette. Ott a kereskedö részére beraktározasi elismervényt állitottak ki, s ezzel nyugtázták az átvett gabonát. A malom szivesen végezte a beraktározast, tudva, hogy a nála berakott buzát a kereskedö a következö tavasszal, elöbb-utóbb neki fogja eladni, s igy biztositotta magának a tavaszi örlésekhez szükséges gabonát. A beraktározas költségei fejében mindössze fél dinárt számitott fel a berakónak mázsánként és hónaponként. A beraktározasi jegyek bemutatóra szóltak, tehát alkalmasak voltak arra, hogy minden további nélkül átruházhatók legyenek más tulajdonosra. A kereskedö összegyüjtve összes beraktározasi jegyeit, azokat lombardirozta a banknál, s arra 80% váltókölcsönt kapott. Az igy nyert újabb 80.000 dinárért ismét gabonát vásárolt, azt ismét beraktározta az emlitett malomnál, s az újonnan kapott beraktározasi jegyeket ismét lombardirozta a banknál, azok 80% erejéig. Igy ismét újabb váltókölcsönt kapott a banktól, most már 64.000 dinár erejéig. A beraktározási jegyek körforgásának és az újabb bankkölcsönöknek ezt a módját a racionális maximumig igénybevette, igy forgótökéjét kb. negy és félszeressére szaporitotta. Váltólejáratait a bank a tavaszi hónapokra tette. A gabonaárak közben, mint minden évben rendszeresen, ösztöl tavaszig állandóan emelkedtek, s amikor a tavaszi szezon végével kulmináltak, a kereskedö a legmagasabb áron adta el beraktározott gabonáját a malomnak. Egyidejüleg kiegyenlitette a banknál fennálló tartozását is. Igy ösztöl tavaszig semmi gondja nem volt üzletére, s a Kaszinóban lebonyolitott napi kártyapartin kivül nem volt jelentösebb dolga. Befektetése biztosan és busásan hozta meg minden tavasszal az elörelátott hasznot. Igy a kereskedö, a bank és a malom is megtalálta számitását.

T A R T A L O M :

Politikai ès hitelpolitikai viszonyok
a XIX. szàzad elsö felèben..... 5.

Az elsö takarèkpènztàrak alakìtàsa
ès ennek közvetlen elözmènyei..... 1o.

Tovàbbi rèszvènytàrsasàgok ès hitelintèzetek
alakulnak..... 15.

Zentai rèszvènytàrsasàgok
az elsö vilàghàborù befejezèsèig..... 19.

Zentai rèszvènytàrsasàgok
az elsö vilàghàborù befejezèse utàn ..... 67.

Utòszò ..... 97.

Forràsok, irodalom, jegyzetek ..... 1o1.

Tolmàcsy Gèza: Pènzügyi èlet/I. Bankok ès rèszvènytàrsasàgok 1876-1944. (Finansijski život/I. Banke i deoničarska društva 1876-1944.) Gradja za monografiju Sente, 14. Štampan kao rukopis. Tehnički saradnik Hatala Irèn. Rotoprint Univerziteta u Novom Sadu i Štamparija Udarnik, Senta. Tiraž 5oo. Format B/5, str. 112. - Septembar 1969.

GRAĐA ZA MONOGRAFIJU SENTE

1.
Szeli István: Zenta írói

2.
Dobos János: Srednje škole

3.
Fábri Nándor: Zenta földrajza

4.
Fábri Jenö: Zenta története 1526-ig

5.
dr Vigh Ágoston: A zentai kórház története

6.
mr Huszágh László: A zentai gyógyszertárak története

7.
Dobos János: Okmányok az 1897. évi
földmunkásmegmozdulások történetéhez

8.
Fábri Jenö: Szenta a török uralom alatt

9.
Szeli István - Božidar Kovaček: Pisci Sente

10.
ing Rácz Vince: Poljoprivreda u Senti, I deo

11.
Kulturni život III
(Istorijat Muzeja, Biblioteke itd.)

12.
Guelmino János: Növények - I. rész

13.
Dobos János: Kommunista szervezkedés Zentán (1918-1929)

14.
Tolmácsy Géza: Pénzügyi élet, I. rész
Bankok és részvénytársaságok (1876-1944)

ELŐKÉSZÜLETBEN - U PRIPREMI:

ing Rácz Vince:
Mezögazdaság, II. rész
(Klimatológia és pedológia).

Informacije možete dobiti:
Felvilágosítást kaphat a következö címen:

Društvo prijatelja muzeja i arhiva "Dudás Gyula"
S E N T A
Istorijski arhiv